

Birgitte Sørensen

”Det sviver bra på Sjølingstad”

Økonomiske og sosiale utfordringer ved AS Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1940

Hovedfagsoppgave i historie ved Historisk institutt

Universitetet i Bergen

Våren 2006

Forord

Hovedfagsoppgaven er nå ferdig, og jeg kan se tilbake på en interessant og lærerik studieperiode. Da jeg startet arbeidet valgte jeg å bosette meg nær studieobjekt og arkivmateriale. Selv om jeg har vært langt borte fra hovedfagsmiljøet i Bergen har jeg hatt en rekke gode venner og medhjelpere gjennom studietiden. Disse fortjener en takk, og noen bør nevnes her.

Først av alt vil jeg takke min veileder Edgar Hovland. Hans kunnskap og engasjement har vært til stor hjelp i denne prosessen. Den geografiske avstanden har vært utfordrende, men han har gjennom hovedfagsperioden lagt veiledningene godt til rette for meg.

Turene mine til Sjølingstad Uldvarefabrik har vært mange. Arkivene har stått til min fulle disposisjon. Alle de ansatte har tatt meg godt imot, og deres interesse for hovedfagsarbeidet mitt har vært svært inspirerende. Tilbud om å benytte kontor og pulter har stått i kø, og "stimen" har blitt satt på maks på kalde vinterdager. Til samtlige ansatte vil jeg rette en stor takk. Jeg vil i tillegg takke daglig leder Thor Gunnar Hansen for korrekturlesning og nyttige kommentarer.

Bård Raustøl, Magnus Skaar og Dag Hundstad fortjener også en takk for sine gode svar på mine spørsmål. Jeg vil også takke mormor for en rekke interessante og morsomme samtaler om stort og smått på Sjølingstad. Min kusine Kari i Bergen takkes for husrom og annen praktisk hjelp i forbindelse hovedfagsarbeidet mitt.

Til sist vil jeg takke Tom som har stått meg aller nærmest i denne perioden. Han har alltid vist stor interesse for studiene mine. Han har vært en dyktig korrekturleser og et flott reisefølge til industrielle kulturminner i inn- og utland. Jeg har satt stor pris på hans gode humør og støtte gjennom hele hovedfagsprosessen.

Kristiansand, mai 2006

Birgitte Sørensen

Oppgavetittelen er hentet fra *Lindenes avis* 27.5.1936 (jf. side 120). Forsidebildet er fra Sjølingstad Uldvarefabriks fotoarkiv og viser veveriarbeidere på fabrikktrappa på midten av 1930-tallet (jf. side 70).

Innholdsfortegnelse

Figurer.....	5
Forkortelser.....	6
1. Innledning.....	7
1.1. Presentasjon av tema.....	7
1.2. Problemstilling.....	7
1.3. Forskningsstatus og kilder.....	8
1.4. Oppgavens struktur.....	9
2. Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1919.....	11
2.1. Etablering.....	11
2.1.1. En fabrikk i vekst.....	12
2.2. Produksjon.....	12
2.2.1. Produksjonsapparatet.....	16
2.2.2. Produksjonsprosessene.....	17
2.3. Ansatte.....	20
2.4. Fabrikkmiljøet.....	22
2.4.1. Bruksskole.....	26
2.4.2. Butikk og post, leseværelse og lånekasse.....	27
2.4.3. Lag og foreninger.....	28
2.4.4. Fabrikkmiljøets funksjon i bygda.....	29
2.5. Oppsummering.....	30
3. Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1940.....	31
3.1. Importflom, paripolitikk og arbeidskonflikter.....	31
3.2. Bygninger og maskiner.....	43
3.3. Produksjon, leiespinning og produktportefølje.....	45
3.3.1. Produksjon og råvarer.....	46
3.3.2. Kunder.....	49
3.3.3. Leiespinning.....	51
3.3.4. Endring i produktporteføljen.....	54
3.4. Ansatte, lønn og lønnsomhet.....	56
3.4.1. Ansatte, kjønnsfordeling og lønnsgrupper.....	57
3.4.2. Arbeidstimer og lønnskostnader.....	58
3.4.3. Lønn.....	60
3.5. Årsakene til SUs gode resultater.....	61

3.6. Oppsummering	63
4. Arbeidsstokken	64
4.1. Arbeidsstokkens størrelse	64
4.1.1. Gjennomtrekk	65
4.1.2. Sosial status	66
4.2. Kjønn- og alderssammensetning	67
4.3. Opphavssted og familierelasjoner.....	72
4.3.1. Ansattes bosted.....	81
4.4. Ansettelsesperioder.....	84
4.5. Årsaker til å bli værende på arbeidsplassen	87
4.6. Oppsummering	91
5. Organisering	93
5.1. Landsorganisasjon og forbund.....	93
5.1.2. Norsk Tekstilarbeiderforbund.....	94
5.2. Streik, lockout og fykende filler	96
5.2.1. Tekstilindustriens arbeiderforeninger	96
5.3. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening dannes	98
5.3.1. Hvem organiserte seg?.....	99
5.3.2. Impulser og pådrivere	104
5.3.3. Kampsaker og overenskomster	107
5.4. Oppsigelser og forhandlinger.....	113
5.5. Streik	115
5.5.1 Gangen i streiken	116
5.6. Arbeiderne vender tilbake.....	119
5.6.1 Pressedekningen av konflikten	121
5.7. Virkninger av konflikten.....	123
5.7.1 Harmoni eller evig kamp?	123
5.8. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening fram mot 1940	125
5.9. Oppsummering	126
6. Konklusjon.....	128
Kilder	134
Litteratur	135
Vedlegg	140

Figurer

Figur 2.1. Fabrikasjon og overskudd 1894-1920.....	15
Figur 2.2. Kart over sørvestre del av Vest-Agder.....	22
Figur 3.1. Import av tekstilvarer 1913-1920.....	32
Figur 3.2. Fabrikasjon og overskudd ved SU 1914-1925.....	32
Figur 3.3. Indekstall for de samlede levekostnader 1919-1940. Basisår 1938.....	33
Figur 3.4. Fabrikasjon og overskudd ved SU, 1921-1931. I kroner.....	38
Figur 3.5. Fabrikasjon og overskudd ved SU, 1930-1940. I kroner.....	40
Figur 3.6. SUs utbetalte utbytte i prosent. 1920-1940.....	41
Figur 3.7. Sjølingstad Uldvarefabrik etter 1912 og etter 1924.....	43
Figur 3.8. Innkjøpte maskiner ved SU, 1920-1940.....	44
Figur 3.9. Innkjøpt kamgarn og bomullsgarn 1927-1940. I kroner.....	49
Figur 3.10. Innkjøpt spinnemateriale til leiespinning, 1927-1939.....	52
Figur 3.11. Innkjøpt ull, norsk og utenlandsk, 1927-1939.....	53
Figur 3.12. Ansatte og lønn ved Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1937.....	58
Figur 3.13. Arbeidstimer og lønn ved SU i ti utvalgte år, 1920-1941.....	59
Figur 3.14. Ansatte og arbeidstid ved SU i ti utvalgte år, 1920-1941.....	59
Figur 4.1. Arbeidsstokkens størrelse 1920-1940.....	141
Figur 4.2. Diagram over SUs ansatte 1920-1940.....	64
Figur 4.3. Gjennomtrekk 1920-1940.....	142
Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.....	143
Figur 4.5. Kjønnssammensetning 1920-1940.....	154
Figur 4.6. Kjønnssammensetning ved SU 1920-1940.....	68
Figur 4.7. Gjennomsnittsalder 1920-1940.....	69
Figur 4.8. Gjennomsnittslader kvinner og menn, 1920-1940.....	69
Figur 4.9. Alderssammensetning 1920-1940.....	70
Figur 4.10. Ansatte med opphav i Vest-Agder.....	73
Figur 4.11. Elever ved Sjølingstad Uldvarefabriks bruksskole, 1914.....	76
Figur 4.12. Skolebilde fra SUs bruksskole, siste halvdel av 1920-tallet.....	79
Figur 4.13. Ansattes bosted i 1920.....	82
Figur 4.14. Ansattes bosted i 1930.....	83
Figur 4.15. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1920-1940.....	84
Figur 4.16. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1894-1920.....	85
Figur 4.17. Ansettelsesperioder for arbeidere ansatt før 1920.....	86
Figur 4.18. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1896-1920 og 1920-1940.....	86
Figur 5.1. Norsk Tekstilarbeiderforbunds medlemstall 1924-1939.....	95
Figur 5.2. De organisertes alder ved ansettelse og i 1935.....	100
Figur 5.3. Organiserte og uorganiserte arbeidere fordelt etter opprinnelsessted.....	101
Figur 5.4. Ansettelsesperiode per 1935. I prosent.....	103

Forkortelser

AAB: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek.

Dep.nr. 346: Arbeiderbevegelsens Lokalarkiv, Kristiansand. Deponert på SAK.

Dep.nr. 1180: SUs bedriftsarkiv. Deponert på SAK.

NAF: Norsk Arbeidsgiverforening.

NTF: Norsk Tekstilarbeiderforbund.

RA: Riksarkivet.

SAK: Statsarkivet i Kristiansand.

SFSO: Sørlandets faglige Samorganisasjon.

STF: Sjølingstad Tekstilarbeiderforening.

SU: Sjølingstad Uldvarefabrik.

SUA: Sjølingstad Uldvarefabriks arkiv.

OV: Og videre (brukes i figur 4.4. om ansatte som ble ved fabrikk i tiden etter 1940).

1. Innledning

Tema for denne hovedfagsoppgaven plasserer seg geografisk helt syd i Norge, i herredet som fram til 1964 het Sør-Audnedal, og som nå er en del av Lindesnes kommune. Oppgaven behandler AS Sjølingstad Uldvarefabrik, et av herredets største industristeder, i perioden 1920 til 1940. Perioden var preget av økonomisk og politisk ustabilitet, og hvordan dette påvirket tekstilindustribedriften og fabrikkksamfunnet på Sjølingstad vil her bli studert.

1.1. Presentasjon av tema

AS Sjølingstad Uldvarefabrik ble grunnlagt på gården Sjølingstad i Sør-Audnedal i 1894. Bedriften klarte gradvis å etablere seg i markedet og ble en av herredets største arbeidsplasser. Bård Raustøl leverte høsten 2004 sin hovedfagsoppgave *Øvede Piger og dygtige Mænd* om Sjølingstad Uldvarefabrik i perioden 1894 til 1920. Hovedfagsoppgaven min som dekker mellomkrigstiden, er i en forstand en fortsettelse av Raustøls arbeid, men har et annet hovedfokus.

I Norge var mellomkrigstiden preget av konjunktursvingninger, ledighet og arbeidskonflikter, men til tross for de gjentatte krisene i økonomien var dette også en tid med økonomisk vekst. Ledelsen ved Sjølingstad Uldvarefabrik taklet utfordringene tiden bød på, og oppnådde gode resultater gjennom så å si hele mellomkrigstiden. Bedriften gikk imidlertid ikke klar av arbeidskonfliktene som rammet både store og små virksomheter over hele landet.

1.2. Problemstilling

Raustøl la hovedfokuset i *Øvede Piger og dygtige Mænd* på kunnskapsaspektet ved Sjølingstad Uldvarefabrik. Han var opptatt av hvordan virksomheten klarte å skaffe seg, holde på og videreutvikle kunnskap for å kunne produsere effektivt og dermed overleve i konkurransen med andre fabrikker i bedriftens første 27 driftsår. Denne hovedfagsoppgaven legger hovedfokuset på de to neste tiårene ved Sjølingstad Uldvarefabrik. Her studerer jeg hvordan bedriften klarte seg økonomisk, hvordan produksjonen og arbeidsstokken endret seg og i hvilken grad bedriften skilte seg fra andre liknende virksomheter.

En viktig hendelse i bedriftens historie i denne perioden var organiseringen og de følgende arbeidskonfliktene. Dette vil skildres inngående, og spesiell fokus vil rettes mot arbeidernes rolle i utviklingen. Jeg vil se etter årsaker til organiseringen og arbeidskonfliktene. Var det økonomiske konjunkturer, impulser utenfra, steil ledelse eller vanskelige arbeidsforhold som ledet arbeiderne til å tilslutte seg fagorganisasjonen på midten av 1930-tallet? Eller kan

arbeidsstokkens sammensetning og bakgrunn ha bidratt til utviklingen? Alle disse faktorene vil bli belyst i søket etter forklaringer på utviklingen ved fabrikk.

1.3. Forskningsstatus og kilder

Sjølingstad Uldvarefabrik har blitt behandlet i hele tre jubileumsskrifter. Mandals kemner, Kr. Fjeldsgaard¹, beskrev fabrikkens første 25 års historie i 1919 og i 1944 fikk han igjen i oppdrag å føre fabrikkens jubileumsskrift i pennen. Det skulle ta nye 50 år før fabrikk fikk sin neste jubileumsavhandling. Da hadde fabrikkens ordinære produksjon vært nedlagt siden 1984, og fabrikk fremstod som en *museumsfabrikk*.² Fabrikkens hundreårige historie ble utgitt i jubileumsåret 1994. Forfatteren var Magnus Skaar, født og oppvokst i bygda. Han var i tillegg ansatt ved bedriftens kontorer i en lengre periode. Hans kjenneskap til både bedrift og fabrikkmiljø gjorde dette jubileumsskriftet til det aller mest omfattende av de tre.

Dette siste året av hovedfagsstudiet har jeg i tillegg hatt gleden av Bård Raustøls hovedfagsoppgave om fabrikkens første 27 driftsår, og denne har vært et godt grunnlag for arbeidet mitt med de følgende 21 årene. For å ha mulighet til komparasjon med andre industribedrifter i perioden har jeg også lest en rekke bedriftshistorier, primært om tekstilindustribedrifter. Særlig nytte har jeg hatt av Egil W. Erichsens *75 år i norsk tekstil* fra 1947. Den skildrer De Forenede Ullvarefabrikkers historie, med spesiell vekt på Aalgaards Uldvarefabrikker, en bedrift Sjølingstad Uldvarefabrik hadde flere likhetstrekk med.

Bedriftshistorier skrevet om Rauma Ullvarefabrikk (Bruaset 2002), Sandnes Uldvarefabrik (Bruleite 1989) og Gudbrandsdalens Uldvarefabrik (Ramberg 1987) har også vært nyttige. I tillegg har jeg funnet mye interessant i artikkelsamlingen *Fabrikk og folket. Nokre innhogg i historia om fabrikkstaden Ytre Arna* fra 1996, med Leiv Mjeldheim som redaktør.

Fabrikkens arkivmateriale har imidlertid vært en av de viktigste kildene til dette arbeidet. Store deler av arkivmaterialet ble avlevert Statsarkivet i Kristiansand på 1990-tallet, men fortsatt oppbevares noe på Sjølingstad Uldvarefabrik. Fra bedriftsarkivet har jeg gjennomgått forhandlingsprotokoller, kopibøker og korrespondanse fra omkring 1910 til 1950. Arbeidsreglement, lønningslister, fakturaarkiv, lagerfortegnelser, fotografier og annet interessant arkivmateriale har også blitt studert.

En viktig del av dette arbeidet har vært å få en oversikt over virksomhetens arbeidsstokk. For å skaffe en slik oversikt har jeg gjennomgått folketellingene for Sør-Audnedal fra 1920, 1930 og 1946 på Statsarkivet i Kristiansand og på Riksarkivet i Oslo, samt 1900-tellingen i

¹ Bror av Sigurd Fjeldsgaard som kom satt i fabrikkstyret fra 1920.

² Et museum hvor de gamle maskinene fortsatt blir benyttet for produksjon av garn og ullvarer.

Digitalarkivet. På Riksarkivet i Oslo gjennomgikk jeg i tillegg Jordbrukstillingen 1939 for Sør-Audnedal herred. På Riksarkivet finnes også produksjonsstatistikkene som ble sendt fra Sjølingstad Uldvarefabrik til Statistisk Sentralbyrå gjennom hele perioden jeg skal behandle. Disse ble jeg dessverre oppmerksom på for sent til at jeg fikk gjennomgått dem³. Jeg har også studert Kretssykekassens arbeidsgiverprotokoller på Lindesnes Trygdekontor og Likningsprotokoller for Sør-Audnedal på Statsarkivet i Kristiansand.

For å få oversikt over arbeidsstokkens opphavssted og familiære forbindelser har bygdebøker for Sør-Audnedal og naboherredene vært nyttige kilder. For ansatte med opphav i Halse herred har Dag Hundstad, som arbeider med Halse herreds bygdebok, vært svært behjelpelig. For å lede meg inn på rett spor med tanke på slektskap og opphavssted har også Birgit Rasmussen (f.1925), som hadde slekten sin på Sjølingstad, og som bodde der selv fra 1940, vært en viktig kilde. Forfatter av fabrikkens jubileumsbok fra 1994, Magnus Skaar (f.1921), har ved flere anledninger også vært til god hjelp.

For å få en oversikt over arbeidskonfliktene ved fabrikken har igjen bedriftsarkivet vært en viktig kilde. Arbeiderbevegelsens lokalarkiv, deponert ved Statsarkivet i Kristiansand, har også blitt gjennomgått. I Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo fant jeg Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings forhandlingsprotokoller. Der gjennomgikk jeg også aktuelle årganger av Norsk Tekstilarbeiderforbunds tidsskrift, *Tekstilarbeideren*, og jeg lånte Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger fra 1924 til 1940. I forbindelse med arbeidskonflikten har jeg i tillegg gjennomgått 1935- og 1936-årgangene av lokalavisene *Lindesnes avis* og *Samleren*, og Det Norske Arbeiderpartis hovedorgan på Agder, avisen *Sørlandet*.

1.4. Oppgavens struktur

Hovedfagsoppgaven er strukturert i seks kapitler. Første kapittel er et introduksjonskapittel til perioden min. Det omhandler Sjølingstad Uldvarefabrik i tiden forut for 1920. Det redegjør for fabrikkens etablering, ledelse og vekst. Hva som ble produsert i denne perioden, vil bli omtalt her. Produksjonsprosessene ved en ullvarefabrikk, og i særdeleshet ved Sjølingstad Uldvarefabrik, beskrives også i dette kapitlet. Produksjonsprosessene forble de samme i perioden som fulgte, kun enkelte nyanskaffelser i maskinparken endret deler av prosessene.

Etter at produksjon og prosesser er behandlet, vil det bli gitt et kort riss av arbeidsstokkens størrelse, opprinnelse og sammensetning i tiden før 1920. Til sist i kapitlet gir jeg et bilde av fabrikkmiljøet og de tjenester fabrikken og bygda kunne tilby både fabrikkens arbeidere og

³ I stedet har jeg benyttet kladd og kopier av statistikkene funnet i bedriftsarkivet.

bygdas oppsittere. Til slutt vil jeg ta opp hvorvidt det var et tydelig skille mellom bygdas oppsittere og fabrikkarbeidere i samfunnet på Sjølingstad.

De tre neste kapitlene omhandler perioden som skal studeres, mellomkrigstiden. Kapittel 3 tar for seg bedriften som helhet i en tid med store økonomiske utfordringer. Det trekkes her paralleller til andre virksomheter i perioden. Hvordan fabrikken utviklet seg i størrelse og maskinpark beskrives også. Jeg kommer til å se på hvordan bedriften klarte seg i perioden. Forklaringer på dette søkes blant annet i studier av hvordan produktporteføljen utviklet seg, og hvordan arbeidsstokkens sammensetning bidro til lave lønnskostnader, og dermed en lønnsom drift.

I kapittel 3 framgår det at mellomkrigstiden var en periode med mange arbeidskonflikter. Ved Sjølingstad Uldvarefabrik inntraff organisering og første virkelige konflikt så sent som i andre halvdel av 1930-tallet. Kapittel 4 og 5 vil fokusere på denne konflikten, med særlig blikk på hvorvidt arbeidsstokkens størrelse og sammensetning var avgjørende for at organiseringen inntraff da den gjorde. Kapittel 4 tar dermed for seg arbeidsstokkens størrelse, gjennomtrekk kjønnsammensetning og aldersammensetning i perioden. Det blir også rettet fokus mot hvor arbeidsstokken ble rekruttert fra, hvor lenge de ansatte ble ved fabrikken, og hva som var årsakene til at de ble værende så lenge som de gjorde.

Kapittel 5 omhandler arbeidskonflikten. Kapitlet innledes med en gjennomgang av arbeiderorganisasjonenes framvekst, med særlig fokus på Norsk Tekstilarbeiderforbunds dannelse og utvikling. Periodens største konflikter i Norge redegjøres for og noen av landets tekstilarbeiderforeninger presenteres. Oppmerksomheten ledes så over på Sjølingstad Uldvarefabrik og Sjølingstad Tekstilarbeiderforening. Foreningens kampsaker, hvem som organiserte seg og hva som ledet dem til dette blir forsøkt forklart. Deretter blir den store arbeidskonflikten og arbeidsstansen i 1936 beskrevet. Konfliktenes virkninger for bedrift, arbeidere og fabrikkmiljø blir så diskutert.

I oppgavens siste kapittel blir spørsmålene fra problemstillingen igjen tatt opp. I kapitlet konkluderes det ut i fra funnene som blir gjort gjennom oppgaven. Her vil spørsmålene om hvordan bedriften klarte seg gjennom mellomkrigstiden besvares. Årsakene til, og virkningene av organisering og arbeidskonflikter blir også forklart. Arbeidernes rolle i bedriftens utvikling blir et gjennomgående tema i hovedfagsoppgaven, og hvorvidt deres rolle var av betydning for endringene som skjedde i perioden vil bli diskutert. Til sist i kapitlet blir det gjort en samlet vurdering av hvordan bedriften klarte seg gjennom mellomkrigstiden, både med tanke på økonomi, overlevelsessevne og arbeidsforhold.

2. Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1919

I denne oppgaven skal hovedvekten legges på tiden mellom 1920 og 1940. For å forstå hvordan bedriften var oppbygd, hvordan ledelsen arbeidet, hvordan produksjonen og produksjonsapparatet fungerte, og hvordan fabrikkens funksjon i lokalsamfunnet var, er det imidlertid også naturlig og nødvendig å gi en innføring i bedriftens utvikling i tiden forut for perioden.

2.1. Etablering

Sjølingstad Uldvarefabrik (SU) ble konstituert som et uansvarlig aksjeselskap 15. september 1893. Fabrikkens grunnlegger, August Hoven (1852-1911), kom fra Hoven i Halse. Han var utdannet lærer og ble betegnet som dypt religiøs, men også praktisk anlagt og arbeidsom. Han kjøpte sitt første vannfall på Sjølingstad rundt 1890, og etablerte i 1891 *Fredli Shoddyfabrik*. Denne ble drevet parallelt med ullvarefabrikken helt fram til 1940-tallet.⁴ August Hoven hadde koblinger til haugianerbevegelsen, og ved hans død i 1911 gav avisen *Samleren* ham følgende karakteristik:

Som Hoven var en Haugianer på det religiøse området, så var han det også i ikke liten grad i timelige anliggender. Praktisk var han anlagt, og et åpent blikk hadde han for hva der kunne være til fremme og utvikling på det materielle området.⁵

Produksjonen ved Sjølingstad Uldvarefabrik startet opp i september 1894, med August Hoven som disponent. I 1910 måtte Hoven trekke seg tilbake på grunn av sykdom. Sønnen, Andreas Hoven (1879-1949), overtok midlertidig som disponent etter bestemmelse fattet på direksjonsmøte 18. november 1910. 10. januar 1911 ble Andreas Hoven ansatt som disponent.⁶ Han hadde tidligere hatt mesterstillinger både i spinneriet og i veveriet. Andreas Hoven var også blant dem som hadde formell tekstilutdanning fra *John Lennings vävskole* i Norrköping. I 1901 var han i tillegg på studiereise til tekstilfabrikker i Tyskland.⁷

På den konstituerende generalforsamlingen i 1893 bestod styret i Sjølingstad Uldvarefabrik av tre kjøpmenn, en skipsreder og grunnleggeren August Hoven. Ved oppstarten av fabrikkens gikk August Hoven ut av styret og over i rollen som disponent. Hovens hovedansvar ble dermed virksomhetens daglige drift.⁸ Det var få forandringer i styrets sammensetning fra oppstarten og fram til 1920. Den vanligste årsaken til endringer var styremedlemmers sykdom og død. Dette skjedde i 1903, 1904, 1919 og i 1920. I den neste

⁴ Fjeldsgaard 1919:3ff. Skaar 1994:128. Fredli Shoddyfabrik produserte sjoddi, et spinnemateriale av gamle ullfiller.

⁵ Gjengitt i Hoven 1954:40f.

⁶ SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934, direksjonsmøte 18.11.1910 og 10.1.1911.

⁷ Raustøl 2004:117ff.

⁸ Fjeldsgaard 1944:44ff.

perioden kom i tillegg en ny forandring i fabrikkstyret, da disponenten fikk plass i styret i 1930. Bakgrunnen for dette var den nye handelsloven som krevde at et av styrets medlemmer, som bodde i kommunen der fabrikkens lå, måtte være handelsborger. Ingen av de daværende styremedlemmene innfridde dette kravet. Antall styremedlemmer ble dermed utvidet til seks, og Andreas Hoven trådte inn i styret.⁹

2.1.1. En fabrikk i vekst

Disponent Hoven var en nøysom og forsiktig mann, og virksomheten ble derfor utvidet etappevis. Fabrikkens første bygning ble lagt ut på anbud høsten 1893 og ble oppført av den lokale byggmesteren C. Weyergang. Dette var en enetasjes trebygning som allerede fra starten av hadde elektrisk lys.¹⁰ I oppstartsåret ble også *Våningen* oppført. Dette bygget skulle hovedsakelig fungere som hybelhus for fabrikkens kvinnelige arbeidere, men hadde også en familieleilighet i første etasje. Denne var beregnet for en funksjonær med familie.

Etter fem års drift ved SU ble det bestemt at fabrikkbygningen skulle påbygges med en etasje. Andreetasjen stod ferdig i mars 1899. I 1909 kom neste byggetrinn, dette i forbindelse med anskaffelsen av en ny dampkjele. Bestyrelsen fant det i den sammenheng tjenlig å oppføre en bygning hvor både dampkjele, fargereri, valkeri og appretur kunne få plass.¹¹

I 1912 resulterte plassmangel i nok et nybygg på Sjølingstad, da i form av en toetasjers murbygning som skulle romme veveri, kontor, ekspedisjon og utsalg. Byggmester Klev i Mandal fikk oppdraget med å oppføre bygningen.¹² I 1920 bestod SU av tre fabrikkbygninger. I tillegg hadde fabrikkens fått oppført *Våningen* i 1894 og fabrikkskolen i 1897. I bygda var det også boliger beregnet for fabrikkens funksjonærer. I lokal målestokk hadde SU blitt et stort fabrikkanlegg med omkring 55 ansatte. Bygningene hadde blitt mange og store, og inne i bygningene var det nyanskaffelser i maskinparken som gjorde fabrikkens til en moderne og effektiv virksomhet.

2.2. Produksjon

SU hadde allerede fra starten i 1894 en maskinpark som gjorde den i stand til å spinne, veve, farge og etterbehandle. Fabrikkens viktigste råvare var ull. SU anskaffet seg denne råvaren gjennom *leiearbeid* som vil bli nærmere beskrevet i neste avsnitt, men også gjennom innkjøp av større ullpartier. Raustøl (2004) skriver at SU primært kjøpte ull fra Jæren i

⁹ Fjeldsgaard 1944:44ff. Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 22.4.1930.

¹⁰ SUA: Forhandlingsprotokoll 1893-1897, 21.10.1893.

¹¹ Skaar 1996:20ff. Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 23.4.1909.

¹² SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 30.03.1912.

Rogaland, hvor sauehold var en stor næring.¹³ Grieg (1950) viser også til at det var vanlig at ull ble kjøpt under de tradisjonsrike ullmarkedene i Stavanger. Disse fant sted hvert år i slutten av juni og oktober.¹⁴ I tillegg til norsk ull var SU også avhengig av råstoffer fra utlandet, særlig ull og bomull, men også garn, sjoddi, kull og fargestoffer ble bestilt fra utenlandske firma. Det var helt avgjørende for de norske fabrikkene å supplere beholdningen av ull med utenlandske ullfibre for å oppnå ønsket kvalitet på enkelte av produktene sine. I tillegg var det på landsbasis heller ikke tilstrekkelig tilgang på norsk ull til virksomhetene som etterspurte råvaren. For å sikre seg disse råvarene hadde SU en rekke kontakter både i inn- og utland, men under første verdenskrig var tilgangen ved flere anledninger problematisk. Den norske ulla ble dermed svært verdifull, og SUs *leiearbeid* bidro til å sikre god produksjon gjennom hele perioden.

I likhet med en rekke andre ullvarefabrikker baserte altså SU deler av produksjonen på såkalt *leiespinning* eller *leiearbeid*. Pioneren bak denne driftsformen i Norge var Aalgaards Uldvarefabriks Ole Nielsen¹⁵.

Ordningen blev praktisert på den måten at bøndene leverte inn sin ull til spinneriene, hvor den blev spunnet ferdig til garn og derefter levert tilbake mot en bestemt godtgjørelse, i kontanter eller ull, eller begge deler.¹⁶

I starten var bøndene skeptiske til ordningen, men da denne skepsisen ble overvunnet, utviklet leiearbeidet seg til å omfatte både spinning og veving ved fabrikkene. Systemet ble også mer effektivt og praktisk ved at kommisjonærer tok imot ull og filler¹⁷ fra kundene. Kundene fikk ferdige produkter som gjenytelse for ulla, mens det var kommisjonærene som stod for sending av råvaren til ullvarefabrikkene. Fabrikken sendte deretter produkter tilbake til kommisjonærene sine.

En av de største fordelene med dette systemet var at fabrikkene var sikret råstoffer i tider med vanskelig tilgang på ull fra andre markeder.¹⁸ I SUs ekspedisjon var det tilrettelagt for å ta imot både kunder, ull og filler, og i tillegg annonserte SU leiearbeidet i aviser både i og utenfor distriktet. Det var ikke bare ull og filler som ble tatt imot, men også hjemmevevde stoffer for maskinell appretering. I 1895 ville bedriften "*henlede opmerksomheden paa, at hjemmevirkede tøier modtages til stampning, farvning, presning og beredning*" i fabrikkens tidsmessige farger. SU fortsatte å ta imot ull og ullstoffer fra kunder som henvendte seg i fabrikkens ekspedisjon, men også ved denne virksomheten ble kommisjonærene stadig

¹³ Raustøl 2004:24.

¹⁴ Grieg 1950:146.

¹⁵ Grunnlegger av Aalgaard Uldvarefabrik og bestyrer fram til 1893.

¹⁶ Erichsen 1947:13.

¹⁷ Fillene (slitte ullprodukter) ble malt opp til spinnematerialet *sjoddi* på Fredli Shoddyfabrik, SUs hovedleverandør av sjoddi.

¹⁸ Erichsen 1947:13f.

viktigere. I 1907 hadde fabrikken et nettverk av kommisjonærer som strakte seg fra Flekkefjord i vest, til Fredrikstad i øst.¹⁹

SU markedsførte seg som produsenter av både slitesterke stoffer til hverdagsklær og finere kåpe-, drakt- og dresstoffer. I fabrikkens arkiv finnes det få konkrete eksempler på reklametekster, men i avisen *Lister og Mandals Amtstidende* stod dette diktet på trykk i august 1907.

Tøier fra Sjølingstad Uldvarefabrik

Hvis Du skal ha nye Klær
Se indom butikken her.
Trøstig tør vi by det frem
Til de mange tusind Hjem,
Der vil have sterke Tøier,
Der kan staa for Storm og "Bøier".

Trænger Du for Vinterkuld
Varme Klær af bare Uld,
Vil Du have Tøi til Slid
Frembragt ved vor egen Flid
Af vort eget Fabrikat
Ei fra fremmed Land og Stat,
Kom til Saanum, Gabrielsen;
Der Du faar dei straks min Ven

Ønsker Du en Vinterfrakke,
Og Du da vi ta til takke
Med vort fine Eskimo,
Sterkt og pent det kan du tro,
Se saa indom Døren her;
Derom vi Dig høfligst ber.

Kamgarnstøi i Sort og Blaat,
Der er baade pent og godt.
Mønstret Tøi til Dres og Dragt
Skal med Glede bli fremlagt,
Undertøi saa varmt og godt,
Ulstertøi i Mørkegraat,
Fint Drapé kan Du og faa,
Du vil vist det ei forsmaa,
Da det fuldt moderne er,
Kom da ind og Kjøb det her.

Er ei Uld paa Lager her,
Skaffer vi til hver især
Fra Fabrikken, hva den har,
Det ei meget Tid nu tar.
Pr. Telefon det Ordre gaar
Og hver Dag vi ned det faar.²⁰

Diktet, eller reklameteksten, var signert kjøpmennene G.O. Saanum og Th. Gabrielsen i Mandal. De ville drive reklame for SU-produktene som ble solgt hos dem. Dette var kjøpmenn som var sterkt knyttet til fabrikken. Th. Gabrielsen satt i fabrikkens styre fra 1893

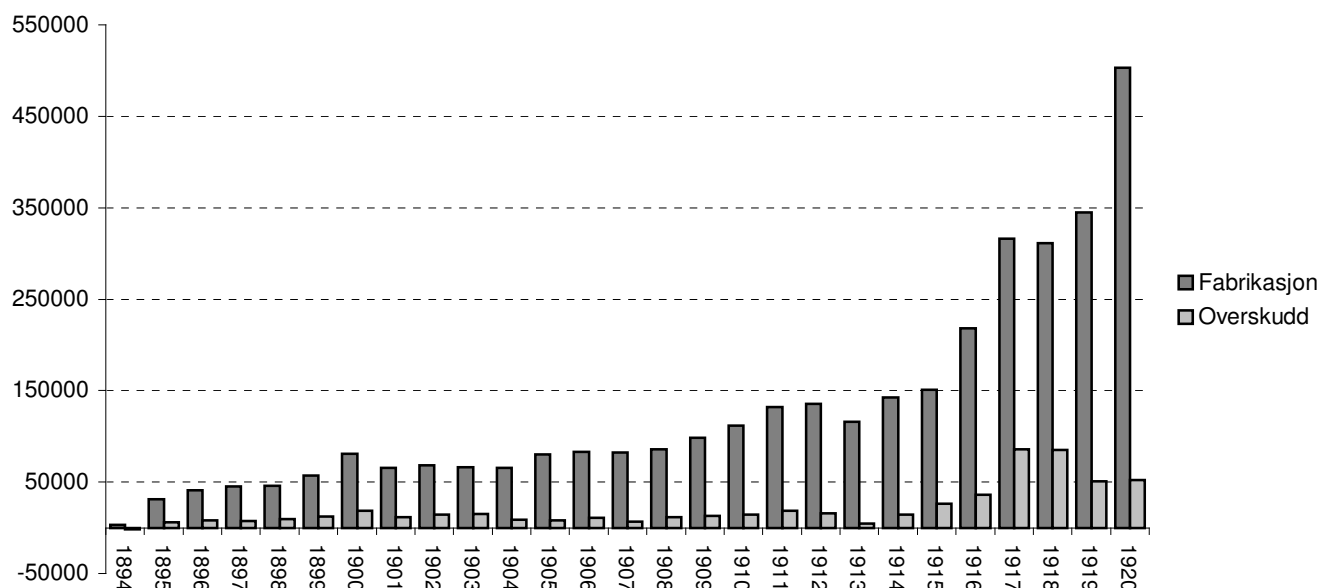
¹⁹ Raustøl 2004:24ff.

²⁰ SUA: Tekst som stod på trykk i *Lister og Mandals Amtstidende* 29.8.1907.

til sin død i 1919. G.O. Saanum overtok Gabrielsens plass i 1919 og ble sittende gjennom hele mellomkrigstiden.

I disse første driftsårene var ullstoffer, tepper, pledd og garn blant fabrikkens viktigste produkter. I starten var det lokale markedet den viktigste omsetningsplassen for varene, men utover i perioden ble salget hos kommisjonærene stadig viktigere. Dermed utvidet markedet seg til å omfatte store deler av Sør-Norge.²¹ Produksjonen økte også gradvis i løpet av perioden, dette i sammenheng med nyere og bedre maskiner, i kombinasjon med et større marked og flere ansatte.

Figur 2.1. Fabrikasjon og overskudd 1894-1920.

Kilde: Fjeldsgaard 1944: 74f.

Det opereres her med begrepet *fabrikasjon*, som vil si bruttoinntekten av fabrikkens produksjon. Fabrikasjonen steg gradvis fram mot 1900. Deretter falt den, og forble jevn fram til en stigning i 1905. Igjen jevnet den seg ut, før den fra 1908 til 1912 steg gradvis. Nedgangen i 1913 skyldtes overgangen til full elektrisk drift, og redusert produksjon i forbindelse med innstalleringen av ny turbin.²² Den nyinstallerte turbinen kom raskt i jevn drift og fabrikasjonen passerte 1912-nivå allerede i 1914.

Bedriften gikk med overskudd i alle år bortsett fra oppstartsåret. Dette var også tilfellet under verdenskrigen. Fra 1916 til 1917 fikk fabrikasjonen en markant økning, mens det i 1918 var

²¹ Raustøl 2004:24.

²² Raustøl 2004:67ff.

en liten tilbakegang både i fabrikasjon og overskudd. Året etter økte fabrikasjonen merkbart. Overskuddet var imidlertid mindre enn i 1917 og 1918. I 1920 opplevde igjen bedriften en stor økning i fabrikasjonen. Overskuddet forble omtrent uforandret.²³

2.2.1. Produksjonsapparatet

Som tidligere nevnt var SU en virksomhet utstyrt med teknologi til å utføre de aller fleste prosesser en tidsriktig norsk ullvarefabrikk skulle være i stand til å utføre. Investeringer i maskiner og utstyr ble gjort når behovene meldte seg og økonomien tillot det. Raustøl (2004) har utarbeidet en oversikt over SUs innkjøpte maskiner fra første maskinkjøp i februar 1894 og fram til 1920. Da SU startet produksjonen i september 1894 hadde det blitt bestilt 22 maskiner. Alle tekstilmaskinene var fra Sverige, Tyskland og England, mens fabrikkens turbin og dampmaskin var av norsk fabrikat, henholdsvis fra Myrens og Kristiansand Mekaniske Verksted.²⁴ Ettersom årene gikk, økte maskinparkens størrelse og kompleksitet. Ifølge Raustøls studier av branntakstprotokoller fra 1917 hadde SU elleve doble vevstoler, en enkel vevstol og to jacquardvevstoler dette året. I 1894 hadde den kun tre enkle vevstoler. Antall spinnestoler hadde økt fra én til fire. For fabrikkens sett under ett hadde maskintypene blitt omtrent dobbelt så mange i løpet av disse årene.²⁵

SU brukte i all hovedsak svenske, tyske og engelske tekstilmaskiner i oppstarten. Hele ti av maskinene ble innkjøpt fra firmaet Weland & Kellner i Sverige. I årene som fulgte falt imidlertid de svenske fabrikkene helt bort som maskinleverandører til SU, mens de norske fabrikkene fortsatte å levere turbiner, dampkjeler, motorer og generatorer. I 1912 og 1919 kjøpte SU to brukte tekstilmaskiner, av utenlandsk fabrikat, fra Grorud Tekstilfabrikk i Oslo og Vormedals Uldvarefabrik i Haugesund. Et fåtall engelske maskiner ble fortsatt innkjøpt, men det var tyske maskinfabrikk som i all hovedsak ble preferert som maskinleverandører i tiden etter 1900.²⁶

Mangfoldet i maskiner og maskintyper fikk også konsekvenser for SUs produktportefølje. I februar 1913 ble for eksempel en jacquardvevstol innkjøpt fra Sächsische Webstuhlfabrik i Tyskland.²⁷ Jacquardvevstolen var *"en ypperlig maskin for mønsterveving"*²⁸ ettersom informasjon om vevens mønstre kunne lagres i hullkort som styrte løfting og senking av vevens renningstråder. Stoffer med alle mønstertyper kunne ved bruk av jacquardvever

²³ Fjeldsgaard 1944:74f.

²⁴ Raustøl 2004:52ff.

²⁵ Raustøl 2004:70ff.

²⁶ Raustøl 2004:52ff. 70ff.

²⁷ Raustøl 2004:53.

²⁸ Amundsen 1954:1994.

framstilles både effektivt og rimelig. I tiden som fulgte ble jacquardvevde ulltepper populære salgsprodukter for SU.

2.2.2. Produksjonsprosessene

Hva som ble produsert ved SU er allerede nevnt, men for å få en forståelse av hvordan det ble produsert og hva som trengtes av arbeidskraft for å framstille produktene, er det naturlig å foreta en gjennomgang av ullvareindustriens produksjonsprosesser. Ved SU ble ulla fraktet gjennom så å si hele fabrikkkanlegget i prosessen fra råvare til ferdige, etterbehandlede og salgsklare produkter. SU produserte i all hovedsak ullgarn og ullstoffer. Ulla gjennomgikk *vasking, farging, plyssing, karding, spinning* og *veving*. De ferdigvevde produktene gikk deretter gjennom en rekke *våt- og tørrappreteringsprosesser* før de var klare for salg. Arbeidet ved SU var inndelt i avdelinger. Hovedavdelingene var *vaskeriet, farveriet, spinneriet, veveriet* og *appreturen*. Under hver enkel avdeling lå flere ulike arbeidsprosesser.

Ulla SU mottok, var primært *råull*. Dette var ull som ikke hadde gjennomgått annet enn at den var klippet av sauene, pakket og solgt. Den første prosessen råulla gjennomgikk på fabrikkens var *sortering*. Her ble ulla ordnet etter kvalitet. Det var hovedsakelig kvinner som utførte dette arbeidet. Etter sortering ble ulla *vasket* i vaskeriet. Vasking innebar bløtlegging, skylling, sentrifugering og til sist tørking. Første vaskemaskin ble innkjøpt fra Sverige allerede ved etableringen i 1894. Siden ble det innkjøpt tyske vaskemaskiner både i 1917 og 1919.²⁹ Tidens maskiner krevde imidlertid bemanning, og ullvasking gikk for å være et fysisk krevende arbeid. Store ullsekker skulle løftes og i våt tilstand fikk ulla en betydelig vektøkning. I denne avdelingen arbeidet det derfor kun menn.

SU kjøpte hovedsakelig naturfarget ull, og for å få det fargespekteret både produsent og kunder ønsket ble produkter farget i fabrikkens *farveri*. Fargerbygningen som ble brukt i tiden fram mot 1940, ble oppført i 1909. Fram til tiden etter første verdenskrig ble fargingen utført for hånd, kun hjulpet av ulike skylle- og sentrifugemaskiner.³⁰ I 1920 hadde fargeriet blitt et relativt moderne, kjemisk fargerier som hadde maskiner og kar til farging og vasking av ull, garn og ferdigvevde produkter. Tyske fabrikker dominerte som leverandører av fargestoffer i denne perioden, og i årene 1919 og 1920 kjøpte også SU tre fargemaskiner fra tyske fabrikker.³¹ Fargeriet var i likhet med vaskeriet en mannsdominert avdeling, ettersom også dette var et fysisk krevende arbeid.

²⁹ Raustøl 2004:52ff.

³⁰ Raustøl 2004:35.

³¹ Raustøl 2004:52ff.

Tørket ull, både farget og ufarget, ble fraktet til spinneriet, hvor *plyssing*, *karding* og *spinning* stod for tur. Formålet med karding var å skille ullfibrene fra hverandre slik at de kunne spinnest til garn, men før karding måtte ulla gjennom forprosessen *plyssing*. Plyssingen innebar at ulla gikk gjennom en opprivingsmaskin hvor den ble tilsatt vann og spinnolje for å gjøre fibrene glattere, smidigere og luftigere, noe som igjen gjorde karding enklere. SUs første plysemaskin var i likhet med vaskemaskinen av svensk fabrikat, innkjøpt i 1894. I 1920 ble det innkjøpt ny plysemaskin fra Tyskland. Etter plyssing gikk ulla videre til *karding*. Fra Sverige ble første kardemaskin kjøpt i 1894, videre ble det innkjøpt kardemaskiner fra Tyskland i 1899, 1907 og 1916.³² Kardemaskinen blandet ulla, oppløste sammenfiltringer, fjernet urenheter og la ullfibrene parallelt i et tynt flor. Det tynne floret passerte en flordeler som stykket det opp til *forgarn*, et forprodukt før *spinning*.

Principielt går dock all *spinning* ut på att sammanföra det uppluckrade och utkardade fiber materialet till en grov sträng av parallellt liggande fibrer, vilke sedan i en serie av maskiner utdrages till önskad finlek och slutligen i en sista maskin snos samman, så att fibrerna sedan ej kunna glida ifrån varandra, utan en mer eller mindre stark tråd erhållas.³³

På SU foregikk spinningen på såkalte selfaktorer. Dette var mekaniske spinnemaskiner som spant garn som kunne *spoles* til vevgarn eller *tvinnest* til strikkegarn. En selfaktor var en automatisk spinnemaskin, hvor hovedoppgaven til arbeiderne som betjente maskinen, var å skjøte røkne tråder, etterfylle forgarn og spoler. Fabrikkenes første selfaktor var engelsk og ble innkjøpt i 1894. I tiden fram mot 1900 ble det innkjøpt ytterligere tre spinnemaskiner fra England, før det i 1916 ble anskaffet en ny selfaktor fra Tyskland.³⁴ I spinneriet arbeidet det både kvinner og menn. Det var primært menn som utførte plyssingen, og kildene tyder på at også karding stort sett ble utført av menn. Et par kvinner var imidlertid også oppført som kardere, mens spinning derimot var både kvinne- og mannsarbeid.

Garnet som ble spunnet i spinneriet, ble fraktet videre til spoleri og veveri. Her ble strikkegarnet tvunnet på tvinnemaskiner for så å bli hesplet, dokket og deretter solgt. Vevgarnet måtte *spoles* på spolemaskiner til innslagsgarn. Dette skulle passe i skytlene som ble brukt i vevene. Vevens renning ble også satt opp i spoleriavdelingen, for så å bli satt i vevene i veveriet.

Vid *Maskinvävstolen* utföras alle rörsler hos stolens olika organ, så som varpens och tygets frammatning, skaftens höjning och sänkning, skedens fram- och återgående rörelse samt skyttelns kastande genom skålet, helt mekanisk och utgå de från en i vävstolen lagrad huvudaxel, vilken drives av en elektrisk motor eller från en transmissionsaxel.³⁵

³² Raustøl 2004:52ff.

³³ Kjellstrand 1940:51.

³⁴ Raustøl 2004:52ff.

³⁵ Kjellstrand 1940:75.

SU benyttet mekaniske vevstoler av typen *skaftvevstoler* og *jacquardvevstoler* og kunne dermed føre et variert utvalg av stoffer og kvaliteter. Skaftvevstolene ble primært brukt til bekleddningsstoffer, vanligst var ensfargede, rutete og stripete stoffer. Jacquardvevene tillot derimot større og mer kompliserte mønstervariasjoner, ettersom mønsterinformasjon ble overført til hullkort som styrte løfting og senking av renningstrådene. I tiden fram mot 1920 nevner kildene innkjøp av 22 vevstoler, både jacquard- og skaftvevstoler. Samtlige av disse var tyske.³⁶ SU hadde 16 operative vevstoler i 1920.³⁷ Veveriet var den avdelingen ved fabrikkens hvor kvinneandelen var størst. Helt fra starten i 1894 hadde det også vært ansatt menn i veveriet, men det kan virke som om andelen menn i denne avdelingen økte fra midten av 1920-tallet og utover.

De ferdigvevde stoffene gikk fra veveriet videre til *nupping* og *appretering*. Nupping var først og fremst et arbeid for kvinner. Nuppingen krevde nøyaktighet og et skarpt, trent øye, ettersom dette var avdelingen hvor alle stoffer ble kontrollert for feil. Feil ble merket og om mulig, rettet opp før stoffene gikk videre til appretering.

Råväven har sällan, när den tages av vävstolen, det utseende, den känsl eller den beskaffenhet i övrigt, som man fordrar av det färdiga tyget. Den måste därför underkastas en del efterbehandlingsprocesser av såväl kemisk som mekanisk art, vilka man brukar sammanfatta under namnet beredning eller appretering.³⁸

Appreturavdelingen var delt i våt- og tørrappretur. Ulike kvaliteter gjennomgikk ulike appreteringsprosesser. *Valking*, *ruing* og *dekatering* var noen av disse prosessene. I våtappreturen foregikk *valking*, en toveprosess hvor såpe, vann og mekanisk behandling av stoffene gjorde at ullfibrene klynget seg sammen og stoffene krympt. Dermed fikk de en tettere og tykkere kvalitet. Våtappreturen var fra 1924 i samme rom som ullvasken. Det var ikke uvanlig at ullvaskerne også arbeidet som valkere, og avdelingen var dominert av mannlige arbeidere. I 1894 kjøpte SU sin første valke. Den var fra Sverige. I 1904 ble det kjøpt en valke fra Sandnes Mekaniske Verksted. Senere var det tyske fabrikker som leverte også denne maskintypen til SU. I perioden 1909-1912 ble det kjøpt hele fire tyske valker og i 1920 kjøpte SU en brukt valke fra Aalgaards Uldvarefabrik.³⁹

Etter valking ble ullstoffene vasket og tørket. Vaskingen foregikk maskinelt, mens tørkingen lenge foregikk ved at de vaskede stoffene ble hengt opp på piggerekker på loftet. Der ble de hengende til de var tørre. I 1925 ble det imidlertid innkjøpt en tørkemaskin av tysk fabrikat fra Vikersund Uldvarefabrik. De våtappreterte og tørkede stoffene ble fraktet videre til

³⁶ Raustøl 2004:52ff.

³⁷ SAK, dep.nr.1180: Brev fra SU til De norske Textilfabrikers Hovedforening, 7.7.1920 og 19.1.1928.

³⁸ Kjellstrand 1940:105.

³⁹ Raustøl 2004:52ff.

tørrappreturen hvor de blant annet ble *ruet*, *presset* og *dekatert*. Ruing innebar at stoffene ble børstet med borrar for å få en luftigere og mer lodden overflate. Ulike typer *dekateringsmaskiner* ble også brukt til flere av stoffene. Formålet med dekateringen var å holde ullfibrene på plass etter pressing, hindre krymping og gi stoffene en varig glans. Dekateringen kunne være en del av både tørr- og våtappreteringen.⁴⁰ Også tørrappreturen ble dominert av mannlig arbeidskraft, og maskinene i tørrappreturen kom, i likhet med brorparten av SUs maskinpark, hovedsakelig fra Tyskland. I 1918 ble det i tillegg kjøpt en brukt maskin, en ruemaskin kjøpt fra Vormedal Uldvarefabrik ved Haugesund.⁴¹

Gjennomgangen av fabrikkens produksjonsprosesser sier noe om hva som ble produsert ved SU, men også om hvordan det ble produsert. Maskinkjøpene var mange i perioden 1916 til 1920. De gode resultatene under verdenskrigen, i kombinasjon med mange maskininnkjøp førte fabrikken opp på et høyt teknologisk nivå. Dette gjorde at SU stod godt rustet for å møte mellomkrigstidens utfordringer.

Veksten i maskinparken og gode økonomiske resultater førte også til at arbeidsstokken kunne utvides. De ulike avdelingene fikk stadig flere ansatte, og kapittel 2.3. beskriver utviklingen i arbeidsstokkens størrelse og sammensetning i tiden fram mot 1920.

2.3. Ansatte

Det var altså i avdelingene nevnt overfor at de ansatte ble fordelt. Bygningsmasse, maskinmangfold og økt ordremengde gjorde behovet for arbeidskraft større, og arbeidsstokken vokste jevnt fra oppstarten og framover.

For perioden 1920 til 1940 foreligger lønningslister for samtlige år, mens disse fortegnelsene ikke er fullstendige for perioden forut. Raustøl (2004) har dermed måttet supplere med andre kilder for å belyse utviklingen i arbeidsstokken i tiden fram til 1920. Han har blant annet benyttet likningsprotokoller. Disse registrerte kun arbeidere som hadde tjent tilstrekkelig til å betale skatt, og dermed kan ansatte som kun arbeidet i kortere perioder, ha blitt utelatt i hans oversikt. Raustøls tilgjengelige kilder gjorde det også vanskelig å få oversikt over arbeidsstokken for hvert enkelt år i perioden, men i åtte av årene før 1920 kunne han si noe om antall ansatte ved fabrikken.

Raustøl (2004) viser til en jevn vekst i arbeidsstokken, fra 21 ansatte i 1895, til 56 i 1916. I 1898 hadde SU 33 ansatte, 20 kvinner og 13 menn. I 1905 var tallet 41, og kvinneandelen

⁴⁰ Amundsen 1954:818.

⁴¹ Raustøl 2004:52ff.

hadde vokst til 29, noe som tilsvarte omtrent 71 prosent av de ansatte. I 1914 var 65 personer ansatt ved bedriften, 15 menn og hele 50 kvinner. Kvinnene utgjorde i dette året 77 prosent av de ansatte. I 1916 hadde antall ansatte sunket til 56. Kjønnfordelingen er ikke spesifisert for dette året.⁴² Ved å studere Raustøls oversikt over ansatte i perioden 1894 til 1920⁴³ framgår det at fabrikken hadde 64 ansatte i 1919, 38 kvinner og 26 menn. Kvinnene utgjorde i underkant av 60 prosent av arbeidsstokken. Kvinneandelen var fortsatt høy, men samtidig langt lavere enn for eksempel i 1914. Gjennom hele perioden 1894 til 1920 var imidlertid kvinnene i overvekt ved fabrikken. Alle fabrikkens mestre og lærlinger var menn, mens kvinnes titler primært var *veverske*, *spinderske*, *nupperske*, *tvinnerske* og *renderske*.

SU ble grunnlagt på en liten gård i Sør-Audnedal, og arbeidsstokken kunne ikke ene og alene rekrutteres herfra. Ledelsen ble dermed nødt til å skaffe arbeidere gjennom personlige kontakter. I perioden etter 1912 ble det i tillegg annonsert etter arbeidere i aviser og tidsskrifter. I de første driftsårene ble enkelte av fabrikkens arbeidere rekruttert fra spinnerimester Lars Steins tidligere arbeidsplass, Aalgaards Uldvarefabrik.⁴⁴ En betydelig andel av de ansatte, og da primært av kvinnene, kom også fra bygdene nord og vest for Sør-Audnedal. Flere av disse hadde familiær eller sosial tilknytning til hverandre, så rekruttering av søsken og venninner var altså svært vanlig i denne perioden.

I 1899 studerte Andreas Hoven i Norrköping, og disponent Hoven skrev 15. april 1899 brev til sønnen for å informere ham om arbeidsforholdene ved fabrikken. Av brevet framgikk at en stor andel av de ansatte kom fra nettopp områder nord og vest for Sør-Audnedal.⁴⁵ Nærmere studier av de 25 fabrikkjentene som ble nevnt i brevet, viser at 17 av dem kom fra Lyngdal, Kvås og Nord-Audnedal⁴⁶. Tre kom fra Øyslebø, nordøst for bygda, og kun fire kom fra Sør-Audnedal.⁴⁷ Året etter, i 1900, bodde det 25 fabrikkjenter i *Våningen*. To kom fra Mandal, tre fra Spangereid, ei fra Øyslebø, fem fra Nord-Audnedal og hele fjorten kom fra bygdene nord og vest for Lyngdal.⁴⁸ Andelen arbeidere fra disse områdene var altså svært stor i disse første årene.

⁴² Raustøl 2004:22ff.

⁴³ Raustøl 2004:Appendix.

⁴⁴ Raustøl 2004:60f. 82ff.

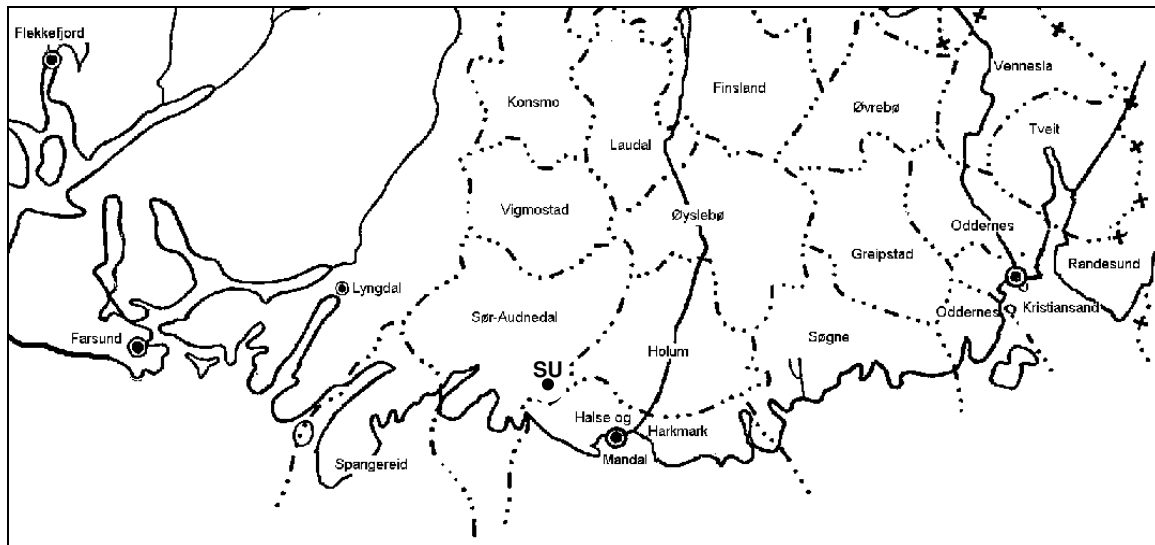
⁴⁵ Skaar 1994:20f.

⁴⁶ Nordlige delen av Audnedalen, omfatter Vigmostad og Konsmo.

⁴⁷ Skaar 1994:20f. Digitalarkivet.no: Folketeljinga frå 1900.

⁴⁸ Digitalarkivet.no: Folketeljinga frå 1900.

Figur 2.2. Kart over sørvestre del av Vest-Agder.

Kilde: Norges Bebyggelse, sørlige seksjon. (Redigert).

Ved studier av arbeidsstokken i 1916 kan man derimot se at utviklingen gikk mer og mer mot rekruttering fra de nærmeste bygdene i Sør-Audnedal. Av de kvinnelige ansatte hadde 39 prosent sitt opphav i Sør-Audnedal. Fortsatt kom 34 prosent av kvinnene fra bygdene nord og vest for Sør-Audnedal, men andelen var langt lavere enn rundt århundreskiftet. Når det gjaldt de mannlige arbeiderne, kom 40 prosent fra Sør-Audnedal og 24 prosent fra Halse. Mennene utgjorde omkring 38 prosent av de ansatte, en markant økning i forhold til i de første driftsårene.⁴⁹ Økning i andelen ansatte fra Sør-Audnedal og da særlig fra Sjølingstad, hadde sammenheng med fabrikkmiljøets vekst og utvikling i tiden som fulgte etter fabrikkens grunnleggelse.

2.4. Fabrikkmiljøet

Sjølingstad Uldvarefabrik ble plantet i et lite jordbrukssamfunn i Sør-Audnedal. Sjølingstad var ingen bygd, snarere en gruppe gårdsbruk som fikk første kjørbare vei til omverden først i 1880-årene. Avstanden til Mandal var åtte kilometer, og til herredets administrative sentrum, Valle, var det omkring fire kilometer. Vanligste levevei i dette samfunnet var kombinasjonen av husdyrhold og skogsdrift, men også før etableringen av ullvarefabrikken ble det drevet små virksomheter med bekken som energikilde. I starten var det sager og stamper, på 1890-tallet ble sjoddifabrikken etablert, og fra 1907 ble det også drevet treskofabrikk på Sjølingstad. Lenger nede i vassdraget, i Halse herred, var det nok en sag, i tillegg var det på gården Frostestad i Halse både mølle og garveri.⁵⁰

⁴⁹ Raustøl 2004:Appendix.

⁵⁰ Skaar:123f.

Det var åtte hus på Sjølingstad da August Hoven kjøpte den første eiendommen sin der i 1890. Disse husene lå i åssiden, mens fabrikk ble grunnlagt ved bekken nede i dalen. Dermed ble fabrikk, og området langs bekken, Sjølingstads sentrum. I perioden 1894 til 1938 ble det oppført 19 nye beboelseshus langs bekken. I tillegg ble det bygd skole, fabrikkbygninger, arbeider- og funksjonærbolig, disponentbolig og butikk. Fabrikkbygda som vokste fram, representerte noe nytt og annerledes og ble av gårdbrukerne omtalt som *Nybyen*.⁵¹

SU var først og fremst en arbeidsplass. I likhet med flere andre norske industristeder i denne perioden ble fabrikk imidlertid også noe mer, den ble viktigste bidragsyter til det meste som foregikk i bygda. Jordbruksamfunnet Sjølingstad utviklet seg til å bli ei fabrikkbygd med bruksskole, butikk, bibliotek, postmottak, lånekasse og foreningsvirksomhet, mesteparten initiert og finansiert av bedriftsledelsen. Raustøl (2004) karakteriserer disponent August Hoven, med sin bakgrunn i haugianerbevegelsen, som en bedriftsleder med klare patriarkalske trekk⁵². Han viser også til at sønnen Andreas fortsatte sin fars politikk da han overtok som disponent i 1911, og at forholdene dermed fortsatt bar preg av patriarkalisme.⁵³

Raustøl viser også til at SU hadde mye kontakt med Aalgaards Uldvarefabrik i Rogaland. Dette industristedet ble grunnlagt drøye 20 år før SU, men i likhet med Hoven hadde grunnleggeren sin bakgrunn i haugianermiljøet, og Hoven søkte ofte hjelp og veiledning hos sin kollega på Aalgaard⁵⁴. Selv om Aalgaards Uldvarefabrik utviklet seg til et langt større industristed enn SU noen gang gjorde, hadde de to fabrikkene mange likhetstrekk både når det gjaldt lokalisering, organisering og ideologi.

Aalgaards Uldvarefabrik ble grunnlagt på gården Aalgaard i Gjesdal i 1870. I likhet med på Sjølingstad var infrastrukturen begrenset utbygd og fabrikkens plassering hadde i all hovedsak sammenheng med kraftkilden fossen var, samt god tilgang på ull i nærmiljøet.⁵⁵

Det nytter lite å tenke over hvorledes det vilde ha stillet sig senere, i kraftoverføringens og ullimportens tid. Det er mulig at Aalgaard da ikke vilde blitt valgt. Men det samme kan en si om de fleste andre industrianleggene som blev knyttet direkte til fossene før i tiden. De blev lagt der, og omkring disse anleggene vokste større eller mindre samfund frem, med sine kommunikasjoner, bostrøk og stedlige institusjoner.⁵⁶

⁵¹ Skaar 1994:102.

⁵² Raustøl bruker Hilde Ibsens definisjoner på *paternalisme* og *patriarkalisme*. Ibsen definerer *paternalisme* som "et styresett hvor den styrende bestemmer over den styrte på alle områder". Ibsens definisjon på patriarkalisme er derimot: "Fabrikkeieren trådte inn i rollen som arbeidernes faderlige forsørger og moralske oppdrager" (Ibsen 1995:241ff.). På bakgrunn av disse definisjonene plasserte Raustøl SU innenfor *patriarkalismen* (Raustøl 2004:30).

⁵³ Raustøl 2004:30.

⁵⁴ Aalgaard Uldvarefabriks grunnlegger, Ole Nielsen, gikk av som bestyrer i 1893, sønnen Niels overtok og var bestyrer fram til sønnen Gunnar tok over i 1914 (Øiumshaugen 1995:51). Det var disse August og Andreas Hoven hadde kontakt med.

⁵⁵ Erichsen 1947:39ff.

⁵⁶ Erichsen 1947:41f.

Disse fabrikkene som ble grunnlagt i små miljøer, som på Aalgaard og på Sjølingstad, fikk en samfunnsskapende funksjon. August Hoven hadde flere likhetstrekk med Ole Nielsen, pioneren bak leiespinnings og grunnleggeren av Aalgaards Uldvarefabrik. Nielsen startet i likhet med Hoven opp sin virksomhet relativt nøkternt og utvidet fabrikken gradvis. I likhet med på Sjølingstad var det ingen innkvarteringsmuligheter for arbeiderne, og fabrikken så seg dermed nødt til å besørge en form for bolig for tilreisende arbeidere og funksjonærer. Første funksjonær bolig på Aalgaard ble oppført året etter grunnleggelsen, i 1871, mens arbeiderne allerede fra starten av ble innlosjert i øverste etasje i den første fabrikkbygningen. Mat ble også tilberedt der. Senere ble det oppført en egen arbeiderbolig, men fortsatt var det felleshusholdningstanken som var gjeldende.

Felleshusholdingen som den blev praktisert der var noe av en overlevering fra gammel håndverkstid, da mester, svenner og lærlinger bodde sammen som én familie. Hans Nielsen Hauge utviklet i begynnelsen av forrige århundre denne skikk ved flere av sine virksomheter. Fra sin læretid i Stavanger hadde Ole Nielsen mottatt sine inntrykk fra et slikt miljø i det små [...] Da han flyttet op til Aalgaard, tok han skrittet fullt ut i retning av de gamle patriarkalske forhold mellem husbond og tjener på bondegårdene, preget av den religiøse omgangstonen som hang igjen fra Haugianertiden.⁵⁷

Med tiden fikk arbeiderne på Aalgaard også sine egne hus, men Erichsen (1947) skriver at felleshusholdningstanken fortsatt satt igjen i arbeiderne.⁵⁸

Men av den sterke daglige kontakt mellem alle fabrikkens folk den gang fremstod en yrkesmessig samfølelse, som senere aldri har tapt sig. Og grunnstammen ble skapt for en elite av fagfolk som få industristeder i Norge kan opvise maken til. Fra far til datter og sønn, til datter og sønn igjen er arbeidet gått i arv. Det er oparbeidet en fagdyktighet som bare generasjoners flid og interesser for faget kan opdra til.⁵⁹

Sjølingstad Uldvarefabriks arbeiderbolig *Våningen* ble også oppført i oppstartsåret. Den var i motsetning til på Aalgaard delt inn i hybler. Til sammen var det fire kjøkken i bygget. Det ene inngikk i familieleiligheten, mens de øvrige måtte deles på av fabrikkjentene. Selv om ikke hele huset delte husholdning måtte som regel flere jenter dele på kjøkkenfasilitetene. I 1900 bodde fargerimester Bjortvedt med kone, fire barn og sin søster som husholderske, i familieleiligheten. 25 fabrikkjenter delte på *Våningens* øvrige hybler. Dermed var det til enhver tid flere jenter per kjøkken. Huslistene fra folketellingen 1920 viser at det på enkelte kjøkken var hele ni jenter som delte husholdning, til tross for at tallet på kvinnelige beboere da var nede i 21.⁶⁰

⁵⁷ Erichsen 1947:51.

⁵⁸ Felleshusholdningen ble avvirket i tiden fram mot 1905 (Øiumshaugen 1995:51).

⁵⁹ Erichsen 1947:52.

⁶⁰ Digitalarkivet.no: Folketellinga 1900. SAK: Folketellinga 1920.

Utover 1900-tallet hadde det blitt økt fokus på velferdstiltak innenfor industrien, både i Norge og i utlandet. Ledd i bedriftsledelsens velferdstiltak kunne være alt fra belysning, renhold, hygiene, spiserom og belønning for godt arbeid, til opprettelse av skole, bibliotek, barnehage, aktivitetsklubber, søndagsskoler og kor. Ledelsen var opptatt av å styrke de ansattes moral, og dette kunne for eksempel gjøres gjennom utdanning, undervisning og fritidsaktiviteter.⁶¹

Det var særlig ved fabrikker som ble etablert på nye steder at velferdsordninger ble nødvendig. Ibsen (1996) referer til en undersøkelse gjort av tidsskriftet *Sosialt arbeid* på 1920-tallet hvor det gikk fram at Dale Fabrikker, Arne Fabrikker og Norsk Hydros anlegg på Rjukan var mønsterfabrikker i forhold til velferdsordninger. Dette var bedrifter som vokste fram i grisgrendte strøk i perioden fra 1840 til begynnelsen av 1900-tallet. Steder hvor det ble nødvendig å bygge opp hele samfunn.⁶² Disse stedene hadde også mange likhetstrekk med Aalgaard og Sjølingstad, og fra 1894 og framover mot 1920-tallet ble det også på Sjølingstad etablert velferdstiltak.

På Sjølingstad hadde det blitt oppført skole og arbeiderbolig. Bedriften hadde imidlertid begrensede innlosjeringsmuligheter for fabrikkens funksjonærer i de første årene. I 1900 bodde som nevnt fargerimester Bjortvedt med kone og barn i familieleiligheten i *Våningen*. I Andreas Hovens tid som disponent ble i tillegg disponentboligens ene etasje gjort om til funksjonærbolig. Fram til midten av 1930-tallet bodde familien Hoven og appreturmester Nerhus med familie i hver sin del av disponentboligen. August Hovens første bolig på Sjølingstad, Fredli, ble også brukt til funksjonærbolig. I løpet av mellomkrigstiden hadde imidlertid alle fabrikkens mestre fått oppført egne hus.⁶³ Foruten skole og boliger opprettet også bedriftsledelsen tilbud som bibliotek og sparekasse, og var delaktige i etableringen av et rikt foreningsliv.

Ifølge skoleloven av 1827 (§ 3) skulle bergverk, verk og bruk med mer enn 30 arbeidere ha fast skole. Skolelokalet skulle kostes av verkseier. Elever uten tilknytning til verket kunne også søke, men da mot at kommunens skolekasse ytte godtgjørelse til verkseieren. Skoleloven av 1889 sa videre at skoler bekostet av fabrikkeiere skulle ha samme rett som kommunens folkeskoler til overføringer fra amt og stat, tilskudd til undervisningsmateriell, skolebygg og lærerlønninger.⁶⁴

⁶¹ Ibsen 1996:32ff.

⁶² Ibsen 1996:43ff.

⁶³ Digitalarkivet: Folketeljinga frå 1900. Skaar 1994:101ff.

⁶⁴ Mjeldheim 1996: 30ff.

2.4.1. Bruksskole

Sjølingstad Uldvarefabriks bruksskole startet 1. juni 1897 etter at herredsstyret i Sør-Audnedal året før hadde gitt tilslutning til fabrikkens ønske om skole. Oppføringsbeløpet ble garantert av disponent August Hoven, fargerimester Eivind Bjortvedt, vev- og spinnerimester Lars Stein og arbeider Tobias Johannessen.⁶⁵ Fabrikken hadde da 27 arbeidere, året etter var tallet 33, og i starten av 1900 passerte bedriften 40 ansatte.⁶⁶

Ved Aalgaards Uldvarefabrik hadde det også blitt startet opp bruksskole, og i 1893 hadde den hele 40 elever.

I 1885 blev tanken om egen skole tatt op, og i den anledning blev det opført en egen stor skolebygning på Edlandssiden. Fabrikkens barn blev der drevet frem til middelskolens kunnskapsnivå.⁶⁷

Fabrikkskolen ved SU hadde til sammenlikning ti elever i oppstartsåret 1897, og som bruksskoler flest var den forbeholdt arbeidernes barn. Bygdas øvrige barn måtte benytte grendeskolen på Blørstad, beliggende omtrent tre kilometer nordvest for Sjølingstad. Fabrikkskolens gunstige beliggenhet og gode faglige rykte gjorde at flere av oppsitterne i området ønsket at skolen skulle åpnes også for deres barn. Dette ble det søkt Sør-Audnedal herredsstyre om allerede i 1897. Svaret fra SU var at det praktisk og økonomisk ikke ville la seg gjøre å ta inn fjorten elever fra Sjølingstad og Romedal, i tillegg til de ti de allerede hadde. Et elevtall på 24 ville medføre utvidelse av skoletiden og fordobling av utgiftene.⁶⁸ I 1919 søkte oppsitterne igjen om å få barna sine inn på fabrikkskolen, denne gangen kun de yngste.

Til direktionen. Vi tillater os herved i ærbødighet andrage om at faa lov til at lade vaare smaa barn i 1st klasse gaa paa fabrikkskolen mod at betale kr. 18,- pr barn pr aar. Veien til Blørstad skolehus er svært lang for smaa barn særlig om vinteren saa vi vilde sætte meget prise paa om vaare andragende blev imødekommet.⁶⁹

Oppsitterne nådde heller ikke denne gangen fram med ønsket sitt. Skolestyret i Sør-Audnedal valgte i dette tilfellet i stedet å søke departementet om innlemmelse av fabrikkskolen i sognets øvrige skoler. På den måten ville oppsitternes barn kunne benytte skolen. Dette likte fabrikkens ledelse dårlig. Den pekte på at oppsitternes ønske om å få barna inn på fabrikkskolen var både naturlig og fornuftig, men fryktet for kvaliteten på undervisningen om bruksskolen ble innlemmet i sognets skoler. Den mente også at skolen

⁶⁵ Skaar 1994: 94ff.

⁶⁶ Rastøl 2004:22.

⁶⁷ Erichsen 1947:74ff.

⁶⁸ Skaar 1994:95.

⁶⁹ SAK, dep.nr.1180, 46: Brev fra M. Lohne, Romedal, Aa. Gabrielsen, Romedal, H. Nilsen, Sjølingstad.

var viktig for fabrikkens personale, og at misnøyen ved en innlemmelse ville bli stor.⁷⁰

Ledelsen nådde fram og bruksskolen bestod. Ifølge skoleloven av 1936 skulle imidlertid alle bruksskoler opphøre innen 1. juli 1942. Bruksskolen bestod gjennom hele mellomkrigstiden.⁷¹

2.4.2. Butikk og post, leseværelse og lånekasse

Den nye bygda Sjølingstad fikk raskt behov for en landhandel. Skaar (1994), som selv drev butikken på Sjølingstad fra 1950 til 1969, viser til muntlige overleveringer om butikkdrift allerede i 1894. Etter den tid var det kontinuerlig butikkdrift i bygda, men eierskiftene var mange. Første rene butikkbygg ble oppført i 1897, og der ble det drevet butikk helt fram til slutten av 1960-tallet. Butikkbygningen var i lange perioder i fabrikkens eie. Den ble fra 1921 drevet av SUs kontorist Petter Hovden, før disponent Andreas Hovens datter, Agnes, overtok driften i 1935.⁷²

Tross søknad så tidlig som i 1911 fikk ikke Sjølingstad poståpneri før i 1941. Fram til da var det SU som fungerte som postkontor i bygda. Landpostbudet fraktet posten fra Mandal til SUs kontorer. Der ble fabrikkens post sortert ut, og den øvrige ble lagt i en trekasse montert i gangen utenfor kontordøra. Her måtte samtlige av bygdas innbyggere hente posten sin. Fabrikkens kontorpersonale hadde dermed god oversikt over korrespondansen i bygda. Da Sjølingstad fikk poståpneri i 1941, ble dette lokalisert til et eget rom i butikken. Der hadde Andreas Hovens datter Agnes ansvaret helt fram til kontorets nedleggelse i 1971.⁷³

Som ved Aalgaards Uldvarefabrik, tok Sjølingstad Uldvarefabriks styre initiativ til opprettelsen av et bibliotek, eller leseværelse. I 1903 bevilget fabrikkens styre 200 kroner til innkjøp av bøker, og gav disponent Hoven og agent Olsen i fabrikkstyret myndighet til å undersøke hvilke bøker som burde anskaffes. Andreas Hoven skulle i starten fungere som bibliotekar. I 1912 ble det fattet styrevedtak om at det minste rommet i skolehuset skulle fungere som leseværelse, og at det også skulle være aviser der.⁷⁴ Ifølge bibliotekets regnskapsbok hadde biblioteket i alt 65 bøker, blant annet en norgeshistorie i tolv bind, et par bøker med reisebilder, boka *For Tjenestepiger*, og Eilert Sundts *Renlighedsstellet*. Det store flertallet av bøkene i leseværelset var imidlertid kristelig litteratur.⁷⁵

⁷⁰ SAK, dep.nr.1180, 19: Brev fra SU til Sør-Audnedals Herredsstyre 29. 01.1919.

⁷¹ Fjeldsgaard 1944:64.

⁷² Skaar 1994: 108ff. SUA: Lønningslister 1920-1949. Raustøl: 131ff.

⁷³ Skaar 1994:112.

⁷⁴ SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 08.04. og 13.6.1903. Skaar 1994:98.

⁷⁵ SUA: Regnskapsbok for Sjølingstad Uldvarefabriks bibliotek.

Det er uvisst når Sjølingstad Spareforening ble etablert, men foreningen nevnes blant annet i fabrikkens forhandlingsprotokoll fra 1914. Formålet med foreningen var at bygdas folk kunne spare penger med en brukbar rente, uten å måtte gå til bank utenfor bygda. Fabrikken hjalp til med tiltaket, og sparerne kunne til enhver tid både sette inn og ta ut penger. I flere perioder var renten i Sjølingstad Spareforening bedre enn i de lokale bankene.⁷⁶ Selv om muligheten til å spare penger i bygda var viktig, var det som fantes av fritidsaktiviteter også av stor betydning for fabrikkarbeiderne.

2.4.3. Lag og foreninger

Som i de fleste fabrikkksamfunn, vokste det også på Sjølingstad fram et rikt foreningsliv. Ledelsen ved fabrikken var i mange tilfeller en viktig støttespiller i opprettelse og drift av disse. Ved Aalgaards Uldvarefabrik var blant annet bedriftsledelsen delaktige ved at de *"anskaffet eget bibliotek, opmuntret arbeidernes musikkorps med bidrag, anla bad, reiste turnhall o.s.v."*⁷⁷ Rent ideologisk gjennomgikk SUs foreningsliv en viss endring gjennom årene. På Sjølingstad var det også musikkforeninger, idrettslag og avholdslag, men disse kom først i perioden etter 1920. I fabrikkens første driftsår var det derimot de religiøse foreningene som dominerte i fabrikkbygda.

Sjølingstad Kvinneforening ble startet omkring 1894, og var en kristen forening som gjennom sitt arbeid samlet inn penger til ulike misjonsorganisasjoner. Dette var primært en forening for Sjølingstads gifte kvinner, med få innslag av unge ugifte arbeidere.⁷⁸ Disse unge arbeiderne hadde et eget kristent felleskap i fabrikkens arbeiderbolig. Der ble det arrangert åndelige møter og bønnevirksomhet. I 1907 engasjerte i tillegg disponent Hoven en egen predikant til å virke i fabrikkbygda.⁷⁹ Det var imidlertid vekkelsebølger også før den tid. I fabrikkens minnebok, *Erindring om fraflyttede arbeidere*, skrev ei av fabrikkjentene at hun *"fant fred i troen paa Jesus i den Vekkelse som utbrød blant Fabrikksfolket i begynnelsen av 1897"*.⁸⁰

Kristent arbeid ble også drevet blant bygdas yngste. *Sjølingstad Søndagsskole* ble startet omkring århundreskiftet, og ble i den første tiden drevet av vever Gustav Johannesen, sønn av arbeider Tobias Johannesen. Søndagsskolen ble holdt i fabrikkens skolehus, og barn både fra Sjølingstad, Romedal og Blørstad deltok. Gustav Johannesen startet arbeidet ved SU i 1897. Da Andreas Hoven overtok som disponent i 1910, gikk Gustav inn i stillingen som veverimester ved fabrikken. Han ble i stillingen fram til 1918, og var fram til da også

⁷⁶ Skaar 1996:93. SAU: Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 24.10.1914.

⁷⁷ Erichsen 1947:74.

⁷⁸ Skaar 1994:112f.

⁷⁹ Raustøl 2004:29f.

⁸⁰ SUA: Erindring om fraflyttede arbeidere ved Sjølingstad Uldvarefabrik: *Hilsen fra Konsmojente, mars 1897*.

søndagsskolelærer. Søndagsskolen bestod gjennom hele mellomkrigstiden, om enn med ulike lærere.⁸¹

2.4.4. Fabrikkmiljøets funksjon i bygda

Sjølingstad Uldvarefabrik ble en særegen *institusjon* i bygda. Ikke bare var det en arbeidsplass, men også en viktig støttespiller og bidragsyter i opprettelse og drift av velferdstiltak. Fabrikkarbeiderne utgjorde en betydelig andel av bygdas innbyggere, men samtidig levde de tett sammen med Sjølingstads oppsittere. Det er derfor naturlig å spørre seg i hvilken grad velferdstiltakene påvirket samfunnet på Sjølingstad, og hvorvidt de skapte et skille mellom arbeidere og øvrige innbyggere, eller om de virket integrerende.

Foreningslivet på Sjølingstad i denne første tiden var for alle. Søndagsskolen var sterkt knyttet til fabrikken, men samtidig hadde den elever både fra Sjølingstad og nabogårdene. De geografiske avstandene mellom fabrikkarbeiderne og oppsitterne var små, og på de fleste bruk ble etter hvert ett eller flere familiemedlemmer engasjert ved fabrikken i kortere eller lengre perioder. Det var dermed ingen tydelige skiller mellom de to gruppene i foreningslivet.

Et av velferdstiltakene bidrog derimot til et markant skille mellom arbeidere og oppsittere. Det var fabrikkens bruksskole. Søknadene fra oppsitterne vitner om at det rådet frustrasjon over at deres barn måtte tilbakelegge flere kilometer til fots for å få skolegang, mens fabrikkarbeidernes barn kunne benytte skolen i bygda. Skillet medførte også at oppsitternes barn og fabrikkarbeidernes barn tilbrakte mindre tid sammen enn hva som ville vært tilfellet om de gikk på felles skole. Det var de samme lærerne som underviste ved de to skolene, og skoledagene og fridagene ble dermed ulike for elevene på bruksskolen og for elevene ved oppsitternes skole på Blørstad. Dermed skapte bruksskolen avstand mellom oppsitternes og fabrikkarbeidernes barn.

⁸¹ Skaar 1994:112.

2.5. Oppsummering

AS Sjølingstad Uldvarefabrik ble plantet i et tradisjonelt sørlandsk jordbrukssamfunn, av en visjonær og arbeidsom lærer med haugianske røtter. Sammen med sin sønn bygde han opp en stor og levedyktig virksomhet med en omfattende produksjon, arbeidsstokk og kundekrets.

Arbeidsstokken var gjennom hele perioden dominert av kvinnelig arbeidskraft, men andelen menn økte i årene fram mot 1920. I de første ti årene ble store deler av arbeidsstokken rekruttert fra Nord-Audnedal, Lyngdal og bygdene nord- og vestover. Mot slutten av Raustøls periode var det imidlertid en markant økning av arbeidere fra Sør-Audnedal.

Historien om fabrikkssamfunnet på Sjølingstad er historien om en liten bygd som i løpet av få år opplevde dramatiske endringer. En stor virksomhet med en disponent med patriarkalske trekk skulle i løpet av få år sette sitt preg på bygda. Sjølingstad ble en liten industribygd med arbeiderboliger, velferdstilbud som skole, bibliotek, postmottak og sparekasse, butikk og foreningsliv. Oppsittere og fabrikkarbeidere levde side om side, og ettersom tilgang til deler av bygdas tilbud var lik for begge grupper fikk de en samlende funksjon. Fabrikkskolen virket derimot splittende, ettersom den kun var forbeholdt fabrikkarbeidernes barn.

Bedriften klarte seg bra i tiden fram mot 1920. En stor kundekrets, nybygginger og maskininnkjøp hadde gjort at fabrikkens også stod godt rustet for utfordringene mellomkrigstiden skulle by på.

3. Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1940

Perioden fram til 1920 hadde vært en oppbyggings- og innkjøringsfase for SU. I 1920 framstod virksomheten som en moderne ullvarefabrikk med et velutviklet produksjonsapparat og et godt utbygd fabrikkmiljø. Første verdenskrig hadde vært utfordrende, blant annet på importsiden. Innførsel av bomull og utenlandsk ull var vanskelig, og ledelsen måtte sørge for god utnytting av norske råvarer. I tillegg ble leiearbeidet viktig. Bedriftsledelsen taklet utfordringene og klarte seg godt økonomisk. Den arbeidskrevende fasen med etablering og innkjøring hadde gitt ledelsen erfaringer som skulle vise seg å bli nyttige i møte med framtidige utfordringer.

3.1. Importflom, paripolitikk og arbeidskonflikter

Under verdenskrigen oppstod det vareknapphet i Norge. Dette førte igjen til prisstigning, og dyrtid. Det nominelle prisnivået steg med over 200 prosent under krigen, mens de nominelle industrilønningene bare steg med 70 prosent. Ved krigens slutt var det et stort behov for å gjenopprette stabiliteten i valutasystemet. Resultatet ble i mange land, deriblant Norge, *paripolitikken*⁸². Den norske krona lå omtrent 50 prosent under pari⁸³, og det tok dermed mange år å føre krona tilbake til ønsket verdi. Deflasjon ble resultatet, og først i 1927 nådde den norske krona pari verdi. I 1928 festet Norge krona til gull, men dette skulle komme til å koste landet dyrt.

Norges Bank hadde ført en kontraktiv pengepolitikk og redusert seddelmengden og tilgangen på kreditt i tiden etter verdenskrigen. Næringslivet hadde fått problemer ettersom finansieringskostnadene steg og etterspørselen sank. Kronas verdi økte, og gjeld ble stadig mer kostbar å tilbakebetale. Norske varer ble dyrere i utlandet, og eksporten sank. Landets arbeidsledighet vokste, og kommuner og fylkeskommuner opplevde gjeldskriser. Gullfestingen ble oppgitt allerede i 1931. Da fulgte Norge det britiske eksemplet og forlot gullstandard, noe som medførte optimisme og bedre tider.⁸⁴

Som følge av vareknappheten under verdenskrigen, ble en av de store utfordringene for den norske tekstilindustrien å konkurrere med flommen av importerte, utenlandske tekstilvarer i tiden etter 1918.

⁸² En planmessig gjennomført tilbakeføring av valutaen til den gamle kurs i forhold til dollar (Sejersted 1993:97).

⁸³ Pari er en betegnelse for at kursverdien på f. eks. penger faller sammen med pålydende verdi (Amundsen 1954:3312).

⁸⁴ Sejersted 1993:96ff.

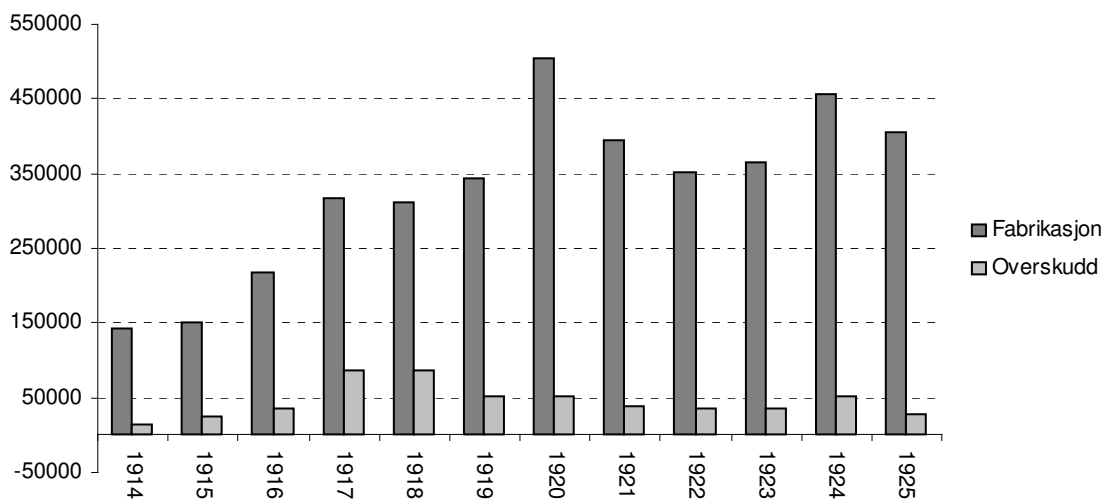
Figur 3.1. Import av tekstilvarer 1913-1920.

Import (tonn)	1913	1919	1920
Ullvarer	1.124	3.247	2.062
Bomullsvarer	3.171	11.785	4.303
Trikotasje	200	1.124	1.099

Kilde: Grieg 1950:419.

Som figuren viser, var økningen av importerte tekstilvarer enorm fra 1913 til 1919. Særlig store var mengdene av trikotasje- og bomullsvarer som ble innført til landet. I 1920 hadde importen stabilisert seg noe, men den lå fortsatt godt over førkrigsnivå. Den omfattende importen vanskeliggjorde omsetning av varer fra norske tekstilfabrikker. Flere virksomheter opplevde så store avsetningsvansker at de måtte innskrenke driften. Dette førte igjen til økt arbeidsledighet.⁸⁵ I 1921 måtte Sørlandets Uldvarefabrik i Kristiansand legge ned driften nettopp på grunn av den utenlandske importen.⁸⁶ SU hadde mye kontakt med denne fabrikken og korrespondansen mellom virksomhetene viser at driften kom i gang igjen etter kort tid. Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsberetninger vitner om at importen og den lave tollene var en av de største utfordringene for tekstilindustrien til langt ut på 1930-tallet.⁸⁷

Figur 3.2. Fabrikasjon og overskudd ved SU 1914-1925.

Kilde: Fjeldsgaard 1944:74f.

SU kunne vise til stigning både i fabrikasjon og overskudd under verdenskrigen, men i likhet med flere av bransjens virksomheter ble ikke resultatene like tilfredsstillende i årene som fulgte. Fabrikasjonen fortsatte å øke også etter verdenskrigen, men overskuddet utgjorde en

⁸⁵ Grieg 1950:419ff.

⁸⁶ Tønnessen 1974:160f.

⁸⁷ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsberetninger 1924-1940.

stadig mindre andel av fabrikasjonen. I 1917 og 1918 utgjorde overskuddet 27 prosent av fabrikasjonen, mens prosentandelen i 1919 var nede i 15 prosent. Fra 1920 til 1922 utgjorde overskuddet ti prosent av fabrikasjonen. Overskuddet sank noe i 1923, før både fabrikasjon og overskudd steg i 1924. Allerede året etter sank imidlertid begge deler, og overskuddet utgjorde da kun sju prosent av bedriftens fabrikasjon.

Fall i fabrikasjonen, eller bruttoinntekten, hadde sammenheng med fall i prisene i perioden. Fra 1920 til 1921 falt prisene med sju prosent, mens SUs fabrikasjon falt med nesten 22 prosent. Året etter falt prisene med omkring 17 prosent. Til sammenlikning opplevde SUs fabrikasjon et fall på 10,3 prosent. I 1923 falt prisene seks prosentpoeng i forhold til året før. SU opplevde imidlertid et bedre resultat enn i 1922 og fabrikasjonen økte med tre og et halvt prosentpoeng. Tallene stod ikke i likt forhold til hverandre gjennom hele perioden, men en viss sammenheng var det.

Figur 3.3. Indekstall for de samlede levekostnader 1919-1940. Basisår 1938.

År	Gj.snitt	År	Gj.snitt
1919	150	1930	94
1920	175	1931	89
1921	162	1932	87
1922	135	1933	86
1923	127	1934	86
1924	140	1935	88
1925	142	1936	90
1926	121	1937	97
1927	109	1938	100
1928	101	1939	101
1929	97	1940	118

Kilde: SSB: Statistisk oversikt 1948.

Kronesvingningene og de vanskelige forholdene i den norske økonomien førte til at bedriftsledere innenfor store deler av landets industri måtte ty til lønnsnedslag, dette gjaldt også for tekstilindustrien. Ved Arne Fabrikker utenfor Bergen ble lønningene satt ned i 1921 og 1922. I 1924 ble de satt noe opp igjen, men da ble ferien redusert. Lønnsnedslagene ved Arne Fabrikker hadde imidlertid sammenheng med nedgang i levekostnadene. Figur 3.3. viser at levekostnadene sank fra 1921 til 1923. Lønnsøkningen i 1924 kan igjen ha sammenheng med at prisene steg fra 1924 til 1925.⁸⁸

⁸⁸ Grieg 1950:521f.

Ved Innvik Ullvarefabrikk i Sogn og Fjordane ble lønningene satt ned gjentatte ganger fra slutten av 1920-tallet og fram til 1932. Ukelønnen var 19 kroner i 1928, 17 i 1929, 15 i 1930, 14 i 1931 og 13 i 1932. Denne fabrikk opplevde i tillegg store vansker også i andre halvdel av 1930-tallet. Bedriften gikk i 1937 med underskudd, og fabrikkens gjeld var på 214.000 kroner.⁸⁹

Arbeiderne ved SU opplevde også lønnsreduksjon på 1920-tallet. Lønningene ble satt ned med gjennomsnittlig ti prosent i 1922, de ble også satt ned fra januar 1927. I 1928 ble lønningene i gjennomsnitt redusert med fem prosent. 1930-tallet ble også innledet med lønnsreduksjon. I januar 1930 ble det besluttet et lønnsnedslag på inntil ti prosent, men i mars ble den gjennomsnittlige nedgangen bestemt til sju prosent. Året etter ble også lønningene satt ned, da med åtte prosent for samtlige ansatte. Igjen viser oversikten at levekostnadene sank i disse årene, og nedgang i nominelle lønninger til tross, arbeiderne opplevde etter all sannsynlighet ikke reduksjon i reallønnene.⁹⁰

Sammenlikner man lønnsnedslagene ved SU og Innvik Ullvarefabrikk, viser det seg at nedgangen fra 1929 til 1930 var klart størst ved Innvik Ullvarefabrikk. Der ble lønningene nedsatt med tolv prosentpoeng, mens nedslaget ved SU til slutt ble på "bare" sju prosent. Begge steder hadde det vært lønnsnedslag også i de foregående år, og ved Innvik Ullvarefabrikk hadde lønnsreduksjonen vært på tolv prosentpoeng i 1929. Ved SU hadde lønningene blitt redusert flere ganger siden 1922, men reduksjonen på slutten av tiåret var lavere enn i starten. Siste lønnsreduksjon ved SU var i 1931. Innvik Ullvarefabrikk satte ned lønningen med sju prosentpoeng både i 1931 og 1932.

Som nevnt sank levekostnadene i takt med lønnsnedslagene, og fra 1914 til 1929 økte realtimelønnen på landsbasis med 62 prosent for arbeidere i håndverk og industri. Fra 1914 til 1939 økte de med hele 86 prosent. Reallønningene per dag og år steg imidlertid ikke like mye som timelønningene. Dette hadde sammenheng med at arbeidsdagen var blitt kortere, noe som i stedet gav arbeiderne goder i form av økt fritid.⁹¹

Et annet fenomen som skulle prege mellomkrigstiden, var de mange arbeidskonfliktene. Disse hadde sammenheng med paripolitikken og Norges Banks innstramning av pengemengden for å få krona opp i den gamle gullverdien. Både priser og omsetning gikk

⁸⁹ Nygjerd 1990:67ff.

⁹⁰ Skaar 1994:35ff. SUA Forhandlingsprotokoll 1897-1934, 29.11.1926, 27.1.1928, 21.01. og 11.3.1930 og 26.3.1931.

⁹¹ Bull 1968:106.

kraftig tilbake som følge av dette, noe som førte til at industriproduksjonen sank med nesten 30 prosent. Fabrikkene måtte ty til oppsigelser, og ledigheten ble stor. En konsekvens ble at det allerede i 1921 brøt ut storstreik hvor i alt 1,8 millioner arbeidsdager gikk tapt. Kun få år etter brøt det ut en ny stor konflikt. Denne varte fra oktober 1923 til slutten av mars 1924. Flere konflikter fulgte, og i alt var over 63.000 arbeidere i konflikt og omkring 5,1 millioner arbeidsdager gikk tapt. Konfliktene i 1921 og 1924, samt konflikter i 1926 og 1927 rammet også tekstilindustrien, og arbeidsstans inntraff i kortere eller lengre perioder innenfor bransjen.⁹² Arbeiderne ved SU var ikke involvert i disse konfliktene, og bedriften led dermed ingen tap som følge av dem. Dette var en klar styrke for bedriften.

Den egentlige krisen etter verdenskrigen regnes å være overvunnet for tekstilindustriens del i 1923, men kronestigning brakte uansett industrien i vanskeligheter. I 1924 var optimismen stor. Dette var særlig tydelig i Oslo i form av oppblomstringen av en rekke nye bedrifter. Til tross for dette steg ledigheten i hovedstaden. Den norske tekstilindustrien kunne bare utnytte 40 prosent av produksjonsevnen sin, og tidene bedret seg ikke med det første.⁹³ Av Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsberetninger framgår det at 1924 var et år med høykonjunktur for tekstilindustrien, men at bransjen fikk problemer allerede året etter. Innskrenkning av arbeidstid og oppsigelser ble foretatt ved flere anlegg. På Voss Uldvarefabrik lå i perioder produksjonen nede, og Sørlandets Uldvarefabrik i Kristiansand gikk konkurs i 1925. Begge fabrikkene fikk imidlertid i gang produksjonen igjen, men Sørlandets Uldvarefabrik strevde lenge med å få til en lønnsom drift.⁹⁴

For SUs vedkommende ble 1924 et godt år med stigning både i fabrikasjon og overskudd. Det ble utbetalt hele 15 prosent i aksjeutbytte, og arbeidsstokken var i vekst. SU opplevde imidlertid også nedgang i fabrikasjonen i årene som fulgte, men bedriften gikk like fullt med overskudd.

Den utenlandske konkurransen ble stadig mer truende for bransjen.⁹⁵ Dette medvirket til at det i 1928 for alvor ble satt i gang rasjonalisering innenfor den norske tekstilindustrien, etter utenlandsk forbilde. *"Rasjonalisering er slagordet nu"*, skrev Norsk Tekstilarbeiderforbund i årsmeldingen for 1928.⁹⁶ Produksjonen skulle opp på et nytt nivå gjennom nytenkning og investeringer i nyvinninger. Automatstolene gjorde sitt inntog i bomullsindustrien, og en vever kunne dermed betjene åtte til seksten stoler i stedet for to til tre som tidligere.

⁹² Grieg 1950:419ff. Furre 2000:38ff. Internet: www.frifagbevegelse.no

⁹³ Grieg 1950:428ff.

⁹⁴ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1924-1927.

⁹⁵ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1926-1928.

⁹⁶ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1928.

Innenfor ullvareindustrien skjedde det imidlertid ikke store endringer i denne perioden. Den hjemlige produksjonen gikk ned både i 1921 og i perioden 1926 til 1929.⁹⁷ For SUs vedkommende er det også få indikasjoner på at bedriften ble nevneverdig modernisert på slutten av 1920-tallet. Det ble innkjøpt en tvinnemaskin og en vevstol i 1928, men dette var maskintyper fabrikken hadde hatt i flere år allerede. De må dermed betraktes mer som fornyinger enn modernisering av produksjonsapparatet.

1929 ble et godt år for den norske tekstilindustrien, og utsiktene for fremtiden var lyse.⁹⁸ I 1930 var optimismen fortsatt stor. Prisenivået hadde begynt å stabilisere seg på et akseptabelt nivå, og produksjonen steg gradvis. Forholdene var uansett ikke problemfrie for nordmenn i arbeidsfør alder. Ifølge folketellingen i 1930 var det registrert 110.000 ledige på landsbasis. Barnekullene hadde vært store i tiden forut for 1930. Antallet personer i arbeidsfør alder økte fra 60 prosent av den totale befolkningen i 1919 til 69 prosent i 1939.⁹⁹

Børskrakket i New York høsten 1929 ledet USA ut i en dyp depresjon som også fikk ringvirkninger både i europeisk og norsk økonomi. Den norske økonomien nådde bunnpunktet i 1931-32, men ble mindre rammet av depresjonen enn mange andre land. Storbritannia forlot gullstandarden i 1931, og Norge fulgte etter samme høst. Avskjeden med gullstandarden virket positivt, blant annet fordi den bidro til å begrense deflasjonen i landet. I tillegg var Storbritannia og Sverige to av landets viktigste handelspartnere, og det faktum at også disse kom seg relativt raskt ut av depresjonen ble viktig for den norske økonomien.¹⁰⁰

I USA var imidlertid forholdene svært vanskelige, og dette medførte at flere norske emigranter vendte tilbake til Norge i tiden etter børskrakket. Arbeidsledigheten her til lands var allerede stor, og de tilbakevendte emigrantene bidro til at ledighetstallene økte ytterligere. Ledigheten var høyest i bygg og anlegg, tett etterfulgt av sjøtransporten. I industrien lå ledigheten på omkring 14 prosent. Samlet sett var den lavest på Sør- og Vestlandet og høyest på Østlandet.¹⁰¹

Optimismen fra 1929 hadde snudd, og et nytt stort tilbakeslag for industrien kom gjennom den omfattende arbeidskonflikten i 1931. Samlet sett, innenfor alle næringer, var omkring 60.000 arbeidstakere involvert i streik og lockout dette året. Hele 7,6 millioner arbeidsdager

⁹⁷ Grieg 1950:431f.

⁹⁸ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1929.

⁹⁹ Grieg 1950:431ff. Hodne og Grytten 2002:210ff.

¹⁰⁰ Hodne og Grytten 2002:117ff.

¹⁰¹ Grieg 1950:431ff. Furre 2000:43ff. Hodne og Grytten 2002:210ff.

gikk tapt i løpet av konfliktperioden.¹⁰² For tekstilindustrien varte konflikten i fem måneder, og produksjonen ble satt betraktelig tilbake ved de involverte anleggene. 3.000 av Norsk Tekstilarbeiderforbunds medlemmer ble tatt ut i streik. Disse var fordelt på 19 bedrifter, ni bomullsfabrikker, en trikotasjefabrikk, en reperbane, tre fabrikker som drev med seilduk, papir og oljeklær og fem ullvarefabrikker.

De involverte ullvarefabrikkene var Seiersborg Tekstilfabrikk i Fredrikstad, Dale Fabrikker i Hordaland og tre av bedriftene til De Forenede Ullvarefabrikker (D.F.U.). D.F.U.s involverte anlegg var Figgjo i Rogaland, Frysja i Oslo og Åsen i Nord-Trøndelag. Konflikten førte til at selskapet opplevde de laveste produksjonstallene i sin 16-årige historie. Redningen ble imidlertid fabrikkene som ikke var rammet av konflikten. Særlig viktig ble Aalgaards Ullvarefabrik som var selskapets største, og som kun hadde to organiserte arbeidere. Underskuddet ved D.F.U. lød til slutt på 115.000 kroner, noe som av bedriften ble regnet som moderat.¹⁰³

Fabrikkene AS Knud Graah & Co. og Nydalens Compagnie var blant bomullsfabrikkene som ble stående i konfliktåret. Arbeidsstansen ved AS Knud Graah & Co. varte i fem måneder, og metervareproduksjonen ved bedriften opplevde en nedgang på 23,6 prosent fra 1930 til 1931. Ved Nydalen Compagnie sank produksjonen av garn med 19 prosent og produksjonen av vevde stykker med 37,7 prosent samme periode.¹⁰⁴

Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger viser at det var flest bomullsfabrikker som ble berørt av storstreiken i 1931, men i løpet av året oppstod også andre konflikter ved bransjens virksomheter. Både ved Høie fabrikker i Kristiansand og ved Det Norske Kokosveveri i Mandal var det streik dette året.¹⁰⁵

SU gikk klar av alle de store arbeidskonfliktene i årene fra 1921 til 1931. Ordtaket sier at *den enes død er den andres brød*, og fraværet av arbeidsstans og konflikter ved SU gjorde at fabrikken fikk rykte på seg som en stabil og trygg bedrift. Når andre fabrikker ble rammet av kortvarige eller permanente arbeidsstanser, kunne dermed SUs marked utvides. Gjennom denne tiden, som for så mange andre bedrifter var preget av store konflikter og hyppige forhandlinger med foreninger og forbund, hadde ledelsen ved SU rikelig anledning til å

¹⁰² Hodne og Grytten 2002:129f.

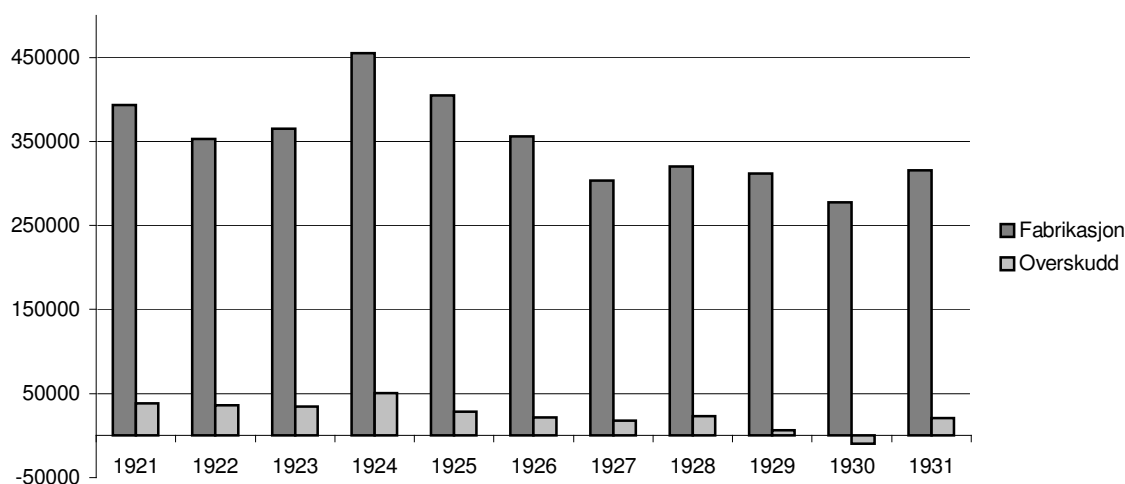
¹⁰³ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1931. Grieg 1950:190f. Øiumshaugen 1995:27ff. Erichsen 1947:263.

¹⁰⁴ Grieg 1950:41ff., 53ff., 432f.

¹⁰⁵ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1931.

konsentrere seg om råstoffer, produksjon og markeder, med andre ord fabrikasjon og inntjening. Figur 3.4. viser bedriftens fabrikasjon og overskudd i perioden 1921 til 1931.

Figur 3.4. Fabrikasjon og overskudd ved SU, 1921-1931. I kroner.

Kilde: Fjeldsgaard 1944:74f.

Diagrammet over viser at SU tok del i optimismen i 1924. Både fabrikasjon og overskudd opplevde vekst dette året. Den sterke konkurransen fra utenlandske produkter gjorde at det i starten av 1920-tallet ble satt i gang en rekke agitasjonskampanjer for norske varer. SU deltok også i kampanjene, og de kan ha bidratt til de gode resultatene i årene som fulgte. I april 1922 hadde SU disse to annonsene på trykk i tre av distriktets aviser:

Her findes dessverre endnu folk som klager over vor sørgelige valuta og vore elendige arbejdsforholde, og samtidig ikke betænker sig paa at kjøpe udenlandske varer. Disse vil vi atter minde om at vi kan konkurrere i gode og prisbillige tøjvarer. Vi mottar også uld og filler til oparbejdning. AS Sjølingstad Uldvarefabrik pr. Mandal¹⁰⁶

Arbeidsløsheten kan bli mindre i vort land hvis alle gjør sin plikt ved fotrinsvis at benytte norske varer. Husk at vi mottar uld og filler til oparbejdning av solide drestøier, dragttøier, kaapetøier, frakke- og ulstertøier, samt tepper, sjal og plaid. Kommisjonærer antas hvor vi tidligere ikke er representert. AS Sjølingstad Uldvarefabrik pr. Mandal¹⁰⁷

Agitasjonskampanjer til tross, SU møtte igjen vanskelige tider. Kronestigningen ble en utfordring for bedriften, og i årene 1925 til 1927 dalte fabrikasjon og overskudd gradvis. I 1928 ble det oppgang både i produksjonen og overskuddet, mens det i 1929 inntraff en liten nedgang i fabrikasjonen og en større nedgang i overskuddet. 1930 skulle dermed vise seg å bli periodens første og eneste år med underskudd, et underskudd på 9.533 kroner.

¹⁰⁶ SAK, dep.nr.1180, 22: Annonse til Sørlandets Social-Demokrat, Mandal og Farsunds Avis, Farsund, 21.4.1922.

¹⁰⁷ SAK, dep.nr.1180, 22: Annonse til avisen Samleren, Mandal, 21.4.1922.

SU var en bedrift med en stor egenkapitalbuffer. Problemene i 1929 og 1930 ble løst ved at det ble tatt fra reguleringsfondet for å dekke avskrivninger og underskudd. Ettersom SU også gikk klar av storstreiken året etter, ble 1931 et godt år med økning i fabrikasjonen, og et overskudd som var omtrent på 1928-nivå.

Året 1930 skilte seg fra periodens øvrige år med lav fabrikasjon og det første underskudd siden oppstartsåret 1894. Overskuddet var lavt også i 1929, og dette og neste år ble spesielt vanskelige for virksomheten. Gjennomgang av SUs regnskap kan tyde på at bedriften hadde avsetningsvansker i disse årene. Lagrene av ull, garn og tøy vokste helt fram til 1931. Salget hadde gått ned, og dermed også bruttoinntekten. Innkjøpene av bomulls- og kamgarn økte også, og dette gjorde at bedriftens utgifter forble høye, dermed gikk bedriften med underskudd i 1930.¹⁰⁸

Til tross for at børskrakkets ringvirkninger for alvor nådde Norge først høsten 1931, fikk flere av bransjens bedrifter problemer allerede i 1930, deriblant SU. Situasjonen på verdensmarkedet var urolig, og fall i vareprisene førte til driftsinnskrenkninger. Norsk Tekstilarbeiderforbund merket dette i forhandlinger om overenskomst. Flere bedrifter hadde problemer med å forhandle nettopp på grunn av dårlige resultater. Forbundet la mye av skylden på rasjonaliseringen bransjen hadde gjennomgått i siste halvdel av 1920-tallet. Rasjonaliseringen hadde ført til arbeidsledighet. Ledigheten begrenset forbrukernes kjøpeevne, etterspørselen etter tekstilvarer ble mindre, og bedriftene fikk problemer med avsetningen.

Som nevnt økte innkjøpene av bomulls- og kamgarn ved SU i denne perioden, og dette kan ha påvirket bedriften på flere måter. SUs årsregnskap viser at innkjøpene av garn økte gradvis fra 1927 til 1931. Fra 1929 til 1930 ble det totale antall ansatte redusert fra 80 til 70. Av de ansatte som sluttet i 1929 var flertallet spinnere og vevere, og sju av dem kom tilbake til SU i løpet av årene 1931-1932. Kvinnene var også i overvekt blant dem som sluttet. Innkjøpene av garn kan ha medført at det ble behov for færre ansatte både i spinneriet og veveriet, avdelinger som tradisjonelt hadde ansatt flest kvinner. Figur 4.5. (vedlegg) viser at SUs arbeidsstokk bestod av like mange kvinner som menn i 1930, for første gang i fabrikkens historie.

En av årsakene til dette kan altså ha vært garninnkjøp som særlig gikk ut over kvinneavdelingene, men også generelle nedskjæringer på grunn av fabrikkens dårlige

¹⁰⁸ SUA: Årsregnskap 1926-1936.

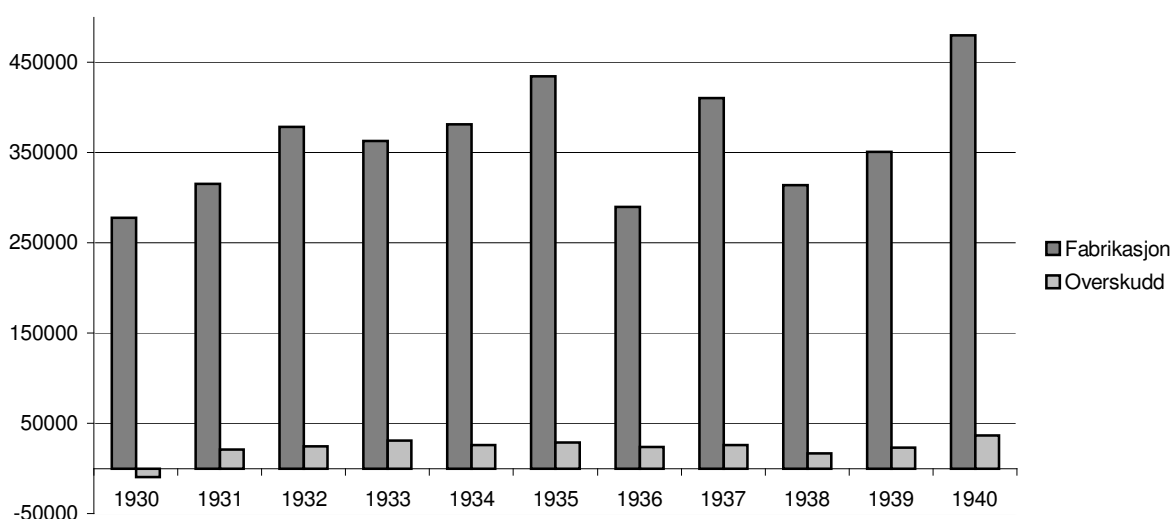
resultater i 1929. SUs resultater ble imidlertid bedre i årene som fulgte, og antall ansatte økte igjen. I kapittel 3.4. og kapittel 4 vil arbeidsstokkens sammensetning og utvikling bli nærmere beskrevet, og som det der vil framgå forble mannsandelen høy gjennom hele første halvdel av 1930-tallet.

Tross SUs underskudd var 1930-tallet sett under ett preget av større økonomisk optimisme. Igjen bidro agitasjonskampanjer for norske varer til bedre tider for bedriften. I 1932 ble dette trukket fram som en viktig årsak til økt omsetning og bedre resultater enn på lang tid.

I motsetning til flere tidligere år har fabrikken i 1932 hatt et godt år med en betydelig større omsetning, og som følge derav et noe større overskudd. Der blev i dette år reklamert sterkt for bruk av norske varer, og dette i forbindelse med valutasvingninger har bevirket at kjøbmennene og deres kunder har interessert sig mer for å kjøpe varer fra innenlandske fabrikker.¹⁰⁹

Salget tok seg stadig opp, og SU opplevde gode resultater gjennom store deler av tiåret. De gode resultatene bidro også til at bedriften var i stand til å gi en stor andel av arbeidsstokken en lønnsøkning fra januar 1934. Denne kom som resultat av en søknad fra en gruppe arbeidere i desember 1933. De krevde femten prosent lønnsøkning. Fabrikkenes styre meddelte arbeiderne at de ville få en forsøksvis lønnsøkning på ti prosent fra januar 1934. Alle fabrikkenes mestre fikk også hevet lønningene slik at de kom opp på lønnsnivået de hadde hatt før siste lønnsreduksjon.¹¹⁰

Figur 3.5. Fabrikasjon og overskudd ved SU, 1930-1940. I kroner.

Kilde: Fjeldsgaard 1944:74f.

¹⁰⁹ SUA: SUs årsregnskap 1932.

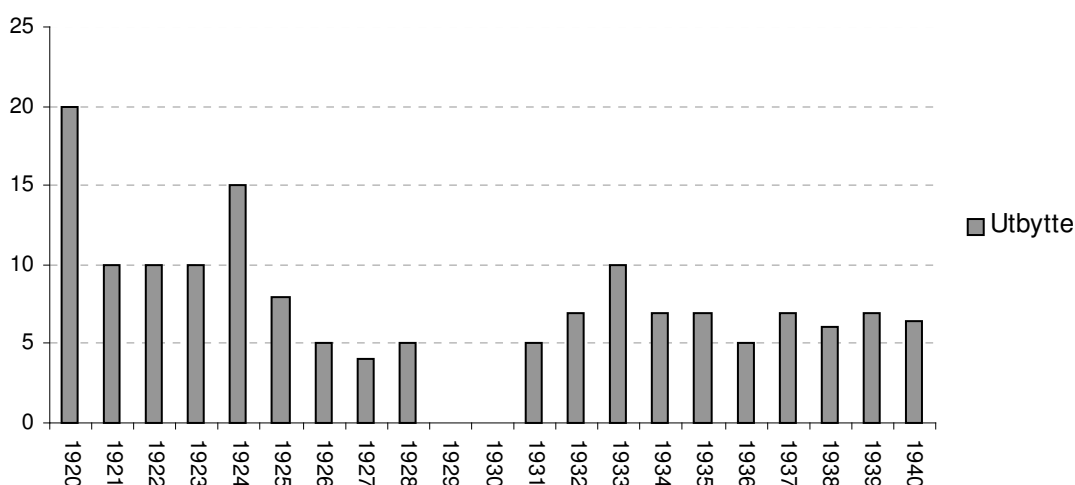
¹¹⁰ SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934, desember 1933-februar 1934.

Figur 3.5. vitner om gode resultater for bedriften i både 1934 og 1935. 1936 var imidlertid et langt dårligere år for SU. Dette hadde sammenheng med at SUs ansatte høsten 1935 dannet tekstilarbeiderforening. Resultatet ble oppsigelser og forhandlinger om overenskomst, noe som munnet ut i en fire måneder lang arbeidsstans vinteren og våren 1936. Denne arbeidskonflikten vil bli behørig behandlet i kapittel 5. Det var fabrikkens første konflikt, og den ble både langvarig og kostbar. Figur 3.5. viser konsekvensene konflikten fikk for bedriftens inntjening i 1936. Overskuddet forble imidlertid godt, og året etter vokste begge deler, særlig fabrikasjonen. Bedriften klarte dermed å hente seg inn igjen etter arbeidsstansen.

I 1938 kom en ny stor nedgang. I følge De norske Uldvarefabrikers spørreskjema om *drifts- og avsetningsforholdene ved ullvarefabrikken*, utfylt av SU i september 1937, var ikke utsiktene for 1938 gode. SU var særlig plaget av varekonkurransen fra England og Italia, fabrikkens hadde færre ordrer enn normalt, og tilgangen på ordrer for levering våren 1938 ble beskrevet som lite tilfredsstillende.¹¹¹ Resultatene ble, som bedriften fryktet, dårlige i 1938, men både i 1939 og 1940 opplevde både fabrikasjon og overskudd stor vekst. Verdenskrigen hadde brutt ut, okkupasjonen av Norge hadde blitt et faktum, og fabrikkens lagre ble tømt. Dette førte til gode resultater for bedriften.

En annen indikator på at SU klarte seg relativt godt gjennom mellomkrigstiden kan man se i bedriftens utbetaling av utbytte i samtlige år bortsett fra 1929 og 1930.

Figur 3.6. SUs utbetalte utbytte i prosent. 1920-1940.

Kilde: SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934. Årsregnskap 1924-1940.

¹¹¹ SAK, dep.nr.1180, 87: Spørreskjema fra De norske Uldvarefabrikers Forening datert 28.10.1937.

SU var som kjent organisert som et aksjeselskap, og for å sikre seg en medgjørlig generalforsamling var det en fordel å kunne utbetale aksjonærene et årlig utbytte. Figur 3.6. viser et spesielt stort utbetalt utbytte i 1920. Dette var et godt år for fabrikken med høy produksjon og stort overskudd. Det ble imidlertid det siste året bedriften hadde mulighet til å utbetale et så stort utbytte til aksjonærene. Utover i mellomkrigstiden holdt det seg på et langt lavere nivå. Ser man bort fra 1929 og 1930 var bedriften i stand til å gi aksjonærene et årlig utbytte som varierte fra tjue til fire prosent i tiden fram til 1940. Selv for konfliktåret 1936 ble det utbetalt utbytte. Aksjonærene hadde fått doblet den nominelle verdien av aksjene ved oppskrivning fra fond under høykonjunkturen, og bedriften klarte å betjene denne kapitalen i mellomkrigstiden.¹¹² Regnskapsunderskuddet i 1930 var det første siden oppstartsåret 1894. Nedgangen hadde vært sterk også året før, og bedriften gikk ikke helt klar av depresjonen.¹¹³ Jevnt over klarte imidlertid bedriften seg godt, og fra 1939 gikk det mot bedre tider, iallfall rent økonomisk.

Ser man på tekstilindustrien under ett, bidro de mange arbeidskonfliktene i første halvdel av tiåret til nedgang i produksjonen ved flere anlegg. Norsk Tekstilarbeiderforbund virket lite optimistiske i starten av tiåret og karakteriserte 1932 som et dårlig år med dårlige utsikter. I årene som fulgte bedret imidlertid forholdene seg, og av industristatistikkene framgikk det at tekstilindustrien var den bransjen som hadde gått mest fram i første halvdel av 1930-tallet. Fra 1937 ble imidlertid forholdene vanskeligere også for tekstilindustrien.

1938 ble et dårlig år med driftsinnskrenkninger og høy ledighet. Året etter startet derimot lovende, men krigsutbruddet i september førte blant annet til problemer med import av bomullsgarn. Forholdene bedret seg da importen av råvarer kom i gang igjen, men okkupasjonen av Norge førte til en rekke nye utfordringer. 1939 og 1940 ble vanskelige år for tekstilindustrien, særlig på grunn av problemer med import av bomullsgarn.¹¹⁴ SUs årsregnskap for 1939 viser at innkjøpene av garn hadde vært lavere enn normalt både i 1938 og 1939, men i 1940 økte innkjøpene stort, og bedriftens resultater var gode både i 1939 og 1940.

Det er naturlig å søke årsakene til at SU klarte seg så godt som den gjorde gjennom så å si hele mellomkrigstiden. Dette var en tid hvor mange virksomheter både måtte innskrenke og legge ned driften. Årsakene til at SU klarte seg såpass bra i denne tiden kan søkes flere

¹¹² SUA: SUs årsregnskap 1926-1940. Fjeldsgaard 1944:34.

¹¹³ Fjeldsgaard 1944:38.

¹¹⁴ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1930-1940.

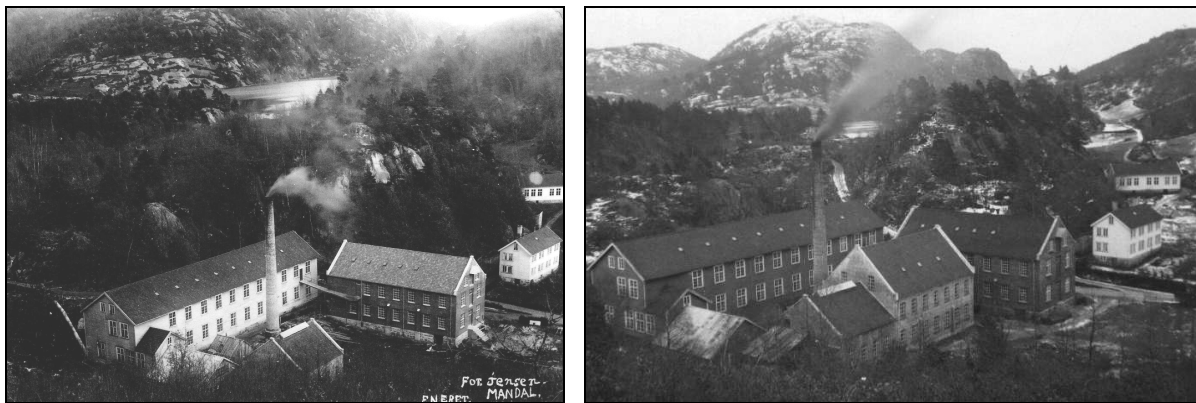
steder, blant annet i endringer i produktportefølje og kundekontakter, fabrikkutvidelser og i arbeidsstokkens sammensetning.

3.2. Bygninger og maskiner

Fra 1894 til 1919 opplevde SU en omfattende vekst både i bygningsmasse, maskinmangfold og arbeidsstokk. Veksten var utvilsomt størst i fabrikkens første driftsår, men også i tiden etter 1919 rasjonaliserte bedriften både i form av bygninger og maskiner.

Fabrikkens første byggetrinn fant sted i 1894. Dette var en fabrikkbygning i tre som senere ble påbygget med en etasje. De neste nybyggene var fargeribygget i 1909 og kontorbygget i 1912. Neste byggetrinn kom først 12 år senere. 17. mars 1924 vedtok generalforsamlingen enstemmig et forslag til nytt toetasjers appreturbygg i mur. Dette skulle bygges i forlengelse av murbygningen fra 1909, og byggmester Klev i Mandal fikk i oppdrag å oppføre bygget.¹¹⁵

Figur 3.7. Sjølingstad Uldvarefabrik etter 1912 og etter 1924.

Kilde: SUs fotoarkiv.

Dette ble siste byggetrinn i denne perioden. Fra midten av 1930-tallet forelå det imidlertid planer om en ny toetasjers murbygning. Planene innebar å oppføre en ny bygning på jordet foran *Våningen*. Det nye bygget skulle ha broforbindelse til kontorbygget, det skulle romme kontor og lager, ha vareheis, to toaletter i første etasje og vasker i begge etasjer. Bygget skulle oppføres i jernbetong med utvendig puss. Arkitekttegningene og kostnadsoverslaget var fra februar og april 1935. Firmaet Betongbygg AS i Kristiansand kom med et overslag på bygget av en samlet sum på 40.000 kroner.¹¹⁶ Disse byggeplanene står ikke nevnt i annen litteratur om fabrikkens, i forhandlingsprotokoller eller i annen arkivert korrespondanse. Byggeplanene ble med andre ord aldri realisert. Arbeidskonflikten som startet senhøstes 1935, kan ha vært en medvirkende årsak til dette.

¹¹⁵ SUA, forhandlingsprotokoll 1897-1934, 10., 17. og 24.3.1924. Fjeldsgaard 1944:33ff.

¹¹⁶ SAK, dep.nr.1180, 81: Tegninger og overslag fra arkitekt Chr. Christensen og Betongbygg AS til SU, februar og april 1935.

Som tidligere nevnt var SU i 1919 en tidsriktig ullvarefabrikk med en stor og variert maskinpark. Det var imidlertid behov for nyanskaffelser også i tiden etter 1920. De økonomiske forholdene satte begrensninger for mange og store innkjøp, men enkelte maskiner ble anskaffet også i denne perioden.

Figur 3.8. Innkjøpte maskiner ved SU, 1920-1940.

Dato	Leverandør	Type/antall	Pris
Feb.1920	Eduard Esser, Tyskland	1 automatisk farvemaskin	8.100 DM
Feb.1920	Tysk (leverandør ikke oppgitt)	1 plyssmaskin	
Mars 1920	Eduard Esser, Tyskland	1 farvemaskin	289,15 DM
Juli 1920	Aalgaards Uldvarefabrik	1 valkemaskin (brukt)	2.000 NOK
Juli 1920	Sächsische Webstuhlfabrik	2 vevstoler	
Feb.1922	Eduard Esser, Tyskland	Rundt farveapparat	8.100 GM
Nov.1922	Gebrüder Haaga, Tyskland	1 rundstrikkemaskin	1.570 NOK
Jan.1923	Ernst Gessner AG	Dekateringsmaskin	9.289 NOK
Jan.1923	Wilh. Heidemann	Strikkemaskin til undertøy	
Okt. 1923	Sächsische Webstuhlfabrik	2 vevstoler	5.575 NOK
Des.1923	Wilh. Heidemann	Strikkemaskin	
Juni 1924	Sächsische Webstuhlfabrik	Jacquardvevstol	3.092 NOK
Året 1924	Hamburg	Ruemaskin	11.000 NOK
Aug. 1924	L. Ph. Hemmer, Aachen	Vaskemaskin	4.200 NOK
Aug.1925	Vikersund Uldvarefabrik	Skjæremaskin. <i>Paul Klug</i>	1.750 NOK
Sep. 1924	Wilh. Heidemann	Rundstrikkemaskin	1.315 DM
Okt.1925	Vikersund Uldvarefabrik	Tørkemaskin. <i>Ernst Gessner</i>	8.000 NOK
Okt.1928	Sächsische Webstuhlfabrik	Vevstol, 16-skaft	2.054 NOK
Okt. 1928	Sächsische Maschinenfabrik	Ringtvinnemaskin	3.310 GM
April 1934	W. Schlafhorst & Co	Krysspolemaskin	1.260 GM
Jan. 1937	W. Schlafhorst & Co	Spolemaskin	1.050 RM
Mars 1937	Sächsische Webstuhlfabrik	2 vevstoler	
Sep.1940	Sächsische Webstuhlfabrik	Vevstol	6.000 NOK

Kilder: Raustøl 2004:54. Fjeldsgaard 1944: 39. SUA: Forhandlingsprotokoller og fakturapermer. SAK: Kopibøker og korrespondanse.

Figur 3.8. nedenfor viser maskininnkjøpene bedriften gjorde i denne perioden. I tillegg til innkjøp av produksjonsmaskiner ble også andre investeringer som var viktige for fabrikkens effektivitet gjort i mellomkrigstiden. Dette var blant annet innkjøp av lastebiler. Transporten

gikk i lengre tid kun med hest, men i 1924 ble fabrikkens første lastebil innkjøpt, en T-Ford. Allerede i 1929 ble bilen byttet ut med en ny Ford. Denne gangen en Ford AA. I september 1938 fant fabrikken det tjenlig å skifte ut lastebilen igjen. Den nye bilen ble imidlertid rekvirert av tyskerne helt i starten av okkupasjonstiden, og i juni 1940 ble det besluttet å kjøpe en brukt lastebil for å erstatte 1938-modellen.¹¹⁷

Maskinene som ble innkjøpt, vitner om at fabrikken fortsatt ønsket å fornye seg. Noen av maskinene erstattet gamle og utslitte maskiner, mens andre gjorde fabrikken i stand til ny eller mer effektiv produksjon. Innkjøp av strikkemaskiner førte blant annet til at nye produkter kunne framstilles. Fra 1920 til 1928 økte ikke antallet vevstoler med mer enn en stol. Antallet stoler i drift økte imidlertid fra kun å ha ni i gang i 1920 til å ha alle 17 i drift i 1928. Dette gjorde at avdelingen kunne produsere langt mer enn tidligere. Antallet stoler i drift var omtrent det samme i siste halvdel av 1930-tallet. Innkjøpene av vevstoler hadde dermed bidratt til å holde stolantallet oppe til tross for slitasje på og kassering av enkelte gamle stoler.¹¹⁸

Listen over fabrikkens maskininnkjøp viser at det var fra tyske fabrikker SU anskaffet maskinene sine i denne perioden. Også maskinene som ble kjøpt brukt fra ullvarefabrikkene på Aalgaard og i Vikersund, var tyske.

3.3. Produksjon, leiespinning og produktportefølje

En viktig faktor for å overleve i en tid med sterk konkurranse og ustabil økonomi var attraktive produkter og gode kundekontakter. Flere av de norske ullvarefabrikkene hadde i tiden forut for 1920 basert store deler av produksjonen på leiespinning, primært for et lokalt marked. Dette forandret seg ved flere av landets anlegg i løpet av mellomkrigstiden. Endring i driftsform og kundegrupper var blant annet tilfellet ved Rauma Ullvarefabrikk i Romsdalen og ved Gudbrandsdalens Uldvarefabrik på Lillehammer.

Rauma Ullvarefabrikk ble grunnlagt på Veblungsnes i Romsdal så sent som i 1927, i en tid hvor få forhold lå til rette for nyetablering.

[...] Dessuten etablerte de seg midt i de verste økonomiske kriseårene. Konkursene som rammet industribedriftene på Veblungsnes, var symptomatiske for tida. Store deler av næringslivet lå nede, arbeidsledigheten florerte, skatteinntektene var på et bunnivå, kommunekassene var tomme, og mange banker lå over ende. Lån var det så godt som uråd å få.¹¹⁹

¹¹⁷ SUA: Forhandlingsprotokoller 1893-1991. SAK, dep.nr.1180: Korrespondanse kopibøker. Skaar 1994:41.

¹¹⁸ SAK, dep.nr.1180, 21-26: Besvarelse av rundskriv fra De norske Textilfabrikers Hovedforening 1920, 1924, 1928. SAK, dep.nr.346: Skriv fra SFSO til NTF, 1935.

¹¹⁹ Bruaset 2002:33.

Til tross for en famlende start i det små, klarte Rauma Ullvarefabrikks grunnlegger, Erling Digernes, å etablere seg som en sterk representant for bransjen. Mye av grunnen til dette var hans heldige forretningsavtale med Husfliden. I 1934 ble Rauma hovedleverandør av garn til Husfliden. Denne avtalen innebar at leiespinnings ved bedriften så å si falt bort. Virksomheten gikk med denne avtalen inn i en god periode med vekst i både arbeidsstokk og bygningsmasse.¹²⁰

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik på Lillehammer ble grunnlagt i 1887, og også denne konsentrerte seg i høy grad om leiearbeide i de første 30 årene. På 1920-tallet økte fabrikkens vareutvalg, og egenproduksjon for markedet ble vanligere. I 1925 inngikk i tillegg fabrikken en lukrativ kontrakt med en lokal møbelfabrikk og startet produksjon av møbelstoffer. Dette viste seg å bli svært viktig for fabrikkens overlevelse i mellomkrigstiden, og på 1930-tallet avtok kommisjonærordningen. I tillegg til produksjon av møbelstoffer sikret fabrikkens agenter i Oslo, Bergen, Stavanger og Nord-Norge, samt en fast reisende for Sør-Norge, viktige kunder til bedriften.

I likhet med Rauma og Gudbrandsdalen baserte SU i høy grad produksjonen på leiespinning til langt ut på 1920-tallet. Denne driftsformen skulle imidlertid vise seg å gjennomgå en endring også ved denne fabrikken i tiden som fulgte. Dette er endringer jeg kommer tilbake til i kapittel 3.3.3.

3.3.1. Produksjon og råvarer

I januar 1923 sendte SU ut prislister på følgende produkter til landhandlere, kjøpmenn og grossererne: *Blusetøi av 1/1 uld, Boy, Dresstøi, Cheviot, Dragttøi, Kamgarnsdresstøier, Kåpetøi, Vadmel, Dameklæde, Kamgarnsdragttøi, Tepper og Ullgarn: Grått og sort kamgarn.*¹²¹ Produktlisten viser en rekke vevde produkter. Flesteparten av produktene var bekleidningsstoffer til damer og herrer. Det var stoffer til kåper og dresser, bluser og drakter, både av kamgarn og kardegarn. Blant produktene var også *Cheviot* og *Boy*. *Cheviot*, eller *sjeviot*, er i tillegg til å være en sauerase et diagonalvevd ullstoff i *streichgarn*. *Streichgarn* ble brukt i mange av fabrikkens produkter. Dette var et grovt ullgarn som i tillegg til å inneholde ull, ofte hadde innslag av bomull, sjoddi eller andre rimelige råstoffer.¹²² Produktet *Boy* karakteriseres av Kjellstrand (1940) som "*ett grovt, relativt glest, lätt valkat streichgarnstyg i tvåskaff, vilket som regel är färgat i klara unifärger*".¹²³ Kjellstrand

¹²⁰ Bruaset 2002:33f.

¹²¹ SAK, dep.nr. 1180, 22: Produktliste fra januar 1923.

¹²² Kjellstrand 1940:61, 141.

¹²³ Kjellstrand 1940:139.

kategoriserer dette under *möbel- och gardintyger*, trolig på grunn av den glisne, grove kvaliteten stoffet hadde.

Fabrikken solgte også ulltepper og garn. Ullteppene ble først og fremst brukt i sengene. De ble produsert både ensfarget og jacquardvevd med fabrikkens særegne mønstre. Noen av fabrikkens mønsterkart ble innkjøpt, men bedriften hadde hele perioden ansatt en egen desinatør i veveriet hvis oppgave var nettopp å utvikle nye designer og mønstre for fabrikken. Vevde produkter hadde lenge vært enerådende i SUs produksjon, men i januar 1923 gikk fabrikken til innkjøp av en rundstrikkemaskin til undertøy. Allerede i slutten av måneden ble fabrikkens kommisjonær i Åseral lovet prøver på det nye produktet.¹²⁴ Strikkede produkter utgjorde aldri en stor del av fabrikkens produksjon. Ullgarn solgte derimot SU mer av. Garnet som ble nevnt i produktoversikten, var grått og sort kamgarn. Dette ble ikke produsert ved SU ettersom fabrikken kun hadde utstyr til produksjon av kardegarn. SU kjøpte inn garn til produksjon av kamgarnstoffer, og de kjøpte også inn både kam- og kardegarn for videresalg til kundene sine.¹²⁵

Produktlisten fra 1923 skiller seg i liten grad fra produktoversiktene fra tiden før 1920. I 1917 og 1919 kunne fabrikken i tillegg til de overnevnte produktene tilby ensfargede og mønstrete sjal, pledd og ulsterstoffer. Ulsterstoffene var grove, dobbeltvevde, flerfargede ullstoffer i streichgarn¹²⁶, og skilte seg lite fra 1920-tallets grovere stoffer til kåper og andre ytterklær. Både sjal og ulsterstoffer var imidlertid representert i produktoversikter igjen senere på 1920-tallet. I 1917 ble også undertøy i bomull solgt fra fabrikken. Dette var et produkt for videresalg, og altså ikke egenprodusert.¹²⁷

Gjennom hele 1920- og 1930-tallet produserte også SU *plissé* til Vest-Agder-bunaden. Plisséstoffet var et sort, foldet (eller plissert) ullstoff. Denne produksjonen kan iallfall spores tilbake til 1916 og var resultat av en avtale inngått mellom Mandal og Opplands Folkemuseum og SU. Senere overtok Vest-Agder Husflid bunadsproduksjonen, og dermed også samarbeidet med SU.¹²⁸

For å framstille disse produktene brukte fabrikken fortsatt både norske og utenlandske råvarer. Til leiespinningen kom råvarer i form av filler og ull fra kundene, i utstrakt grad via kommisjonærene. Til den øvrige produksjonen var det imidlertid nødvendig med større

¹²⁴ SAK, dep.nr.1180, 22: Brev fra SU til kommisjonær Ingeborg Kaddeberg, Åseral, 29.1.1923.

¹²⁵ SAK, dep.nr.1180, 22-82: Garn ble kjøpt fra Dale Fabrikker, Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Sandnes Kamgarnspinneri.

¹²⁶ Kjellstrand 1940:144.

¹²⁷ SAK, dep.nr.1180, 18 og 20: Produktlister pr. 02.03 1917 og 19.05 1919. SUA: Lagerprotokoller 1920-1940.

¹²⁸ Johannessen 2004:31ff.

innkjøp av både norsk og utenlandsk ull. Når det gjaldt den utenlandske ulla ble mesteparten importert fra England, men store deler av denne kom opprinnelig fra de tidligere britiske koloniene, særlig Australia og New Zealand. Det forekom også at SU importerte ull fra de søramerikanske landene, særlig fra Argentina. Importen av ull gikk via agenturfirmaer i Oslo, Bergen og København.

I perioden 1920 til 1940 var tilgangen på ull god. Prisene på ull svingte imidlertid stadig. De ble påvirket av svingningene på verdensmarkedet, og det var vanskelig å forutse hvor store utgiftene til ull ville bli hvert enkelt år. SU brukte agenter i Norge for å sikre seg ull og garn fra Europa, og da særlig fra England. En rekke norske firmaer hadde utsendinger eller kontaktpersoner som deltok ved de viktige ullauksjonene som ble arrangert i London seks ganger årlig¹²⁹. Disse firmaene informerte deretter sine norske kunder om hva status var i London. I september 1937 kunne oslofirmaet C. S. Barth & co rapportere om en stigning på ulltypen crossbred på opp til ti prosent.¹³⁰ Mot slutten av 1937 sank ullprisene igjen, og tidene ble bedre for de norske importørene og deres kunder. 16. til 26. november 1937 ble årets siste ullauksjon avholdt i London. Bergensfirmaet Screuder & Jensen AS kunne melde følgende til SU:

Auksjonen sluttet i dag. Merino uforandret, Crossbred 5 % lavere og Slipe 10 % lavere enn ved aksjonens åpning. Prisene noget fastere de siste dager og stemningen bedre.¹³¹

London var verdens viktigste ullmarked, og det var avgjørende for de norske firmaene å delta her både for å få oversikt over prisutvikling og prisnivå og å sikre seg de kvalitetene som ble etterspurt. Oseansk ull var viktig for det britiske markedet, og både under første og andre verdenskrig inngikk England avtaler med Australia og New Zealand om å kjøpe opp hele ullproduksjonen fra de to landene.¹³²

I SUs produksjon var det gjennom hele perioden norsk ull som dominerte, men utenlandsk ull ble som nevnt også innkjøpt ved flere anledninger. Ser man bort fra ull til leiespinning, var det fra områdene rundt Stavanger, Haugesund og nordover til Bergen at SU kjøpte inn de største partiene med norsk ull i denne perioden.¹³³ En kombinasjon av norsk og utenlandsk ull i produksjonen var en nødvendighet for å tilfredsstille kundenes krav til ulike kvalitetene på både garn og vevde stoffer. I tillegg var flere stoffer avhengige av bomullsgarn i renningen og

¹²⁹ Grieg 1950:467.

¹³⁰ SAK dep.nr 1180, 85: Brev fra C.S. Barth & Co til SU 25. september 1937

¹³¹ SAK dep.nr.1180, 86: Brev fra Screuder & Jensen AS til SU 26. november 1937.

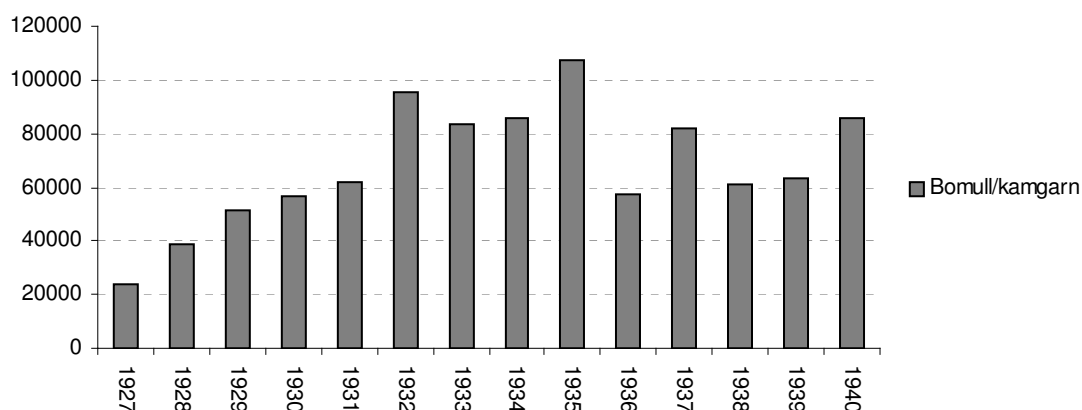
¹³² Grieg 1950:463ff.

¹³³ SAK dep.nr.1180, 22: Brev fra SU til herr G.T. Sletten, Haugesund. Dep.nr.1180, 50: Brev fra slakter M. Haua i Stavanger 5.2.1921. Dep.nr.1180, 66: Brev fra H.L. Holler AS, Bergen 11.1.1928.

kamgarn i innslaget for å få ønsket kvalitet. Disse garntypene ble innkjøpt både fra Norge og utlandet.

Av bedriftens årsregnskap framgår det at innkjøpene av bomullsgarn og kamgarn økte stort fra slutten av 1920-tallet og fram til midten av 1930-tallet. Kroneverdien må tas hensyn til her, men gjennom hele 1930-tallet utgjorde utgiftene i forbindelse med bomulls- og kamgarn regnskapets nest største post, kun overgått av lønnsutgiftene.¹³⁴

Figur 3.9. Innkjøpt kamgarn og bomullsgarn 1927-1940. I kroner.

Kilde: SUA: Årsregnskap 1927-1940.

Innkjøpene av de to garntypene gikk merkbart ned i 1936, da bedriften var rammet av streik. Året etter økte de imidlertid igjen. I de to neste årene var også innkjøpene lave, men i 1940 utgjorde garnet igjen en stor utgiftspost i fabrikkens regnskap. Innkjøpene av ull fulgte omtrent samme mønster som bomulls- og kamgarnet, og dette hadde sammenheng med endringer i SUs marked og nedgangen i leiespinnningen på 1930-tallet, noe som vil bli nærmere behandlet i kapittel 3.3.2. og 3.3.3.

3.3.2. Kunder

Mandal og Opplands Folkemuseum og Vest-Agder Husflid er allerede nevnt som kunder. Blant SUs kunder i Mandal gjennom denne perioden var også AS Det Norske Kokosvæveri og Mandal Jutevæveri som begge bestilte garn fra Sjølingstad.¹³⁵ SU hadde imidlertid kunder som var både større og mindre enn disse, og kundene befant seg over store deler av landet. Kommisjonærene som ble nevnt i kapittel 2, var fortsatt viktige for SU, og de økte både i antall og geografisk utstrekning i løpet av 1920-tallet.

¹³⁴ SUA: Årsregnskap 1927-1940.

¹³⁵ SAK, dep.nr. 1180, 60 og 64: Brev fra Det Norske Kokosvæveri 23.10.1925. Brev fra Mandal Jutevæveri 3.2.1927.

I 1907 var SUs fjernest beliggende kommisjonærer hjemmehørende på Rjukan i Telemark og i Moss og Fredrikstad i Østfold. På 1920-tallet var situasjonen en annen. I 1921 antok fabrikken en kommisjonær så langt nord som i Namsos. I 1923 hadde fabrikken over 20 kommisjonærer i Hordaland og omtrent like mange i Telemark. De var representert flere steder i Rogaland, på Hedemarken og i Romsdal. Tyngdepunktet av kommisjonærer var på Agder, i Telemark og i Hordaland. I tillegg hadde fabrikken kommisjonærer i større byer som Bergen, Oslo og Stavanger.¹³⁶

SUs kunder befant seg med andre ord over store deler av landet allerede tidlig i perioden. I tillegg til kommisjonærene hadde også SU agenter både i Oslo, Bergen og Trondheim. Disse sørget for å presentere fabrikkens vareutvalg for potensielle kunder, særlig innenfor manufaktur- og konfeksjonsbransjen og ved byenes store varehus. Takket være bedriftens agent i Oslo hadde SU omkring 40 kunder i landets hovedstad i 1927. Kundene var i all hovedsak varehus, konfeksjonsfabrikker og dressmagasiner.¹³⁷

Viktig for fabrikkens markedsføring og salg var ansettelsen av en egen kommisjonsreisende for Sør-Norge i 1926. Jobben tilfalt Ansgar Hjorteland fra Halse, som fra 1910 til 1917 hadde vært ansatt som kontorist ved SU. Hjorteland reiste i Sør-Norge, og det var også der brorparten av fabrikkens kommisjonærer og kunder befant seg. En del av avtalen SU inngikk med kommisjonærene sine, var at fabrikken skulle koste forsendelsene til og fra fabrikken. Dette medførte at det ikke ble sett på som lønnsomt å ha kommisjonærer nord for Trondheim. Det fantes imidlertid unntak, blant andre kommisjonæren i Namsos. I 1925 annonserte bedriften i tillegg etter en provisjonsreisende under billettmerke "Nord-Norge". Den provisjonsreisende som ble antatt, var bosatt i Tromsø og fikk tilsendt prøver og kontrakt i april 1926. Han skulle tilbakelegge reiseruten Rørvik-Kirkenes ti ganger per år, og han skulle anta kommisjonærer på steder hvor det virket tjenlig.¹³⁸ Dermed var også Nord-Norge en del av SUs marked.

For å markedsføre leiearbeidet ble samtlige kommisjonærer utstyrt med blikkskilt som fortalte at de var kommisjonærer for fabrikken. I tillegg ble leiearbeidet flittig annonsert i lokal- og regionalaviser i Sør-Norge. I nærmeste storby, Kristiansand, var blant andre *Ryning & Nilsen* kommisjonærer for SU.

¹³⁶ SAK, dep.nr.1180: Kommisjonærer nevnt i fabrikkens korrespondanse.

¹³⁷ SAK, dep.nr.1180, 25: Oversikt over kunder i Oslo, datert 28.10.1927.

¹³⁸ SAK, dep.nr.1180, 24: Annonse 15. des. 1925. Svar fra John Eide 29.12.1925. Brev til Eide 15.01. og 6.4.1926.

I 1923 stod denne annonsen på trykk i avisen Fædrelandsvennen 18 ganger fra april til desember:

Sjølingstad Uldvarefabriks anerkjendte, solide Tøivarer sælges til nøieste beregnede Priser – Uld og Filler tas i bytte, eller mottas til oparbeidning.¹³⁹

I 1925 ble det inngått avtaler om ukentlige annonser i *Tvedestrandsposten* i Aust-Agder, *Sunnhordaland Tidende* og *Bladet Hardanger* i Hordaland og i *Stavanger Aftenblad* i Rogaland.¹⁴⁰ Annonsene sa hva som kunne leveres, hvilke produkter som ble gitt i bytte og hvilke kommisjonærer som mottok spinnematerialet.

I 1929 og 1930 tyder kildene på at annonseringen ble for kostbar for bedriften. Til de fleste tidsskrifter fabrikken hadde avtaler med, ble det sendt forespørsel om mulighet for reduksjon i prisene. I mange tilfeller var dette vanskelig å imøtekomme. Konsekvensen ble dermed at fabrikken måtte la flere av sine faste annonser gå ut, til tross for at kommisjonærene ytret sterke ønsker om at annonseringen skulle fortsette.¹⁴¹ I første halvdel av 1930-tallet, i takt med at fabrikkens økonomi stabiliserte seg, økte annonseantallene noe igjen.

Antallet kommisjonærer varierte fra år til år. Noen gav seg, og nye kom til. Enkelte kommisjonærer ble også oppsagt av fabrikken. Det var nemlig ikke uvanlig at kommisjonærer hadde vansker med å betale for seg. I 1925 beskrev SU en kommisjonær i Kristiansand som: *[...] en av de mest brydsomme og daarligste kommissionærer vi har hat – økonomisk set.*¹⁴² Fabrikken undersøkte alltid at kommisjonæren var rederlig før det ble tegnet kontrakt, det hendte uansett at de var uheldige, og dermed ble nødt til å kvitte seg med *brydsomme* kommisjonærer.

3.3.3. Leiespinning

Leiespinningens prinsipp er redegjort for i kapittel 2. Kommisjonærene som allerede er nevnt, var viktige i denne driftsformen, ettersom det var de som sørget for innsamling av spinnematerialet. I kapittel 2 ble det også forklart hvordan ull og filler kunne leveres direkte i fabrikkens ekspedisjon. Selv om det i 1930 var hele 18 kommisjonærer fra kysten Lindesnes-Mandal og oppover Audnedalen og Mandalen til Åseral¹⁴³, var det ikke uvanlig at folk fra distriktet heller reiste direkte til fabrikken med ull og filler, der de blant annet kunne iaktta et stort vareutvalg i stedet for kommisjonærenes prøvebøker fra fabrikken.

¹³⁹ SUA: Fakturaperm 1923.

¹⁴⁰ SAK, dep.nr.1180, 24: Annonsebestilling 04.03., 17.03. og 20.10.1925.

¹⁴¹ SAK, dep.nr.1180, 72: Korrespondanse mellom SU og Søndhordalands Tidende 12.-18.3.1929, og med Tvedestrandsposten 14.3-17.4.1929 og 7.4.1930.

¹⁴² SAK, dep.nr.1180, 24: Brev til Th. O. Berge i Kristiansand hvor vedkommende kommisjonær omtales, 17.3.1922.

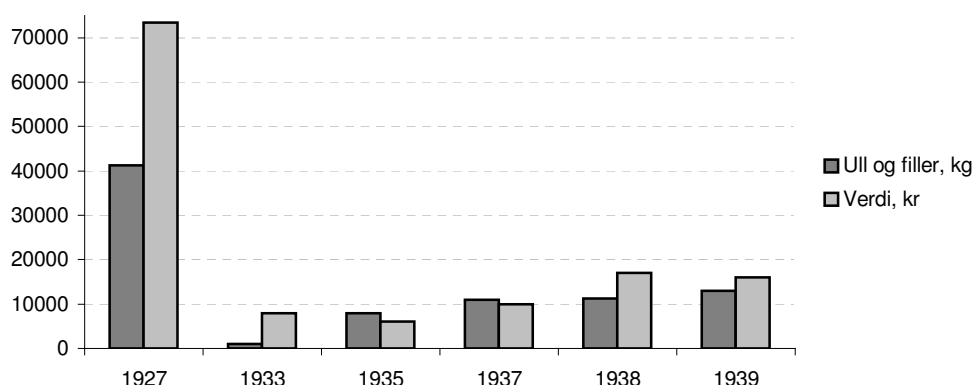
¹⁴³ SAK, dep.nr.1180, 74: Liste over kommisjonærer fra Lindesnes-Mandal til Åseral.

Helt fra bransjeforeningens opprettelse i 1915 stod SU som medlem av *De Norske Uldspinderies Forening for Leiearbeide*.¹⁴⁴ Foreningens viktigste arbeid i mellomkrigstiden var å samkjøre spinne- og vevepriser, forhandling av fraktpriser og spørsmål knyttet til toll og skatt.¹⁴⁵ Gjennom perioden, og særlig på 1920-tallet, var det en utstrakt korrespondanse mellom SU og bransjeforeningen. Korrespondansen gjaldt primært heving og senking av arbeidslønnene i takt med konjunktursvingningene. I 1925 kunne også foreningen melde at de hadde oppnådd 25 prosent reduksjon i fraktprisene på leiespinnegods som ble sendt med Møre Fylkes Ruteselskaps båter. Slike forhandlinger var utvilsomt nyttige for bransjen.¹⁴⁶

For SUs vedkommende var 1920-tallet de beste årene for leiearbeidet. Den vanskelige tilgangen på utenlandsk spinnemateriale under første verdenskrig hadde ført til et sterkt oppsving i leiearbeidet. Dette fortsatte utover 1920-tallet, med kommisjonærer over store deler av Sør-Norge, samt enkelte helt nord i landet. Som tidligere nevnt gikk leiearbeidet ned ved flere ullvarefabrikker på 1930-tallet. Blant annet ved Gudbrandsdalens Ullvarefabrik og Rauma Ullvarefabrikk.

Leiearbeidet var langt mer arbeidskrevende for bedriften enn å ha større kunder og større ordrer. Små partier ull og filler skulle veies, priser skulle utregnes ut fra mengde og kvaliteter, produktene skulle sendes til kommisjonærene, og utfordringene bare ved å skille kundenes ull og filler fra hverandre var krevende. Figuren under viser at mengdene av innkjøpt spinnemateriale til leiearbeidet sank kraftig også ved SU på 1930-tallet.

Figur 3.10. Innkjøpt spinnemateriale til leiespinning, 1927-1939.

Kilde: SAK, dep.nr.1180, 72-92: Industristatistikk 1927, 1933, 1935, 1937, 1938, 1939.

¹⁴⁴ Raustøl 2004:48.

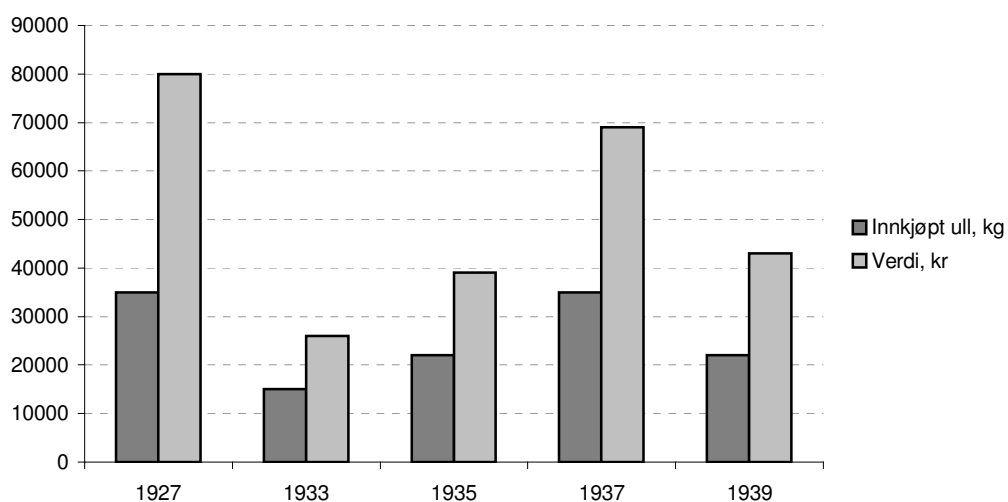
¹⁴⁵ Grieg 1950:575f.

¹⁴⁶ SAK, dep.nr.1180, 29: Brev fra De Norske Uldspinderies Forening for Leiearbeide til SU, 23.2.1925.

I 1933 hadde prisene på ull og filler til leiespinning skutt i været i forhold til seks år tidligere, selv kronas utvikling tatt i betraktning. I 1935 var imidlertid prisene under 1927-nivå, og antall kilo innkjøpte ull og filler ble flerdoblet i forhold til i 1933. Fire år senere hadde prisene på spinnematerialet gått noe opp, men antall innkjøpte kilo fortsatte å øke. Til tross for økningen i innkjøp av ull og filler til leiespinning, lå tallene langt under 1920-nivå.

Nedgangen i leiespiningene kan også ha hatt sammenheng med at prisene på større partier med både norsk og utenlandsk ull sank på 1930-tallet. Diagrammet under viser at prisene var høye i 1927, da leiespiningen fortsatt stod sterkt ved SU. I første halvdel av 1930-tallet, da leiespiningen lå på et lavt nivå, var prisene på ull lavere enn tidligere, og dette kan ha vært noe av grunnen til omleggingen som fant sted ved SU.

Figur 3.11. Innkjøpt ull, norsk og utenlandsk, 1927-1939.

Kilder: SAK, dep.nr.1180, 72-92: Industristatistikk 1927, 1933, 1935, 1937, 1939.

Fabrikkens kopibøker og korrespondanse vitner om det samme som industristatistikkene viser, kommisjonærene og leiearbeidet blir mindre framtrepende på 1930-tallet. I denne perioden gjorde fabrikkens agenter en god jobb med å sikre SU store kunder i konfeksjons- og manufakturbransjen, særlig i hovedstaden. Tilgangen på spinnemateriale fra utlandet var blitt enklere, og i sammenheng med prisøkningen på leiearbeidet fant virksomheten det vel så tjenlig å konsentrere seg om de større kundene.

I mai 1940 fylte SU ut De norske Tekstilfabrikers Hovedforenings skjema over tilstanden ved bransjens virksomheter etter krigsutbruddet. På spørsmål om hva som hadde vært fabrikkens viktigste marked i tiden forut for utbruddet svarte SU: *"Innenlands – mest i*

Oslo".¹⁴⁷ Dette vitner igjen om at det var de store konfeksjons- og manufakturfirmaene i Oslo som utgjorde fabrikkens hovedmarked. Tiden etter 1940 blir ikke behandlet her, men det er en kjensgjerning at krigen vanskeliggjorde tilgangen på utenlandsk spinnemateriale, og mye tyder på at leiarbeidet tok seg opp igjen i den perioden.

3.3.4. Endring i produktporteføljen

Det er lite som tyder på at SUs produktportefølje endret seg dramatisk i løpet av denne perioden. Det som imidlertid er tydelig, er at markedet gradvis ble forskjøvet fra primært å være i lokale landdistrikter til også å omfatte de store byene, særlig Oslo. Dette framgår også i fabrikkens markedsføring. Fra november 1933 til mars 1934 ble det blant annet annonsert for SUs varer i Dagbladet i Oslo.

I tillegg til forandringene i fabrikkens kundegruppe, ble forandringene i motebildet også en stor utfordring for SU og den norske tekstilindustrien for øvrig. Dette var særlig tydelig fra 1930 og utover. Norsk Tekstilmesterforenings tidsskrift *Norsk Tekstiltidende* tok ved flere anledninger opp dette problemet.

Det er en kjent sak hvorledes enkelte grener innen tekstilen plutselig helt lammes, som følge av den internasjonale moteretning, mens andre likeså hurtig får en uventet opplomstring. Denne veksling av moter forårsaker – som tekstilindustriens konjunkturberetning tydelig viser – stadig vekk slike svingninger enten kort og volsom travelhet eller også innskrenkning og stans for flere tekstilgruppers vedkommende. Og hva dette igjen betyr for tusenvis av arbeidere, funksjonærer, fabrikanter og kjøbmenn lar sig ikke tilnærmedesvis taksere.¹⁴⁹

Det ble tatt dårlig imot ved de norske tekstilfabrikkene at de store motehusene i London, Paris, New York, Berlin og Wien, som artikkelforfatteren skriver: "*sender ut sine modeller uten hensyn til hvilke innflytelse det vil ha på de forskjellige grener innen tekstilindustrien*".¹⁵⁰ Den norske tekstilindustrien hadde i mange tilfeller problemer med å klare å henge med i den rivende utviklingen innenfor moteverdenen. De klarte ikke å selge ut varene sine før de var "utgått", og dette medførte store tap for flere av virksomhetene. Ofte var det begrenset hvor langt bedriftene kunne strekke seg for å innfri kravet fra moteskaperne, ettersom maskinene gjerne var tilpasset andre kvaliteter enn de som ble ønsket.

¹⁴⁷ SAK, dep.nr.1180, 89: Skjema fra De norske Tekstilfabrikers Hovedforening

¹⁴⁸ SUA: Fakturaperm 1923.

¹⁴⁹ Norsk Tekstiltidende nr. 9, september 1930, s.133.

¹⁵⁰ Norsk Tekstiltidende nr. 9, september 1930, s.133.

For fabrikkens desinatører ble arbeidsmengden stor. Økte utgifter til mønsterkort, råstoff og markedsføring ble det også. Ett av grepene som ble gjort for å få kontroll på svingningene i motebildet, var å ha kontakt med motehus og fabrikker for om mulig å kunne forutse motesvingningene lengre tid i forkant. På den måten kunne tekstilfabrikkene være forberedt på de nye fargene, mønstrene og kvalitetene.¹⁵¹ I Norsk Tekstiltidendes novemhernummer i 1930 ble det gjort forsøk på nettopp å forutse moten i god tid. Der ble det redegjort for hvordan moten sannsynligvis ville bli sommeren 1931. Ulike kvaliteter, farger og mønstre ble nevnt. I artikkelen ble også mønsterkort til ni ulike bindinger avbildet. På den måten kunne fabrikantene forberede seg på sommerens kolleksjon.¹⁵²

Det var ikke bare fabrikantene som bekymret seg for motesvingningene. Også for Norsk Tekstilarbeiderforbund fikk disse konsekvenser, og i årsmeldingen for 1933 skrev forbundet:

De stadig skiftende moter og dermed følgende nye kvaliteter samt den intense konkurransen for å skaffe billige varer, har medført en masse arbeide og mange forhandlinger.¹⁵³

Når motesvingningene førte til sterk konkurranse, fikk dette i mange tilfeller konsekvenser for arbeiderne. Fabrikantene forsøkte å bli mer konkurransedyktige, blant annet gjennom rasjonalisering, ved å sette ned arbeidernes lønninger og å utvide arbeidstiden. Arbeiderne reagerte, og dette førte, som forbundet selv sa, til *"masse arbeide og mange forhandlinger"* for dem.

SU merket også hvordan kundene ønsket oppdaterte produkter. Korrespondanse med fabrikkens agent i Oslo viser at kundene i hovedstaden var svært opptatt av en moteriktig kolleksjon. I april 1936 skrev SUs Oslo-agent Sidselrud at han hadde store problemer med salget. SU var i streik og solgte stoffer fra lager. Agenten beklaget seg og sa: *"det ser ut til at det ikke er salg i ensfargede varer om dagen. Sportsvarer og stripe kamgarn er kravet."*¹⁵⁴ Problemene fortsatte for Sidselrud, og like etter at konflikten var løst kunne han opplyse om at nye farger og mønstre var en nødvendighet for å få salget i gang igjen.

Det har været mig ganske umulig og få nogen ordres de siste dage, men håper det blir lit bedre over pinse, men bra blir det nok ikke før de nye prøver kommer. Håper det er pene klare farver og greie mønstre.¹⁵⁵

I juni 1936 kom Sidselrud med nok et ønske om nyheter fra SU: *"Håper De maser på vår ven Bjørtvedt så der snart kommer noget nytt."*¹⁵⁶ Sigurd Bjørtvedt var fabrikkens desinatør, og

¹⁵¹ Norsk Tekstiltidende nr. 9, september 1930, s.133-135.

¹⁵² Norsk Tekstiltidende nr. 11, november 1930, s.171-173.

¹⁵³ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1933.

¹⁵⁴ SAK, dep.nr.1180, 84: Brev fra agent Sidselrud i Oslo, 28.4.1936.

¹⁵⁵ SAK, dep.nr.1180, 84: Brev fra agent Sidselrud i Oslo, 30.05.1936.

det var hans oppgave å sørge for at SUs produkter var moteriktige og oppdaterte til enhver tid.

Det var stadig behov for stoffer tilpasset moteriktige plagg og bruksområder. Utover 1900-tallet var sports- og fritidsklær blitt populære, og behovet for stoffer som egnet seg til fritidsbruk ble stadig mer etterspurt. *Eskimo* og *ulstertøy* var slike stoffer, og de ble produsert ved SU gjennom hele perioden. Det var ikke lenger bare menn som trengte fritidsklær. Kvinner skulle også gå i fjellet, de skulle sykle og de skulle gå på ski. Dette førte til at kvinnemoten ble endret. Sykling og skigåing var ikke praktisk iført skjørt og kjole. Dette førte til at moten endret seg til også å omfatte nikkere og bukser.¹⁵⁷

Nikkere ble mye brukt. Det var et praktisk plagg til blant annet sykling og skigåing for både kvinner og menn. Ved bruk av knebukser måtte imidlertid leggene dekkes, og *puttis* ble et alternativ til gamasjer og lange raggsokker. *Puttis* ble også produsert på SU i denne perioden. Det var ullbånd på inntil tre meters lengde som ble viklet rundt leggene for å beskytte mot fukt og kulde. På Sjølingstad skal også fabrikkens ansatte ha benyttet *puttis* når de var i sportsutstyr på fritiden.¹⁵⁸

Etter hvert ble også langbukse lansert for kvinner, og særlig populære ble *rumbabuksene*. Det var vide bukseskjørt i mørkeblått ullstoff, *rumba*. SU produserte stoff til *knickers* allerede i siste halvdel av 1920-tallet. Sist på 1930-tallet var *rumba* også et av fabrikkens produkter. Mykere stoffer til fritidsklær på sommertid ble også populært i mellomkrigstiden. Av egnede sommerstoffer i SUs produktportefølje var både *velur* og *flanell*.¹⁵⁹

Moten måtte altså tas mer og mer hensyn til utover 1930-tallet. Fornyning av farger og mønstre ble i så måte viktig. Kvaliteter som ble produsert i tiden før 1920, ble fortsatt framstilt, om enn i farger og mønstre som passet den enkelte årstid og moteretning. I tillegg kom det altså til stoffer som mer var beregnet for fritid enn arbeid. For å beholde kundene hadde dermed bedriften ikke annet valg enn å henge med så langt ressursene tillot det.

3.4. Ansatte, lønn og lønnsomhet

I kapittel 4 vil det bli redegjort for arbeidsstokkens sammensetning i perioden, men allerede her kan det være naturlig å se på hvordan sammensetning og størrelse på arbeidsstokken påvirket bedriftens lønnsomhet.

¹⁵⁶ SAK, dep.nr.1180, 84: Brev fra agent Sidselrud i Oslo, 3.6.1936.

¹⁵⁷ Watne 1998:97ff.

¹⁵⁸ Watne 1998:97ff. Skaar 1994:38.

¹⁵⁹ Watne 1998:97ff. SUA: Protokoller over SUs lagervarer 1925-1940.

Fra 1920 til 1940 varierte bedriftens arbeidsstokk fra omkring 50 til i overkant av 80 ansatte.¹⁶⁰ Mesterantallet var likt hele perioden, mens arbeiderandelen varierte fra år til år. Bedriften hadde fire mestre, fargerimester, spinnerimester, veverimester og appreturmester. Mestrenes årslønn varierte fra omkring 3.000 til 5.000 kroner. Høyest var lønnen i 1920, da mestrene tjente fra 4.830 til 5.390 kroner. Det skal imidlertid nevnes at det dette året ble gitt dyrtidstillegg til mestrene, og at kroneverdien var lav. I 1936 var mesterlønningene på sitt laveste. Årslønnene lå dette året på omkring 3.200 kroner, men i andre halvdel av 1930-tallet stod også kronen sterkere enn den hadde gjort i begynnelsen av perioden.¹⁶¹

Med unntak av årene 1929 og 1931 foreligger SUs oppgaver til Statistisk Sentralbyrå over lønns- og arbeidsforholdene ved bedriften for perioden 1920 til 1937. Av disse framgår antall personer ansatt ved virksomheten, antall personer i de ulike lønnsgruppene, antall arbeidstimer, samlet lønn og naturalytelser. Oppgavene for årene 1938 til 1940 mangler i fabrikkens arkiver, og i tillegg er oppgavene ufullstendig utfylt i årene 1930 og 1937. De av oppgavene som foreligger i utfylt stand gir uansett et godt bilde av antall ansatte, samlet lønn, kjønns sammensetning og av hvordan de ansatte plasserte seg i de ulike lønnsgruppene.

3.4.1. Ansatte, kjønnsfordeling og lønnsgrupper

Antall ansatte i oppgavene til Statistisk Sentralbyrå viser hvor mange som var ansatt gjennom det gjeldende året. Eksempelvis står 81 oppført, og plassert i lønnsgrupper i oppgaven for året 1935. I tillegg er også antall ansatte i hver måned spesifisert. Dette antallet varierte fra 60 i august til 66 i november.

Tallene stemmer til en viss grad overens med bedriftens lønningslister fra samme år, men i lønningslistene er antall ansatte høyere enn i disse oppgavene. Dette har sammenheng med at lønningslistene omfatter samtlige ansatte, uavhengig av lønn og arbeidsmengde, mens disse oppgavene kun regner faste ansatte med skattbar inntekt. I lønningslistene står imidlertid ikke lønn og inntekt oppført for hver enkelt ansatt i hvert enkelt år, og oppgavene til Statistisk Sentralbyrå er dermed de beste kildene til å kunne si noe om de ansattes plassering i de ulike lønnsgruppene.¹⁶²

¹⁶⁰ SAK, dep.nr.1180, 18-27: Lønnsoppgaver 1920-1940. SUA: Lønningslister 1920-1940.

¹⁶¹ SUA: Lønningsliste 1920-1940.

¹⁶² I kapittel 4 bruker jeg imidlertid lønningslistene som utgangspunkt for å beskrive arbeidsstokkens sammensetning, og tallene der vil dermed avvike fra tallene i dette kapitlet. Som allerede nevnt legger jeg oppgaven sendt til Statistisk Sentralbyrå til grunn i dette kapitlet fordi de også viser i hvilke lønnsgrupper de ansatte befant seg.

Figur 3.12. viser for det første at kvinneandelen var størst gjennom så å si hele 1920-tallet. På 1930-tallet økte derimot andelen mannlige ansatte. I 1935 var kvinnene i klart flertall, i 1932 og 1937 var det like mange kvinner som menn, mens det i 1930, 1933, 1934 og 1936 var flest mannlige ansatte ved bedriften. Samtidig som mannsandelen økte, ble det også en markant økning i mannlige ansatte med timelønn under 70 øre. Kvinner med timelønn over 70 øre forsvant helt på 1930-tallet.

Figur 3.12. Ansatte og lønn ved Sjølingstad Uldvarefabrik 1920-1937

Lønn	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1930	1931	1933	1934	1935	1936	1937
<i>Menn:</i>																
Timelønn over 70 øre	14	16	17	13	16	18	18	21	15	14	12	10	10	5	17	20
Timelønn fra 25 til 70 øre	5	1	1	3	5	4	6	10	17	18	18	22	22	30	16	10
<i>Kvinner:</i>																
Timelønn over 70 øre	17	25	15	13	13	11	8	8	2	1						
Timelønn fra 15 til 70 øre	23	10	18	9	18	19	20	22	33	30	30	30	24	46	25	30
Sum ansatte	59	52	51	38	52	52	52	61	67	63	60	62	56	81	58	60

Kilde: SAK, dep.nr.1180, 21-27: Oppgaver til Statistisk Sentralbyrå 1920-1937.

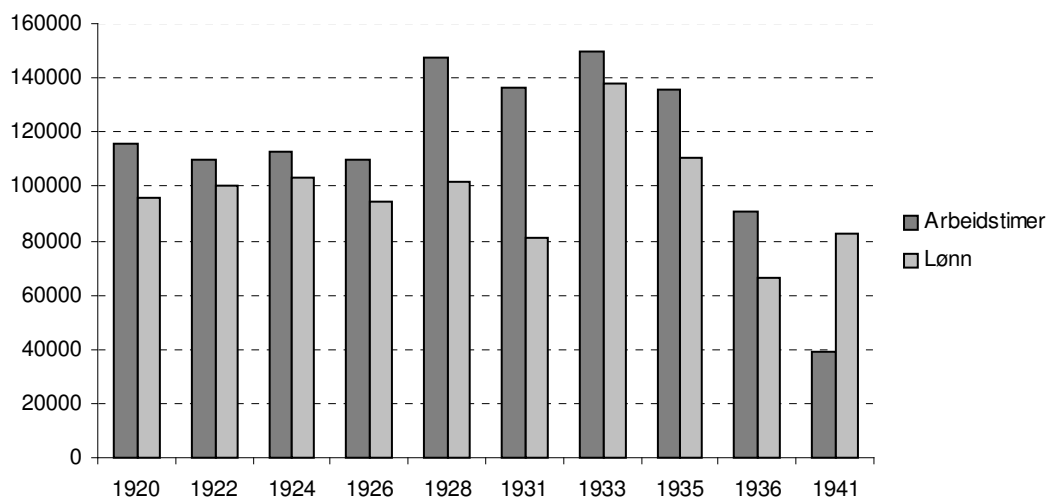
Innføring av lønnstariffen i 1936 medførte imidlertid at andelen mannlige arbeidere med timelønn over 70 øre fikk en klar økning, noe som fortsatte også året etter. I arkivene finnes ikke oppgaver for årene 1938 til 1940. Oppgavene for året 1941 viser at 18 menn hadde timelønn over 70 øre, mot bare ni menn i lønnsgruppen under. 25 kvinner stod oppført i samme oppgave, men de hadde alle timelønn under 70 øre. Mennene var altså igjen i overtall ved bedriften, men nå var andelen lavtlønnede menn lavere enn i starten av 1930-tallet.

3.4.2. Arbeidstimer og lønnskostnader

Oppgavene sendt til Statistisk Sentralbyrå viser også hvor mange arbeidstimer¹⁶³ de enkelte lønnsgruppene nedla i løpet av året, og hvor store lønnskostnader dette gav bedriften. Figur 3.13. viser utbetalt lønn og nedlagte arbeidstimer i ti utvalgte år. På 1920-tallet er annethvert år valgt ut, mens det på 1930-tallet har blitt valgt år ut fra hvilke oppgaver som foreligger i fullstendig utfylt stand.

¹⁶³ Arbeidstimer inkludert akkord- og overtidarbeid.

Figur 3.13. Arbeidstimer og lønn ved SU i ti utvalgte år, 1920-1941.

Kilde: SAK, dep.nr.1180, 21-27: Oppgaver til Statistisk Sentralbyrå 1920-1941.

Antall utførte arbeidstimer lå relativt jevnt fra 1920 til 1926. I 1928 ble det utført betraktelig flere arbeidstimer enn to år tidligere. I 1931 var det en viss nedgang, før stigningen fortsatte fram mot toppen i 1933. I 1935 hadde tallet på nedlagte arbeidstimer sunket noe, og nedgangen forble svært stor fram mot 1941. I 1936 var antall arbeidstimer under 1920-nivå, og fem år senere var tallet halvert. Disse tallene må ses i forhold til antall ansatte ved bedriften og eventuelle endringer i arbeids- og ferietid. Kildematerialets begrensninger har gjort at tabellen under er ufullstendig utfylt i forhold til bedriftens feriedager og dager i full drift.

Figur 3.14. Ansatte og arbeidstid ved SU i ti utvalgte år, 1920-1941.

	1920	1922	1924	1926	1928	1931	1933	1935	1936	1941
Ansatte i løpet av året	59	51	52	52	67	60	62	81	58	52
Arbeidstimer per uke	48	48	48	48	48	48	48	48	48	24
Feriedager	6							12	9	
Antall dager i full drift	290	287	287	285	280	280	280	285		

Kilder: SAK, dep.nr.1180, 21-27: Oppgaver til Statistisk Sentralbyrå 1920-1941. SUA: Arbeidsreglement 1917-1941.

Utviklingen i antall arbeidstimer står i forhold til arbeidsstokkens størrelse i perioden, og i tillegg til antall dager bedriften var i full drift. Dette er ikke utfylt for året 1936, men som kapittel 5 vil beskrive inngående, var det streik ved SU dette året, og i en lengre periode stod fabrikkens helt stille. Året 1941 skiller seg også ut. Arbeidstokken var blitt gradvis redusert, men antall arbeidstimer stod uansett ikke i forhold til arbeidstokken. Tabellen over viser imidlertid en halvering av arbeidsuken dette året. Det som gjorde utslaget var nemlig

okkupasjonen. Produksjonen ved fabrikken ble innskrenket til halv drift, og dette forklarer den store nedgangen i antall utførte arbeidstimer.¹⁶⁴

3.4.3. Lønn

Figur 3.13. viser at det fra 1920 til 1926 var små variasjoner både i nedlagte arbeidstimer og i lønnsutgiftene ved virksomheten. I 1928 var det en sterk økning i antall arbeidstimer, mens lønningene sank merkbart. I 1931 ble det arbeidet litt færre timer og lønnen økte noe, men endringene var ikke store. I 1933 økte lønnsutgiftene dramatisk. I 1935 gikk timeantallet igjen litt ned, og lønnsutgiftene sank også noe. Lønnsutgiftene var lave i 1928 og 1931, men da var også lønningene blitt nedsatt både i gjeldende og foregående år. De høye lønnsutgiftene i 1933 kan skyldes at fabrikken hadde få ansatte i forhold til mengden av varer som ble produsert og dermed mye kostbart overtidsarbeid.

I 1935 gikk som nevnt både timeantall og lønnsutgifter ned. Dette til tross for at bedriften hadde flere ansatte enn to år tidligere, og at flesteparten av de ansatte opplevde å få en lønnsøkning fra januar 1934. Som nevnt stemmer ikke antall ansatte i lønningslistene overens med antall ansatte i oppgavene til Statistisk Sentralbyrå. Lønningslistene omfatter samtlige ansatte, uavhengig av inntekt, og ligger dermed noe høyere enn antallet i oppgavene til Statistisk Sentralbyrå. Ser man på de ansatte i lønningslistene viser det seg imidlertid at antall ansatte i årene 1933 og 1935 ikke var så ulikt som figur 4.14. gir indikasjoner på. I januar var det omtrent like mange ansatte i 1933 og 1935, flest var det i 1933. I 1935 var flest ansatte både i juni og desember, henholdsvis sju og ti. Differansene var ikke så store som oppgavene til Statistisk Sentralbyrå gir inntrykk av, og det forklarer til en viss grad hvorfor lønnsutgiftene i 1935 ikke var høyere enn i 1933.

Et annet moment som spilte inn var innkjøpene av garn. I 1935 ble det innkjøpt langt større mengder både bomulls- og kamgarn fra andre produsenter enn hva som var tilfellet i 1933. Arbeidsmengden ved SU sank dermed, særlig i spinneriet, og trolig ble det arbeidet mindre overtid enn tidligere. Dette kan forklare at de ansatte nedla færre arbeidstimer enn hva som var tilfellet to år tidligere. I tillegg kan lønnsutgiftene ha sammenheng med arbeidsstokkens sammensetning. Kvinneandelen hadde vokst, og i tillegg var kun fem av bedriftens 35 mannlige ansatte i den høyeste lønnsgruppen.

I 1936 sank også både lønnsutgifter og arbeidstimer. Antallet arbeidstimer sank mest. Nedgangen i 1936 hadde sammenheng med arbeidskonflikten som i januar 1936 kuliminerte

¹⁶⁴ SAU: Forhandlingsprotokoll 1934-1991, 26.4.1940.

i en streik som skulle vise seg å vare i fire måneder. Under streiken ble produksjonen i lengre perioder stående. Dermed gikk både antall arbeidstimer og lønnsutgiftene kraftig ned.

I 1941 ble antall arbeidstimer omtrent halvert, mens lønnen økte til omtrent det dobbelte av antall arbeidstimer. De høye lønnsutbetalingene i forhold til antall arbeidstimer i 1941 hadde igjen sammenheng med kjønns sammensetningen ved bedriften, og ikke minst med hvilke lønnsgrupper de ansatte befant seg i. Mennene var nå i et lite flertall ved bedriften. Det som imidlertid bidro sterkt til høye lønnskostnader var at hele 18 av de 27 mannlige ansatte befant seg i den øverste lønnsgruppen med timelønn over 0,70 kroner. I tillegg vitner fabrikkens forhandlingsprotokoll om at flere av de ansatte, kvinner som menn, fikk et lønnsløft i årene 1940-41.

Ifølge SUs årsregnskaper var lønnsutgiftene bedriftens største utgiftspost gjennom hele mellomkrigstiden. Som tidligere nevnt var antallet lavtlønnede arbeidere høyt fram til midten av 1930-tallet. Her spilte blant annet arbeidsstokkens alders- og kjønns sammensetningen en rolle, noe som vil bli nærmere redegjort for i kapittel 4.

SU hadde lenge kunnet hevde seg i konkurransen med andre fabrikker blant annet ved bruk av billig arbeidskraft, gutter og kvinner. I en tid hvor arbeidere over hele landet sluttet seg til fagorganisasjoner, skulle det vise seg å bli vanskelig for bedriftsledelsen å fortsette denne praksisen. Denne utviklingen vil bli inngående behandlet i kapittel 5, men som lønnsoversikten viser, måtte bedriften altså innfri arbeidernes krav og heve lønningene deres i siste halvdel av 1930-tallet.

SU klarte seg relativt godt økonomisk gjennom mellomkrigstiden. Forklaringene på dette var mange, og kapittel 3.5. viser hvordan bedriften klarte seg gjennom ansettelsespraksis, innkjøp av maskiner, fornying av bygninger og endringer i fabrikkens marked.

3.5. Årsakene til SUs gode resultater

Tidligere i kapitlet er det redegjort for hvordan SU klarte å fornye maskinparken i løpet av perioden. De klarte også å oppføre en stor fabrikkbygning i 1924. Produksjonskapasiteten ble økt gjennom nybygg og innkjøp av maskiner, og kundene ble både flere og større. Det skjedde også en utvikling i produksjonen, fra leiespinning og lokalt marked til sterkere grad av salg til store kunder i større byer, særlig i Oslo. Produktporteføljen utviklet seg, da den hele tiden måtte tilpasses endringene i motebildet. I tillegg sikret fabrikkens seg billig arbeidskraft som gjorde at lønnsutgiftene ble holdt nede. I mange tilfeller ble det også kjøpt inn garn i stedet for å produsere det på fabrikkens. Dette bidro også til å begrense

lønnsutgiftene. Til en forbindelse i hovedstaden forklarte disponent Hoven bedriftens gode resultater på 1920-tallet på følgende måte:

[...] fordi regnskapene i de gode aar blev opgjort meget nøgternt. Lagrene blev sat meget lavt. Endvidere har vi eget elektricitetsverk opført meget billig i 1913 saa kraften koster os jo intet. Vi har dertil tidligere aar ikke utbetalt utbytte i forhold til fortjenesten saa vi har liten gjeld.¹⁶⁵

Det har tidligere blitt nevnt hvordan Gudbrandsdalens Uldvarefabrik og SU hadde flere likhetstrekk. Gudbrandsdalens Uldvarefabrik hadde også sine røtter i det haugianske miljøet, og i likhet med SU utmerket den seg ved å oppnå gode resultater gjennom så å si hele mellomkrigstiden. I tillegg var det først på 1930-tallet at fabrikkens arbeidere organiserte seg. Organiseringen inntraff i 1933, og forhandlinger om en lønnstariff førte til en ni ukers arbeidsstans ved bedriften. Ved SU inntraff organiseringen to år senere, tarifforhandlinger ble det også der, noe som resulterte i en 16 uker lang konflikt.

Andre likhetstrekk mellom de to bedriftene var anskaffelse av første jacquardvevstol i 1913 og overgangen til hel elektrisk drift, ved SU i 1913 og ved Gudbrandsdalens Uldvarefabrik i 1914. Jacquardvevstolen gjorde at de populære mønstrete ullteppene kunne bli en del av produktporteføljen, mens overgangen til hel elektrisk drift sikret bedriften rimelig og jevn tilgang på kraft. Ved Gudbrandsdalens Uldvarefabrik ble det også oppført store teglsteinsbygninger i tiden fram mot 1920. Nye bygninger stod også klare for bruk i 1922, 1928 og 1933.¹⁶⁶

Gudbrandsdalens Uldvarefabrik var en av bransjens virksomheter SU hadde utstrakt kontakt med. Korrespondansen var stor mellom de to fabrikkene gjennom hele perioden. Dette var mye på grunn av at disponent Hovens svoger, Gustav Johannesen, var ansatt ved fabrikkens på Lillehammer. Han hadde tidligere vært både arbeider og mester ved SU og var sønn av mangeårig arbeider Tobias Johannesen.

Det har tidligere blitt nevnt hvordan Gudbrandsdalens omlegging til økt produksjon av møbelstoffer var avgjørende for fabrikkens gode resultater. Også ved SU skjedde det enkelte endringer i produktporteføljen, dette særlig i forbindelse med produksjon av nye motestoffer. Endringene i kundekretsen var også viktige. SU kunne konsentrerte seg i stadig sterkere grad om de store kundene, og dette ble på mange måter mer lønnsomt for bedriften.

¹⁶⁵ SAK, dep.nr.1180, 30: Brev datert 11.1.1929.

¹⁶⁶ Ramberg 1987:44ff.

SU og Gudbrandsdalens Uldvarefabriks utvidelser på 1920-tallet var også sentrale for både fabrikasjon og lønnsomhet. Nybyggene var flere på Lillehammer enn på Sjølingstad, men Hoven kunne nok til en viss grad si seg enig med Gudbrandsdalens Uldvarefabriks eier, Andreas Svarstad, som sa at: *"Det er i dårlige tider man må bygge, så man står rustet til å møte de gode konjunktorene."*¹⁶⁷

Til tross for at disponent Hoven hadde vokst opp i et haugiansk hjem hvor nøkternhet var en dyd, hadde han mot til å investere, selv i de ustabile tidene. Nybygget fra 1924 og de gradvise oppgraderingene av maskinparken, endring i kundekontaktene, innkjøp av garn og ansettelse av lavtlønte bidro til at fabrikken klarte å hevde seg i konkurransen med andre virksomheter.

3.6. Oppsummering

Med unntak av underskuddet i 1930 klarte SU seg godt økonomisk gjennom denne perioden. En av årsakene var at fabrikken unngikk streik og arbeidsstanser i de mest kritiske årene, og klarte dermed å produsere jevnt også da. Eget elektrisitetsverk sikret rimelig tilgang til kraft. Utbytte til aksjonærene ble ikke satt for høyt. I tillegg ble det ført en ansettelsespolitikk som prioriterte lavtlønte og dermed sørget for å holde lønnsutgiftene på et moderat nivå. Dessuten ble det gjort stadig større innkjøp av garn, noe som blant annet begrenset bruken av kostbart overtidsarbeid. Maskinparken og bygningsmassen ble fornyet, og kundekretsen ble stadig utvidet.

Fabrikken framstod som stabil og sikker for kundene over store deler av landet. Markedet endret seg til i stadig sterkere grad å være sentrert om hovedstadens kunder. Fabrikken produserte både slitesterke og moteriktige stoffer, og klarte på den måten å tilfredsstille både by og land, den som ønsket arbeidsklær og den som ønsket finere moteklær.

Fram til midten av 1930-tallet framstår fabrikkens arbeidere først og fremst som redskaper både for god og rimelig produksjon. I kapittel 2 fremheves det gode forholdet mellom ledelse og ansatte som viktig for miljøet både i bygda og på arbeidsplassen. Fra midten av 1930-tallet endret dette forholdet seg, og arbeiderne organiserte seg for å oppnå arbeidsforhold tilsvarende resten av landets tekstilarbeidere. I kapitlene som følger vil bedriftens arbeidsstokk bli presentert, og dens innsats i arbeidet for tarifflønn vil bli beskrevet.

¹⁶⁷ Ramberg 1987:44.

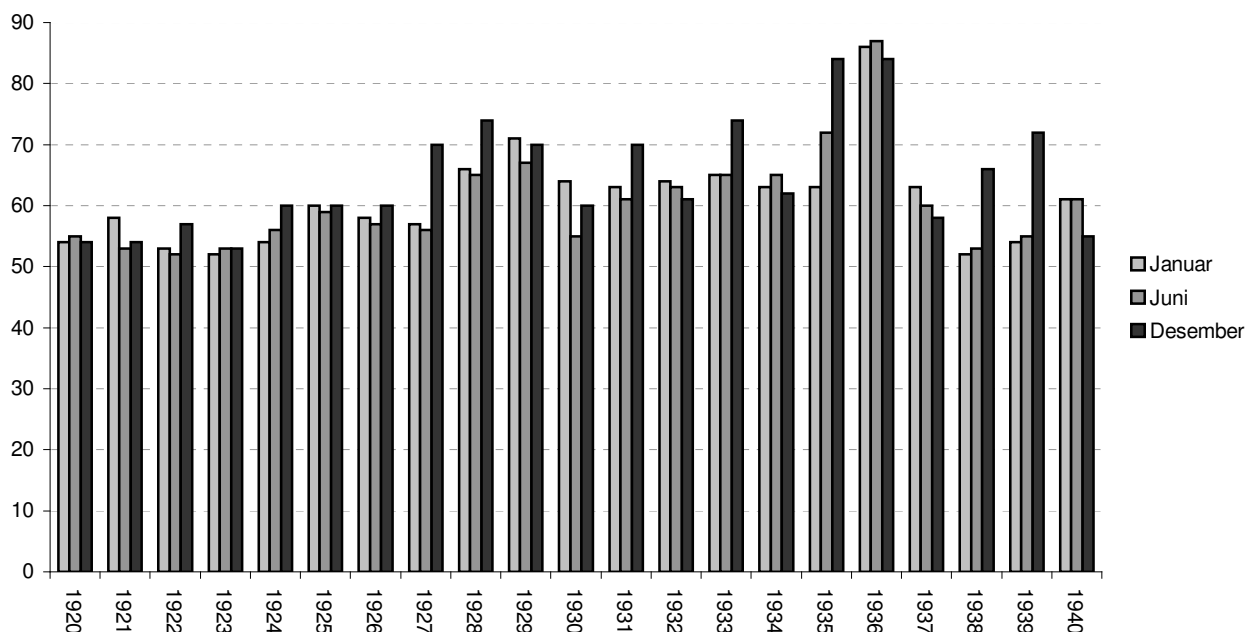
4. Arbeidsstokken

Kapittel 3 har vist hvordan arbeidstokkens sammensetning ved SU bidro til bedriftens gode resultater. Det er dermed naturlig å se på hvordan sammensetningen var, og hvordan den utviklet seg. I løpet av perioden 1920 til 1940 varierte arbeidstokkens størrelse fra 52 til 87 ansatte. Den varierte ikke bare fra år til år, men også innenfor de enkelte årene. Den ble supplert og innskrenket alt etter ordremengde og tilgang på råstoffer. Ved SU bestod arbeidstokken av en gruppe faste, stabile arbeidere og funksjonærer og av en gruppe mer fleksibel arbeidskraft. En stor andel av de ansatte kom fra Sjølingstad og de nærmeste gårdene. De som ble rekruttert utenfra, var primært fra kyst- og innlandsbygdene i vestre delen av Vest-Agder.

4.1. Arbeidsstokkens størrelse

Figur 4.1. (vedlegg) viser arbeidstokkens størrelse i perioden. Månedene januar, juni og desember er valgt for å vise endringer i antall ansatte gjennom året. Det totale antall ansatte på lønningslistene er også tatt med for å vise hvor mange som delte på plassene ved fabrikken. Siste kolonne i tabellen viser i tillegg hvor mange av de som optrådte på lønningslistene som arbeidet ved fabrikken gjennom hele året.

Figur 4.2. Diagram over SUs ansatte 1920-1940.

Kilde: Lønningslister 1920-1940.

Figur 4.1. og 4.2. viser at variasjonen i antall ansatte ved disse tre tidspunktene varierte fra én i 1920, 1923 og 1925, til 21 i 1935. I ti av de 21 årene var arbeidsstokken størst i desember, og i ni av de 21 årene var den minst i juni. Selv om arbeidsstokken var størst i flest desembermåneder, var ikke forskjellene spesielt store, og det virker ikke som en tydelig tendens. Arbeidsstokken var som nevnt avhengig av ordremengde og tilgang på råstoffer, og det ble dermed dette som avgjorde når ekstra arbeidskraft måtte innhentes, snarere enn hvilken tid på året det var. Det laveste antallet ansatte var i januar 1923, januar 1938 og juni 1922. Da var det 52 ansatte ved bedriften. Det høyeste antall ansatte var i juni 1936 da 87 personer hadde arbeidsplassen sin på SU.

Variasjonene i antall ansatte fra år til år var relativt små. På det meste økte det samlede antall ansatte fra det ene året til det neste med 13 personer. Den største nedgangen var også på 13 ansatte. Det vanligste var at antallet økte eller sank med mellom en og tre ansatte. Gjennom hele perioden var det også vanlig at det var en gruppe ansatte som ikke arbeidet hele året. Noen av disse var ungdommer fra bygda som ble hentet inn ved behov. Det kunne ellers være fabrikkarbeidere som sluttet som følge av høy alder, andre jobbtillbud eller mistriivsel, eller det kunne være nye arbeidere som kom til å fortsette i årene som fulgte.

Den mest stabile arbeidsstokken gjennom et helt år var i 1924. Da var det kun ni av de ansatte som ikke arbeidet hele året igjennom. Høyest var tallet i 1939, da hele 33 av fabrikkens ansatte kun arbeidet i deler av året. Gjennomsnittstallet var 20, så det var ikke unormalt at en viss andel av arbeidsstokken kun hadde fabrikkens arbeidsplass i kortere perioder av et år.

4.1.1. Gjennomtrekk

Raustøls studier av arbeidsstokken fra 1894 til 1920 viser at en stor andel av de ansatte sluttet hvert eneste år. Han snakker om *gjennomtrekk* i arbeidsstokken. Raustøls studier viser en gjennomsnittlig gjennomtrekk i arbeidsstokken på 30 prosent per år i perioden 1896 til 1920. Figur 4.3. (vedlegg) viser gjennomtrekken i arbeidsstokken i perioden 1920 til 1940. Den er utregnet på tilsvarende måte som Raustøl, og de to periodene kan dermed sammenliknes.

Antall ansatte som startet ved fabrikkens arbeidsplass varierte fra 18 i 1927 til en i 1937. Antall som sluttet varierte fra ingen i 1935 til 15 i 1930, 1936 og 1940. Gjennomtrekken i arbeidsstokken varierte fra 0 til 21,4 prosent. Den gjennomsnittlige gjennomtrekken pr. år var på 11,4 prosent, altså betraktelig lavere enn i de første driftsårene. I kapittel 4.6. vil jeg komme inn på årsaker til å bli værende eller å forlate arbeidsplassen. Trivsel på arbeidsplassen var viktig,

og da kunne alt fra lønn til kameratskap og gode fritidstilbud spille inn. Det har tidligere blitt redegjort for forholdene i den norske økonomien og i tekstilindustrien i mellomkrigstiden. Perioden var som nevnt preget av en voksende arbeidsløshet. Dette var nok en medvirkende årsak til at gjennomtrekken i SUs arbeidsstokk ble lavere i perioden etter 1920 sammenliknet med den første perioden. En annen viktig faktor i forbindelse med gjennomtrekk var inngåelse av ekteskap.

I 13 av årene var det flest kvinner som startet ved fabrikken, og i 18 av de 20 årene var det flest kvinner som sluttet. Det kan tyde på at de kvinnelige arbeiderne ved SU var de mest fleksible i arbeidsstokken. Dette var også tilfellet i den første perioden. Mange kvinner kom til fabrikken i slutten av tenårene og forlot arbeidsplassen etter få år. Hovedgrunnen var inngåelse av ekteskap.

4.1.2. Sosial status

Kvinner som en ustabil arbeidsgruppe har altså sammenheng med sosial status, og ikke minst endring av sosial status. Studier av tekstilindustrien i Kristiania i tiden fram til 1915, gir følgende bilde av bransjens arbeidere: *"Mest alle var unge og ugifte jenter, ustabile arbeidrar og lite fagorganiserte som hadde harde arbeidsvilkår og tente berre det halve av mannsløna"*.¹⁶⁸ En av hovedgrunnene til at kvinner ble regnet som ustabil arbeidskraft var at industriarbeidet ble sett på som en midlertidig beskjeftigelse. Det var et arbeid som skulle livnære dem fram til ekteskap ble inngått.

Dette var til en viss grad også tilfellet på Sjølingstad. Et stort flertall av fabrikkens kvinnelige arbeidere i perioden 1920 til 1940 var ugifte. Figur 4.4. (vedlegg) viser at SU hadde 198 ansatte i perioden 1920 til 1940, 75 menn og 123 kvinner. Jeg vet med sikkerhet at 22 av de 123 kvinner var gift, eller ble gift i løpet av perioden. Sju av disse sluttet da de giftet seg, og kom ikke tilbake. Av de 15 som ble værende, hadde 12 pause i arbeidet på minimum et år etter inngåelse av ekteskapet. I de fleste tilfeller hang dette sammen med barnefødsler. Det finnes også flere eksempler på at fabrikkens kvinnelige ansatte giftet seg kort tid etter at de sluttet på fabrikken.

Ingeborg Fløystad (1986) viser til liknende tendenser ved Arne Fabrikker i Hordaland. Der sluttet også mange av fabrikkens kvinnelige arbeidere i forbindelse med ekteskap og barnefødsler, men også der kom flere av dem tilbake etter få år. Fløystad peker på at Arna var ei ensidig industribygd hvor arbeidskraften i høy grad hadde blitt rekruttert fra

¹⁶⁸ Fløystad 1986:95.

jordbrukssamfunnet. For de gifte kvinnene i jordbruket var det naturlig å delta i arbeidet, og denne mentaliteten ble trolig ført med til den nye arbeidsplassen. Flere av fabrikkjentene ble i tillegg gift med fabrikkens arbeidere, og ettersom tekstillønningene ikke var høye, måtte i mange tilfeller også kvinnene bidra til familieøkonomien. Dermed fortsatte de eller vendte tilbake til industriarbeidet.¹⁶⁹ Dette var også tilfellet på Sjølingstad. Det var kun et fåtall av SUs ansatte som drev gårdsbruk i tillegg til fabrikkarbeidet¹⁷⁰, og for flere av bygdas industriarbeiderfamilier ble det derfor naturlig at både mor og far fant sin beskjeftigelse på fabrikk.

Det var imidlertid ikke alle fabrikkjentene som ble gift i bygda. Det var ikke unormalt at jenter som kom fra andre bygder reiste hjem og ble gift der. Et ikke uvanlig fenomen på Sjølingstad var i tillegg at gutter og menn fra nabobygdene, og fra Mandal, kom på frierferd til fabrikkbygda, og særlig til *Våningen*. Dette førte til at en del av SUs jenter ble gift utenfor bygda, og dermed flyttet etter inngått ekteskap. På den måten førte ekteskapet til at det vanskelig lot seg gjøre å fortsette arbeidet ved ullvarefabrikken.

Foruten de 22 jeg vet at var gift i løpet av perioden, inngikk også andre av fabrikkens tidligere arbeidere ekteskap kort tid etter at de hadde forlatt bedriften. Jeg har imidlertid ikke studert inngående hva som skjedde med kvinnene som forlot SU mellom 1920 og 1940, men alderen deres ved endt arbeid på fabrikk kan gi indikasjoner på i hvilken fase av livet de var.

Ser man bort fra de 22 kvinnene som allerede er nevnt, var det 87 kvinner som forlot arbeidsplassen ved SU i tiden mellom 1920 og 1940. Fem av disse var over 60 år, fjorten var mellom 36 og 60 år, ni var under 18 år, mens hele 59 av kvinnene som sluttet var mellom 18 og 35 år gamle. En del av disse kan ha sluttet for å finne seg annet arbeid, men det er også naturlig å tro at noen hadde nettopp inngåelse av ekteskap som grunn til å forlate posten sin på SU. Ekteskap var med andre ord også i mellomkrigstiden en relativt vanlig grunn for kvinner til å avslutte fabrikkarbeidet.

4.2. Kjønn- og alderssammensetning

Tekstilindustrien kjennetegnes gjerne med at en overvekt av de ansatte var kvinner. Dette var i lengre perioder også tilfellet ved SU, men figur 4.5. (vedlegg) viser at forholdet mellom kvinner og menn utjevnet seg mot slutten av 1920-tallet. Mannsandelen fortsatte å vokse, og

¹⁶⁹ Fløystad 1986:95ff.

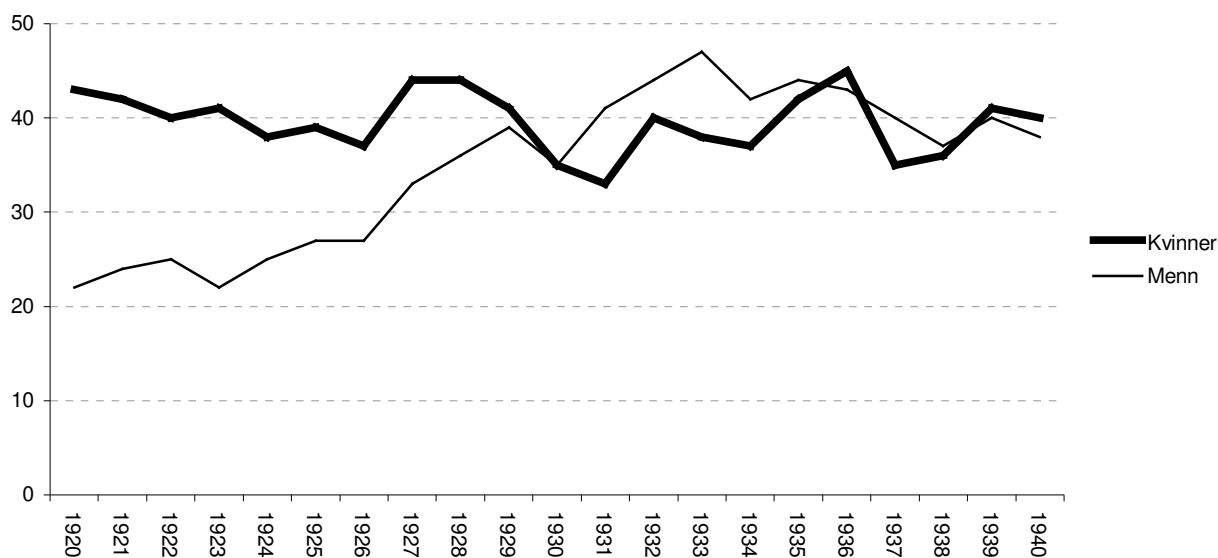
¹⁷⁰ RA: Jordbrukstellinga for Sør-Audnedal 1939.

på store deler av 1930-tallet var det faktisk mennene som utgjorde den største gruppen ved fabrikk.

Mennene var for første gang i overvekt i januar 1929. Først i 1936 begynte kjønnsfordelingen å utjevne seg igjen, og i 1940 var kvinnene i overvekt både i juni og i desember. Figur 4.6. illustrerer denne utviklingen.

I kapittel 3 ble det redegjort for hvordan bedriftsledelsen bevisst brukte ansettelse av lavtlønnede for å spare lønnsutgifter. Figur 4.6. viser en høy andel av menn på så å si hele 1930-tallet, og kan dermed tyde på det motsatte. Det er imidlertid ikke tilfellet. Selv om mannsandelen økte, var det gruppen menn med lavest lønn som stod for den største økningen. Det var med andre ord i all hovedsak unge gutter som sørget for vekst i mannsandelen på 1930-tallet.

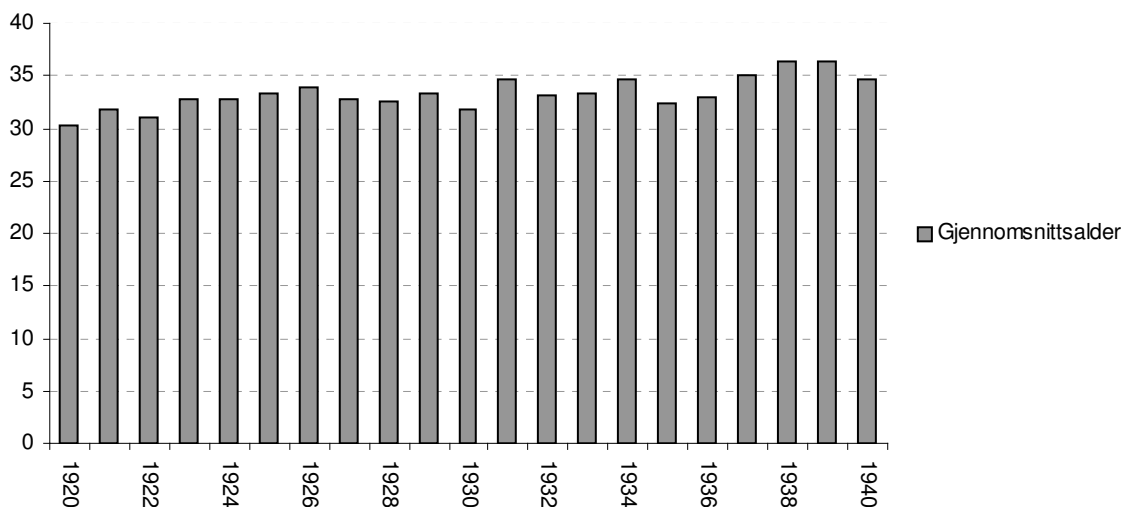
Figur 4.6. Kjønns sammensetning ved SU 1920-1940.

Kilde: Lønningslister 1920-1940.

Denne utviklingen førte til at alderssammensetningen endret seg i løpet av disse årene. Hvordan arbeidsstokkens alderssammensetning var, kan belyses på flere måter. Å se på gjennomsnittsalderen fra år til år er en mulighet, mens en annen er å gå inn på representerte aldersgrupper fra år til år. Her vil begge deler bli gjort. Figuren under viser de ansattes gjennomsnittsalder fra 1920 til 1940.

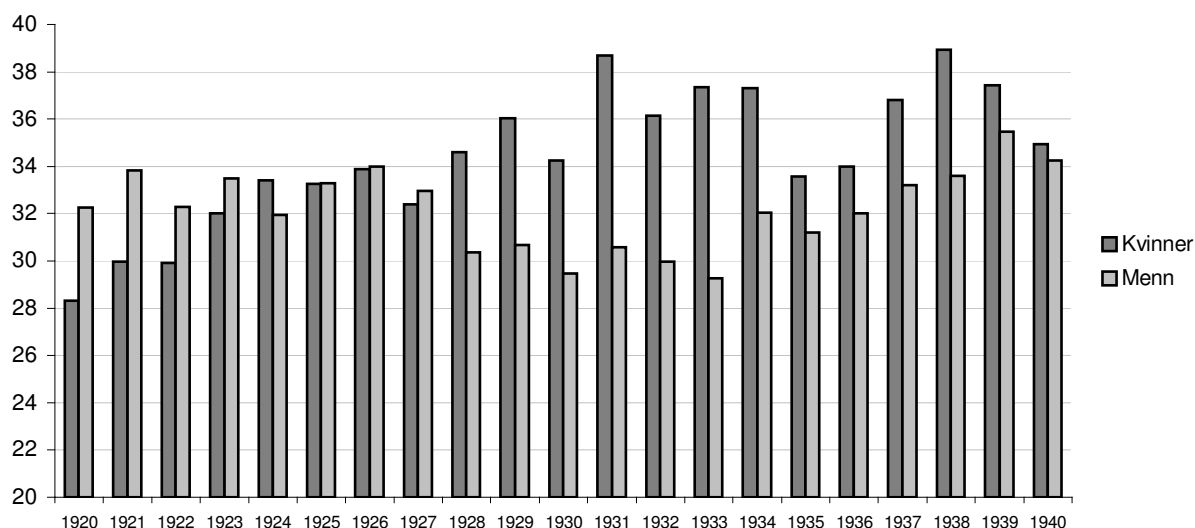
Figur 4.7. Gjennomsnittsalder 1920-1940.

Kilde: Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

Gjennomsnittsalderen ved SU varierte aldri med mer enn 2 ½ år fra det ene året til det andre, men fra bunn til topp var spranget 5,8 år. Lavest gjennomsnittsalder hadde SU i 1920 med 30,7 år. Høyest var alderen i 1939 med 36,5 år. De mange unge guttene som ble ansatt på 1930-tallet vises imidlertid ikke i diagrammet over. Grunnen til dette er at kvinnene hadde en høyere gjennomsnittsalder enn mennene i denne perioden, noe figur 4.8. viser tydeligere.

Figur 4.8. Gjennomsnittsalder kvinner og menn, 1920-1940.

Kilde: Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

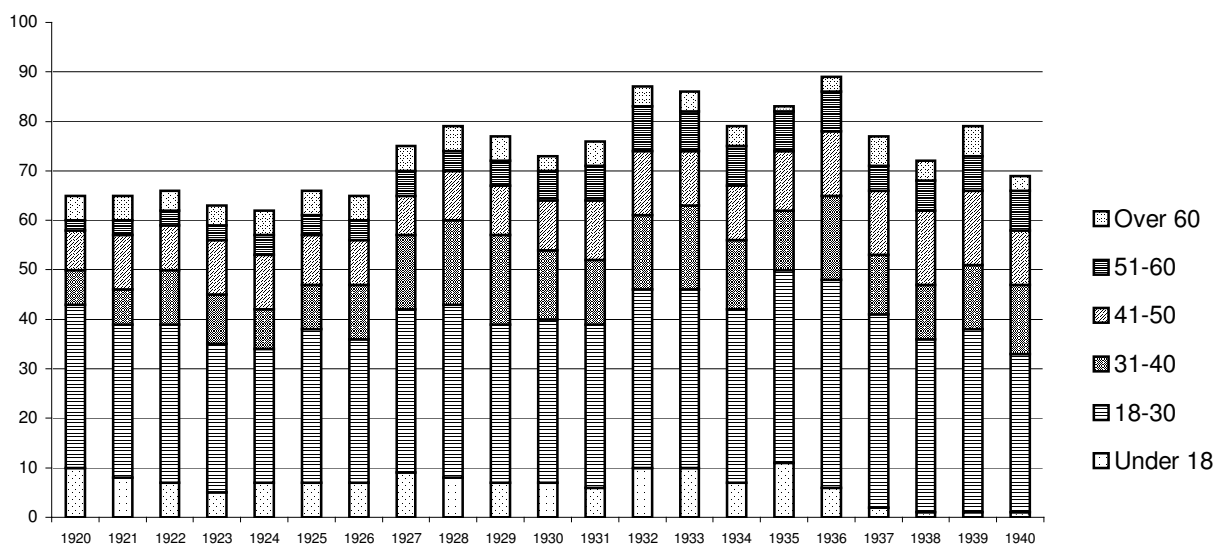
Diagrammet viser at det kun var i de fire første årene at mennene hadde en merkbart høyere gjennomsnittsalder enn kvinnene. Laveste gjennomsnittsalder for kvinner var 28,3 år i 1920,

og for menn 29,3 år i 1933. Høyeste gjennomsnittsalder for kvinner var 39 år i 1938, og for menn 35 ½ år i 1939. I 1925 og 1926 var alderen lik for kvinner og menn, og i 1927 lå mennene et halvt år over kvinnene i alder.

Fra 1928 til 1934 var kvinnes gjennomsnittsalder betraktelig høyere enn mennenes. I nevnte periode var ved flere anledninger mennene i overvekt på arbeidsplassen. I 1931 var det 34 kvinner og 42 menn på lønningslisten. Ti av kvinnene var under 25 år og ti var over 45 år. Av de 14 resterende hadde åtte passert 40 år. I løpet av disse årene var med andre ord den kvinnelige delen av arbeidsstokken i ferd med å bli relativt gammel. Bildet på oppgavens forside illustrerer også dette. Den viser noen av fabrikkens vevere i første halvdel av 1930-tallet. Ved å studere bildet er det tydelig at guttene er unge, mens en stor del av kvinnene er betraktelig eldre. Figur 4.7. og 4.8. viser imidlertid at det i 1935 kom en merkbar nedgang i gjennomsnittsalderen, før den igjen begynte å stige mot toppunktet i 1938.

Gjennomsnittsalderen kan enkelte ganger bli noe misvisende. For eksempel kan en liten gruppe aldrende ansatte trekke opp gjennomsnittsalderen unaturlig mye. Det kan derfor virke mer riktig å gå inn på de ulike aldersgrupper som var representert i arbeidsstokken fra år til år, slik figur 4.9. gjør.

Figur 4.9. Alderssammensetning 1920-1940

Kilde: Lønningslister 1920-1940.

I 1920 var den største andelen av de ansatte mellom 18 og 30 år, hele 51 prosent av de ansatte. Antall arbeidere under 18 år var også større enn i flere andre år, og prosentdelen av arbeidsstokken under 18 var periodens største. 15 prosent av de ansatte var under 18 år, fire

15-åringer, tre 16-åringer og tre 17-åringer. Dette var den høyeste andelen gjennom hele perioden. 7,7 prosent av de ansatte var over 60 år i 1920, og også dette var høyt i forhold til flere andre år. Som nevnt var gjennomsnittsalderen lavest i 1920. Hele 66 prosent av de ansatte var under 31 år. Gjennomsnittsalderen var høyest i 1939. Andelen ansatte mellom 18 og 30 år var fortsatt høy, 46 prosent, men andelen ansatte under 18 år var helt nede i 1,3 prosent. En høy andel ansatte mellom 41 og 50, og over 60 år, bidro til å dra opp gjennomsnittsalderen.

Den årlige andelen ansatte under 18 år varierte fra 15 prosent i 1920 til 1,3 prosent i 1939. Flest ansatte under 18 år var det i 1935 med 11 arbeidere i alderen 14 til 17 år. Arbeiderne under 18 år utgjorde imidlertid en lavere prosentandel av arbeidsstokken enn i 1920, omkring 13 prosent av de ansatte var under 18 år. I aldersgruppen 18 til 30 år varierte prosentdelen fra 41 prosent i 1929 og 1933 til 51 prosent i 1920 og 1937. Flest ansatte i denne gruppen var det i 1935 med 42, færrest var det i 1924 med 27 ansatte fra 18 til 30 år. I 1938 var 20 prosent av de ansatte i alderen 41 til 50 år, dette var høyest i perioden. Laveste andel var i 1927 med 10 prosent. Flest ansatte i denne gruppen var det i 1938 og 1939 med 15 ansatte, færrest var det i 1920 og 1927 med 8 ansatte. I gruppen 51 til 60 år var toppen i 1940 med 12 prosent av de ansatte. Laveste andelen var i 1920 med 3,1 prosent av de ansatte. Ni ansatte i 1932 var høyeste årlige antall ansatte i denne aldersgruppen. Lavest var antallet i 1920 med kun to ansatte mellom 51 og 60 år. Antallet ansatte over 60 år varierte fra 7,8 prosent i 1924 til 1,2 prosent i 1935. Høyeste antall var seks i 1937, mens det laveste var kun en ansatt over 60 år i 1935.

I kapittel 5 vil det rettes spesiell fokus mot årene rundt organiseringen og arbeidskonflikten som startet høsten 1935. Det er derfor naturlig å se litt nærmere på sammensetningen i nettopp organiseringsåret.

I 1935 var 36 prosent av de kvinnelig ansatte og 47 prosent av de mannlige under 25 år. Dette tilsvarte 41 prosent av den totale arbeidsstokken. 57 prosent av de ansatte var under 30 år, 52 prosent av kvinnene og 63 prosent av mennene. Bedriften hadde dermed en ung arbeidsstokk. Andelen ansatte under 30 år hadde ikke vært så høy siden 1922. I 1934 var 50 prosent av de ansatte under 30 år, målt i antall vokste gruppen med ansatte under 30 år med åtte personer fra 1934 til 1935. I aldersgruppen 31 til 40 år var det en nedgang på tre prosentpoeng fra 1934 til 1935. Det var fire prosentpoeng nedgang i gruppen ansatte over 60 år også, mens de øvrige gruppene forble så å si uforandret fra 1934 til 1935.

Andelen ansatte under 30 år var høy gjennom hele perioden. Den varierte fra 47 til 66 prosent, med høyeste andel i 1920 og laveste i 1939. Det var kun i periodens tre siste år at andelen var under 50 prosent. I 1935 var som nevnt 57 prosent av de ansatte under 30 år, og så høy hadde ikke andelen vært siden 1922. Andelen ansatte over 40 år varierte fra 23 prosent i 1920 til 35 prosent i 1939. I 1935 var andelen 25 prosent.

Andelen ansatte under 18 år nådde med sine 13 prosent en topp i 1935. Bare i 1920 hadde andelen vært høyere. Allerede i 1936 var andelen halvert og i 1939 var kun 1,3 prosent av de ansatte under 18 år. Andelen ansatte fra 18 til 30 år hadde steget gradvis i tiden fram mot 1935. Den fortsatte å stige fram til 1937, for så å stabilisere seg omtrent på 1935-nivå i periodens to siste år. Andelen ansatte mellom 31 og 40 år var nede i en bølgedal i 1935. Den sank med tre prosentpoeng i forhold til året før, og i 1936 økte andelen med fire prosentpoeng igjen. Det var ikke store forandringer i gruppen 41 til 50 år og gruppen 51 til 60 år var relativt stabil, om enn noe lavere enn året før. Gruppen ansatte over 60 år hadde opplevd nedgang så å si hele første halvdel av 1930-tallet, men i 1935 nådde den sin absolutte bunnmåling, for så å stige i tiden fram mot 1940.

Det mest spesielle for året 1935 var altså den høye andelen ansatte under 30 år, og særlig at hele 47 prosent av de mannlige ansatte var under 25 år. Hvorvidt dette var en årsak som bidro til opprettelsen av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening i 1935 vil bli diskutert senere, men foreningen ble startet av nettopp unge, mannlige arbeidere. Et annet interessant moment er hvor arbeiderne kom fra, hvorvidt de geografiske områdene de ansatte ble rekruttert fra endra seg i løpet av perioden og om dette også var en medvirkende årsak til endringene som skjedde på midten av 1930-tallet.

4.3. Opphavssted og familierelasjoner

Av de 198 personene som var ansatt ved Sjølingstad Uldvarefabrik i løpet av perioden, har jeg sikker informasjon om opphavssted til 185 av dem.¹⁷¹ 45 prosent av disse kom fra Sør-Audnedal, 47 prosent av kvinnene og 50 prosent av mennene. Fra naboherredene Halse og Harkmark, Holum, Nord-Audnedal¹⁷², Spangereid og Lyngdal kom 29 prosent av de ansatte. Hele 92 prosent av de ansatte kom fra Vest-Agder fylke.

Figur 4.10. viser hvor i Vest-Agder de ansatte hadde sin opprinnelse. Pilene viser hvilke områder de ansatte kom fra, for eksempel var det 15 ansatte som kom fra områdene fra

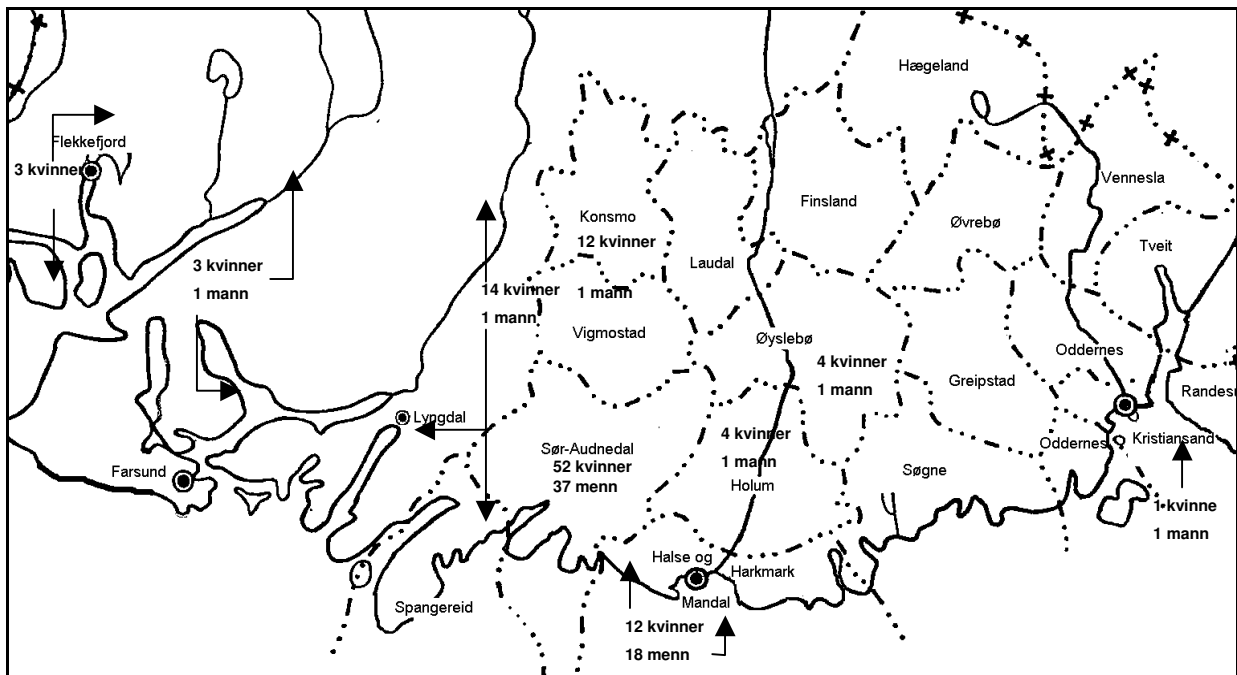
¹⁷¹ 45 % av dem uten sikre opplysninger om opphavssted har etternavn (gårdsnavn) som tyder på opphav i Vest-Agder.

¹⁷² Vigmostad og Konsmo.

Spangereid til Lyngdal og videre oppover Lyngdalen til Kvås og Hægebostad. 30 av de ansatte kom fra Halse og Harkmark og Mandal, og pilene peker derfor mot disse områdene.

19 prosent av de ansatte kom fra Sjølingstad. I tillegg hadde ytterligere 21 prosent sin opprinnelse på gårder som lå mindre enn tre km unna Sjølingstad Uldvarefabrik. Det var gårder som Romedal, Midtre Støle, Eikeland og Blørstad i Sør-Audnedal, Møgland i Holum og Roshaven og Holte i Halse og Harkmark. En relativt stor andel av de ansatte ble med andre ord rekruttert fra fabrikkens aller nærmeste områder.

Figur 4.10. Ansatte med opphav i Vest-Agder.

Kilde: Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

Kun sju prosent av de ansatte kom fra områder utenfor Agder. Den tyske desinatøren Alfred Jahrow og vever T. Jespersen fra Rogaland tilhørte denne gruppen. De øvrige var mestrene og deres familiemedlemmer. Spinnerimester Bjortvedt kom fra Vikedal i Rogaland og var ansatt ved SU fra 1897 til 1901 og fra 1914 til 1939. Fem av Bjortvedts sønner og døtre var i perioder også ansatt ved SU. Den eldste dattera ble født mens Bjortvedt hadde sin første periode ved SU. Den eldste sønnen ble født på Lillehammer, den neste dattera i Sandnes. En yngre sønn og ei yngre datter ble født på Østre Toten. Bjortvedt arbeidet i disse periodene på Lillehammer Uldvarefabrik og på Toten Uldvarefabrik. Andreas Hovens fetter, Otto Hoven, ledet Toten Uldvarefabrik, og dette skal ha vært grunnen til at Bjortvedt havnet

på Sjølingstad igjen.¹⁷³ De fire yngste barna ble født mellom 1905 og 1910 og var dermed unge da Eivind Bjortvedt vendte tilbake til SU i 1914. Den eldste dattera startet som arbeiderske ved fabrikken allerede i 1916.

Bjortvedt forlot SU i 1939, 76 år gammel, og Birger Rølland fra Rølland i Halse og Harkmark overtok jobben. Han kom til SU fra Svandal Uldvarefabrik i Rogaland. Dette var den eneste mesterstillingen det var utskiftning i fra 1920 til 1940. De øvrige mestrene ble ved SU gjennom hele denne perioden. Spinnerimester Sam. Nerhus kom fra Rosendal i Hardanger. Han arbeidet ved Bertnes Uldvarefabrik ved Bodø da han fikk jobb på SU¹⁷⁴. Han startet ved SU i 1919. I 1930 startet ei av Nerhus sine døtre som rennerske ved fabrikken. Hun ble født i Kvinnherad i 1914, og var kun fem år gammel da familien flyttet til Sjølingstad. Nerhus sin kone kom fra Høylandet i Nord-Trøndelag, og også hun arbeidet ved fabrikken, men kun som veveriske i korte perioder.

Fabrikkens appreturmester, Håkon Nilsen, startet ved SU i 1911. Han kom fra Samnanger ved Bergen og hadde fått opplæring ved Tysse Uldvarefabrik. Han var i tillegg utdannet fra Borås i Sverige.¹⁷⁵ Tre av Nilsens sønner, og ei datter, fikk jobb ved SU, tre født i Samnanger og en i Sør-Audnedal. De to eldste sønnene var kun ett og fire år gamle da de kom til Sjølingstad, dattera var seks år.

Bedriftens siste mester var veverimester Alfred Torland. Han kom fra Torland i Sør-Audnedal og startet ved SU i januar 1920. Torlands kone hadde tidligere vært ansatt ved SU, og på 1940-tallet ble to av parets døtre også ansatt på fabrikken.

Gjennom perioden 1920-1940 hadde en stor andel av de ansatte sin opprinnelse i Sør-Audnedal. Raustøl (2004) har ikke gjort inngående studier av hvor arbeiderne ble rekruttert fra i perioden før 1920, men ved å velge ut ett år i løpet av hans periode, er det mulig å se enkelte tendenser i forhold til rekruttering. Ut fra Raustøls oversikt over ansatte 1894-1920 har jeg valgt ut arbeidsstokken i 1900 som eksempel. Det var da 57 ansatte ved SU, 40 kvinner og 17 menn.¹⁷⁶ Av de 48 det har vært mulig å finne opplysninger om opphavssted til, kom 27 prosent fra Sør-Audnedal. Dette var betraktelig lavere enn de 44 prosentene i perioden 1920-1940. 15 prosent av de ansatte var fra Sjølingstad, seks menn og kun ei

¹⁷³ Raustøl 2004:80.

¹⁷⁴ Raustøl 2004:81.

¹⁷⁵ Raustøl 2004:79.

¹⁷⁶ Raustøl 2004:131ff.

kvinne. Fortsatt kom flesteparten av de ansatte fra Vest-Agder, men andelen kvinner fra bygdene vest for Sør-Audnedal var langt større enn i perioden etter 1920.

I 1900 kom hele 39 prosent av kvinnene på SU fra Lyngdalen. 18 prosent kom fra Nord-Audnedal og kun 15 prosent fra Sør-Audnedal. I perioden etter 1920 kom 11 prosent fra områdene fra Lyngdalen og vestover til Flekkefjord, sju prosent kom fra Nord-Audnedal og 45 prosent fra Sør-Audnedal. Andelen fra Lyngdalsområdet hadde gått ned, mens andelen fra Sør-Audnedal hadde gått betraktelig opp. Av de 17 mennene mangler det bare opplysninger om opphavsted for en av dem. Halvparten kom fra Sør-Audnedal, de aller fleste fra Sjølingstad. 44 prosent kom fra Mandal, Halse og Harkmark, og en ansatt, fargerimester Bjortvedt, hadde sitt opphav utenfor Agder. I perioden etter 1920 kom også flesteparten av de ansatte fra Sjølingstad, Mandal, Halse og Harkmark. Kun en liten andel av de ansatte hadde sin opprinnelse i områder utenfor Agder, og igjen dreide dette seg i all hovedsak om mestre og deres familie.

Etter å ha delt inn de ansatte fra 1920 til 1940 etter tidspunkt for ansettelse har jeg hatt mulighet til å se en utvikling på dette området. Av dem som ble ansatt i perioden 1894 til 1940 viser det seg at andelen ansatte med opprinnelse i Sør-Audnedal ble høyere ettersom årene gikk. Blant dem som ble ansatt mellom 1894 og 1920 kom 35 prosent fra Sør-Audnedal, blant dem som ble ansatt i perioden mellom 1921 og 1930 var 39 prosent fra Sør-Audnedal, mens blant dem som ble ansatt fra 1931 til 1940 hadde hele 56 prosent sin opprinnelse i Sør-Audnedal. Andelen som kom fra Nord-Audnedal, primært kvinner, ble i høyest grad ansatt i tiden før 1920. Ti prosent av dem som ble ansatt i denne perioden var fra Nord-Audnedal. Mellom 1921 og 1930 ble det ansatt åtte prosent fra Nord-Audnedal og fra 1931 til 1940 kun 1,5 prosent. Lyngdalen som rekrutteringsområder ble også mindre framtrædende ettersom årene gikk. Av arbeidere og funksjonærer ansatte mellom 1894 og 1920 kom ti prosent fra disse områdene. Fra 1920 til 1930 var tallet fem prosent og i periodens siste ti år ble kun 1,5 prosent av fabrikkarbeiderne rekruttert fra disse områdene.

En av grunnene til at andelen ansatte fra Sør-Audnedal økte, var at bygda Sjølingstad vokste, og det ble lettere å finne arbeidskraft i de aller nærmeste områdene. Et annet moment er indikasjonene på at barn fulgte i sine foreldres fotspor hva arbeidsvei angikk. Dette var tilfellet for mange på Sjølingstad. Både arbeidere, mestre og disponent hadde i kortere eller lengre perioder barna sine ansatt på ullvarefabrikken.

Av de 198 som var ansatt i løpet av denne perioden, har det ikke latt seg gjøre å få en fullstendig oversikt over alle familiære forbindelser. Det som imidlertid kan sies med sikkerhet

er at drøyt 60 prosent av de ansatte hadde enten foreldre, søsken, barn eller ektefeller som var, eller hadde vært, ansatt ved SU fra oppstarten i 1894 og fram til 1940. Fortegnelser over elever ved fabrikkens bruksskole er et gode utgangspunkt for å trekke fram eksempler på disse forbindelsene.

Figur 4.11. Elever ved Sjølingstad Uldvarefabriks bruksskole, 1914.

Navn	Født	Navn	Født
<i>1ste avdeling</i>		<i>2den avdeling</i>	
Gunnar Bjortvedt fra Sjølingstad	1905	Trygve Madsen fra Sjølingstad	1901
Karl Knudsen fra Sjølingstad	1905	Olav Skyllingstad fra Sjølingstad	1903
Sverre Nilsen fra Sjølingstad	1905	Viktor Bjortvedt fra Sjølingstad	1903
Haldy Nilsen fra Sjølingstad	1905	Peder Skyllingstad fra Sjølingstad	1902
Arne Skyllingstad fra Sjølingstad	1905	Birger Nilsen fra Sjølingstad	1903
Dagmar Bjortvedt fra Sjølingstad	1907		
Harald Nilsen fra Sjølingstad	1907		
Gunnar Knudsen fra Sjølingstad	1907		
Johan Nilsen fra Sjølingstad	1907		
Margit Sørensen fra Sjølingstad	1907		
Helga Skyllingstad fra Sjølingstad	1907		

Kilde: Sør-Audnedal skolestyres skoleprotokoll for Sjølingstad Uldvarefabriks bruksskole 1914.

I 1914 hadde bruksskolen 16 elever i alderen sju til tretten år. Fire av disse var barn av bruksskolens lærer, mens de tolv øvrige var barn av funksjonærer og arbeidere.

Fargerimester Bjortvedt og appreturmester Nilsen hadde tre barn hver i fabrikkskolen dette året. Fabrikkarbeidere Nils Madsen og Petter Sørensen hadde hvert sitt barn på skolen.

Theodor Knudsen var fabrikkens kjører fra 1913 til 1915 og han hadde to barn i fabrikkskolen i 1914. De to siste elevene var sønner av Andreas Nilsen som var ansatt som SUs reisende.

Av bruksskolens seksten elever var det kun tre som ikke i kortere eller lengre perioder var ansatt på fabrikket etter endt skolegang. Det var Andreas Nilsens sønn Johan, og Theodor Knudsens sønner Karl og Gunnar. Hvilken levevei disse valgte er uvisst, men at en stor andel av Johan, Karl og Gunnars skolekamerater valgte fabrikkarbeid for å tjene til livets opphold var derimot tilfellet.

Av lærer W.O. Skyllingstads barn, Peder, Olav, Arne og Helga var alle fire innom fabrikket etter endt skolegang. Peder og Olav startet i 1918, men ble ikke værende lenge. Peder arbeidet der i halvannet år og Olav kun i tre måneder. Arne og Helga ble imidlertid lenger. Arne hadde sin første arbeidsperiode høsten 1922. Etter en pause kom han tilbake høsten

1923 og ble værende ved SU i 11 år. Helga startet i 1923 og ble værende i drøyt sju år. I tiden fram mot 1940 ble ytterligere tre av lærer Skyllingstads barn ansatt ved SU, og høsten 1942 arbeidet enda en datter en kort periode ved fabrikken.

Viktor, Gunnar og Dagmar Bjortvedt var altså barn av SUs fargerimester. Han var som nevnt ansatt ved fabrikken i flere perioder, og til sammen i over 30 år. I løpet av denne tiden arbeidet også flere av barna hans ved fabrikken. I 1918 arbeidet Viktor fem måneder ved SU, men valgte seg deretter en annen yrkesvei. Broren Gunnar gikk derimot i sin fars fotspor for å bli mester. Han startet ved fabrikken i 1920, arbeidet fire år, før han kom tilbake igjen i 1927. Han arbeidet så i 11 år ved fabrikken, hvorav de to siste årene i perioden var læretiden hans. Også Dagmar var innom fabrikken, men kun i underkant av ett år. Ytterligere to av søsknene til de tre arbeidet på SU, og de ble i lengre perioder enn Dagmar. Astrid i til sammen 13 år og broren Sigurd i omkring 12 år. Sistnevnte startet som vever, men fikk i 1931 stillingen som desinatør ved fabrikken.

Birger, Haldy og Harald Nilsen var barn av appreturmester Håkon Nilsen som ble ansatt ved SU i 1911. Han ble i stillingen gjennom hele perioden, og videre fram til 1950-tallet. Birger fikk ingen lang karriere på fabrikken. Han arbeidet der kun i et halvt år i 1919. Haldy startet på SU i 1920, men sluttet året etter. Hun kom imidlertid tilbake på 1930-tallet. Hun var da gift Reistad, og til sammen arbeidet hun omtrent fem år på fabrikken. Harald hadde også et par turer i fabrikken. Han arbeidet to perioder på i overkant av et år fra 1921 til 1925, og i tillegg tre måneder høsten 1926. Senere fikk ytterligere to av appreturmester Nilsens sønner jobb på fabrikken. Erling og Evald var vevere og arbeidet i omkring ti og åtte år ved fabrikken. De hadde vokst opp i bygda, og da fabrikkens arbeidere organiserte seg høsten 1935, ble Erling Nilsen Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings formann.

Petter Sørensen ble ansatt som vever ved SU allerede i 1896 og ble på fabrikken i 27 år. Han var sønn av en av bygdas gårdbrukere, men hans mor arbeidet to år som vever på fabrikken i 1890-årene. Mange av Petters barn ble etter hvert også fabrikkarbeidere på Sjølingstad. Margit var elev ved bruksskolen i 1914 og startet ved fabrikken i 1922. Der ble hun sammenhengende gjennom hele denne perioden, og videre. Margit hadde også tre brødre som ble fabrikkarbeidere i løpet av mellomkrigstiden. Tvillingene Sigurd og Kristian startet i 1924 og arbeidet i henholdsvis 17 og 16 år i tiden fram til 1940. Toralf ble ansatt sist av de fire, i 1930. Han arbeidet ti år fram til 1940. I årene som fulgte ble alle de tre guttene værende på SU.

Brødrene Sverre og Johan Nilsen var også elever ved bruksskolen dette året. De var som nevnt sønner av Andreas Nilsen som var reisende for SU i 1914. Han reiste i Mandalen og Audnedalen og solgte stoffer for SU og tresko for bygdas treskofabrikk. I 1920 kjøpte han treskofabrikken og sluttet dermed også som reisende for SU. Av sønnene Sverre og Johan var det kun Sverre som tok seg arbeid i ullvarefabrikken, og det var kun i en kort periode i starten av 1920. De hadde imidlertid en tredje bror, Reidar, som arbeidet på SU i over 15 år, før han i 1942 overtok treskofabrikken etter sin far.

Trygve Madsen ble opptatt som elev ved Sjølingstad Ullvarefabriks bruksskole i 1907 og var eldste elev i 1914. Faren, Nils Madsen, var fabrikkarbeider dette året, men først og fremst var han gårdbruker. Sønnen Trygve fant imidlertid sin levevei i fabrikkarbeidet. Han hadde sin første periode ved fabrikkens allerede i 1916. Deretter gikk det to år før han i 1919 startet på fabrikkens igjen og ble værende ut perioden, og videre. Trygves bror, Ole, var også ansatt ved fabrikkens i perioder, først og fremst som kjører. Til sammen ble han ikke ved fabrikkens lenger enn i underkant av tre år, men to av Oles barn tok arbeid på fabrikkens på 1930-tallet og ble værende der lenge.

Av skolens 16 elever tok 13 seg altså arbeid i fabrikkens, men for mange ble det kun i korte perioder. Fire ble ved fabrikkens i perioder på under ett år. Tre ble der fra ett til to år, mens seks var ansatt på SU i mer enn fem år, fire av disse i perioder på over ti år.

Trenden med at fabrikkarbeidernes barn fulgte i sine foreldres fotspor virket til å fortsette, ja, kanskje i enda sterkere grad enn før. Bildet på neste side viser elevene ved fabrikkens bruksskole omkring 1926. Samtlige av disse hadde altså en eller flere foreldre som var ansatt ved ullvarefabrikken, og av de fjorten avbildede barna var tretten å finne igjen i fabrikkens lønningslister på 1920- og 1930-tallet.

Agnes Hoven og Hans K. Ziegler ble ansatt i 1929, Toralf Sørensen og Anna Nerhus i 1930, Torkel Ziegler i 1931, Tordis Erland, Bjarne Hoven og Evald Nilsen i 1932, Arthur Gabrielsen og August Hoven i 1933, Anny Erland i 1934 og Harry Romedal i 1935. Sist av de tretten elevene ble Borghild Lohne ansatt i 1939.

Agnes, Bjarne og August var tredje generasjon Hoven på SU, de var alle barn av disponert Andreas Hoven og arbeidet ved SU i over ti år hver. Agnes startet i august 1931 og arbeidet på fabrikkens i kortere eller lengre perioder fram til 1941. Fra 1935 til 1950 drev hun i tillegg butikken på Sjølingstad, og dette begrenset mulighetene for arbeid ved SU. Agnes ble gift

med Thorleif Ommundsen¹⁷⁷, og også han hadde en kort periode som vever på SU. Bjarne var bare 14 år gammel da han i 1932 startet ved fabrikken. Han arbeidet i første omgang ett år, for så å komme tilbake fra 1935 til 1946. Han holdt seg imidlertid innen bransjen også etter tiden på SU, da han ble disponert ved Mandal Juteveveri. August var eldst av sønnene. Han ble ansatt i 1933 og ble ved fabrikken helt til 1983. Han var først i fargeriet, for så å arbeide på kontoret.¹⁷⁸

Figur 4.12. Skolebilde fra SUs bruksskole, siste halvdel av 1920-tallet.¹⁷⁹

Kilde: SUA: Fotoarkiv.¹⁸⁰

De øvrige barna på bildet var også sterkt forankret både på fabrikken og i bygda. Tordis Erlands mor, kom fra Hægebostad og var ansatt ved SU i omkring 20 år. Faren kom fra Sjølingstad og drev treskofabrikk i bygda. Han arbeidet, i likhet med sin far, også en kort periode på ullvarefabrikken. Tordis ble ansatt i 1932 og ble ved fabrikken til 1937. Hun giftet seg og kom ikke tilbake til SU før i 1948. Tordis sin søster Anny er også på bildet, og også hun ble ansatt på SU. Hun arbeidet i sju år fram til 1940, og fortsatte i tiden etter.

Torkil og Hans Ziegler var et av de andre søskenparene på fabrikken.¹⁸¹ Torkil og Hans var sønner av enke Maria Kristiansen fra Grindheim. De ble begge født i Aust-Agder, men var

¹⁷⁷ Th. Ommundsen drev trikotasjefabrikken "Ryvingen" på Sanden i Mandal.

¹⁷⁸ I 1949 overtok August Hoven som SUs disponert.

¹⁷⁹ Arthur Gabrielsen ble opptatt ved fabrikkskolen i 1926 og bildet er trolig fra omkring da (Fabrikkskolens protokoller).

¹⁸⁰ Foran: Tordis Erland, Torkil Ziegler, Bjarne Hoven, Evald Nilsen, Arthur Gabrielsen, Borghild Lohne, Anna Nerhus, Anny Erland (gift Hjorteland) Bak: Lærer W. O. Skyllingstad, Agnes Hoven, August Hoven, Arthur Lohne, Toralf Sørensen, Hans Ziegler, Harry Romedal, lærerinne Karoline Reiersen (Skaar 1996:94).

¹⁸¹ De står oppført som Kristiansen i lønningslistene fram til 1940-tallet.

kun fem og sju år da Maria startet som nupperske på SU i 1922. Hun ble ved fabrikken i over 20 år. I løpet av denne perioden arbeidet Hans tolv år på SU. Han ble i tillegg ansatt igjen i 1942. Torkel arbeidet ti år på fabrikken, men også han fortsatte etter 1940.

Som tidligere nevnt var Evald Nilsen en av appreturmester Håkon Nilsens sønner. Evald arbeidet på fabrikken i to perioder på til sammen ni år. Han hadde kun opphold i fabrikkarbeidet for å fullføre skolegang. Evalds brødre, Erling og Harald, arbeidet som nevnt også på ullvarefabrikken, og familien var godt representert i arbeidsstokken på 1930-tallet.

I likhet med Evald var også Anna Nerhus barn av en av fabrikkens mestre. Hun var datter av spinnerimester Sam. Nerhus. Annas mor arbeidet i korte perioder som veverseke ved fabrikken, og fram til 1940 arbeidet Anna i ti år ved SU. Også hun fortsatte i perioden etter 1940. En annen familie som allerede har blitt omtalt er familien til vever Petter Sørensen. Toralf Sørensen var den yngste av søsknene, og den eneste som gikk på bruksskolen dette året. Søsknene Margit, Sigurd og Kristian arbeidet alle på fabrikken da han ble ansatt i 1930. Toralf arbeidet ti år ved SU i tiden fram til 1940. I årene som fulgte ble også han værende på fabrikken.

De fire siste barna på bildet hadde tilknytning til Romedal, søsknene Borghild og Arthur Lohne, Harry Romedal og hans nevø Arthur Gabrielsen. Borghild og Arthur Lohne var barn av Tora Lohne fra Hidra. Hun ble ansatt ved SU allerede i 1905 (åtte år etter sin søster Bertha, gift Hjorteland), og i tiden fram til 1940 arbeidet hun i til sammen 24 år ved fabrikken. Hun fortsatte også i tiden etter 1940. Borghild og Arthurs far var gårdbruker på Romedal. Det var kun Borghild som tok arbeid på fabrikken i denne perioden. Hun var ansatt i to år som kadderske.

Harry Romedal kom fra en stor søskenflokk på Romedal.¹⁸² Foreldrene var gårdbrukere, men seks av søsknene var SU-arbeidere i denne perioden. Harry var den yngste av dem og arbeidet seks år fram mot 1940. Han kom tilbake til fabrikken i 1947. Broren Alf arbeidet ved SU i 11 år, søstrene Gudrun og Margit i åtte år og Solveig i ni år. Solveig fortsatte i tillegg i tiden etter 1940. Søsteren Birgit arbeidet kun 2 ½ år ved fabrikken, mens broren Godtfred ble lenge i bedriftens tjeneste.

Godtfred Gabrielsen var fabrikkens sjåfør i 21 år i løpet av perioden, en stilling han fortsatte i også etter 1940. Han var i tillegg pedell på fabrikkskolen, og det var der han og familien

¹⁸² De fleste i søskenflokket brukte Gabrielsen som etternavn.

hadde sitt husvære. Godtfreds sønn, Arthur, er også avbildet på skolebildet fra 1920-tallet. I løpet av mellomkrigstiden arbeidet han fire år på fabrikken. Faren kom fra Romedal, men familien bodde altså på Sjølingstad. Arthurs mor kom fra Konsmo og var ansatt ved SU fra 1915 til 1917.

Bildet fra fabrikkskolen illustrerer tydelig tendensen til at fabrikkarbeidernes barn fulgte i foreldrenes fotspor, og tok seg arbeid i fabrikken. Det som er interessant er at de fleste arbeidet i lange perioder ved SU, fabrikkarbeidet var ikke kun en midlertidig beskjeftigelse før en annen yrkesvei ble valgt. Tolv av bruksskolens elever i 1926 ble ved fabrikken i mer enn fem år, åtte av dem i over ti år. Sammenlikner man elevene fra 1914 og 1926 kan det virke som om det var mer naturlig å gjøre foreldrenes fabrikkarbeid til en levevei for elevene som skulle finne seg arbeid i første halvdel av 1930-tallet, enn for dem som gikk ut av skolen omkring 1920. Dette kan ha hatt sammenheng med et presset arbeidsmarked og store barnekull i bygda. For det første elevkullet ble fabrikkarbeidet mer av en midlertidig art, mens det for den siste gruppen ble en levevei.

Graden av rekruttering fra egne rekker vokste i løpet av mellomkrigstiden, og dette gjorde at fabrikken i høy grad var forsynt med arbeidskraft fra lokalsamfunnet. Hele denne perioden var preget av en stadig større representasjon av arbeidskraft fra nettopp Sjølingstad og de nærmeste gårdene i Sør-Audnedal og Halse. Denne utviklingen gjorde at stadig flere av fabrikkens ansatte kunne bo hjemme, og at beboerne i *Våningen* dermed ble gradvis færre.

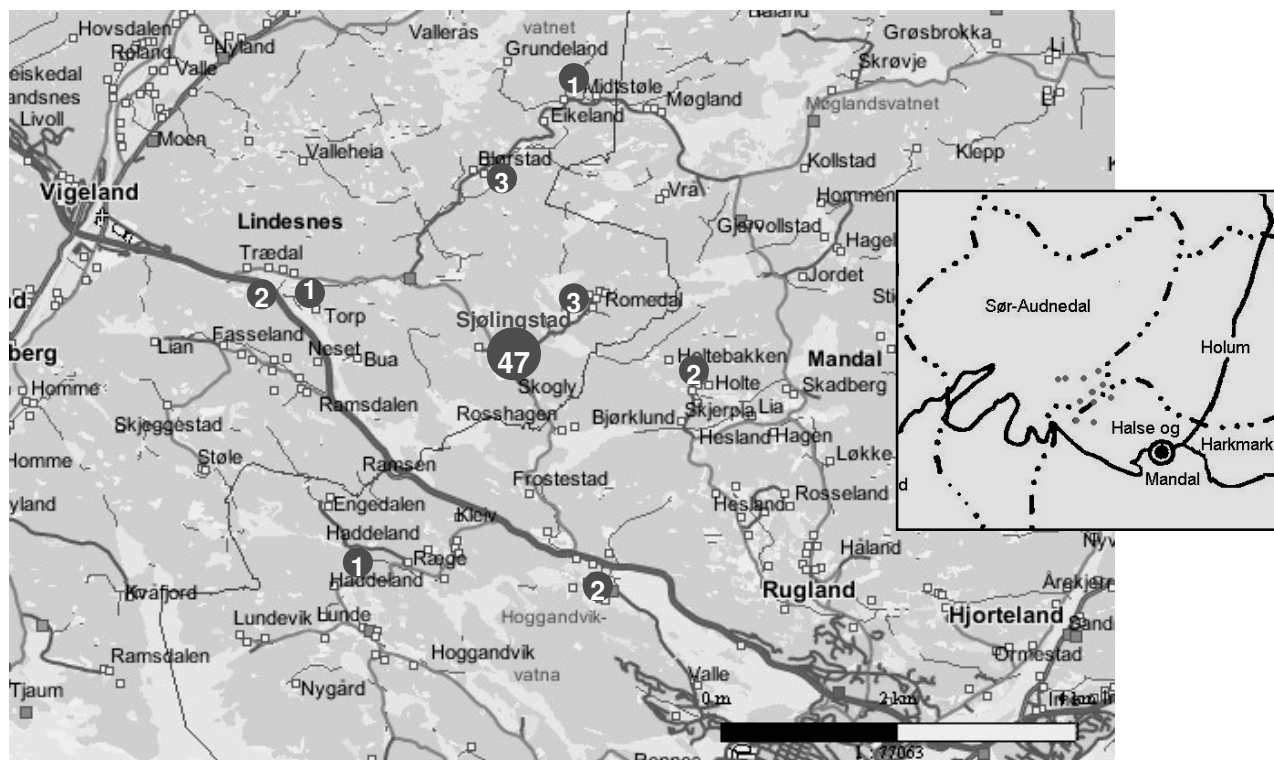
4.3.1. Ansattes bosted

Ved fabrikkens grunnleggelse var Sjølingstad et lite jordbrukssamfunn med få innbyggere. Det var heller ingen store bosetninger i nærmeste omkrets, og bedriften var avhengig av å hente inn arbeidskraft utenfra. For at dette skulle la seg gjøre, ble allerede i oppstartsåret *Våningen* oppført. I de påfølgende årene ble en rekke hus satt opp i bygda. Boligbyggingen gjorde at det store flertall av SU-ansatte hadde mulighet til å bo på Sjølingstad. Folketellingene for Sør-Audnedal fra 1920 og 1930, supplert med andre kilder om naboherredene, har gjort det mulig å gi en oversikt over hvor fabrikkens ansatte var bosatt i de to nevnte årene.

I løpet av 1920 hadde SU 65 ansatte, 43 kvinner og 22 menn. Det mangler opplysninger om tre av de ansattes bosted, men det som er sikkert er at 47 ansatte, 72 prosent av arbeidsstokken, bodde på Sjølingstad. 24 av disse bodde i *Våningen* eller andre av fabrikkens hus. 37 prosent av de ansatte ble med andre ord innlosjert av fabrikken. De

Øvrige 23 som bodde på Sjølingstad var spredd på 15 forskjellige bruk. Figur 4.3. viser de ansattes bosted i 1920.

Figur 4.13. Ansattes bosted i 1920.

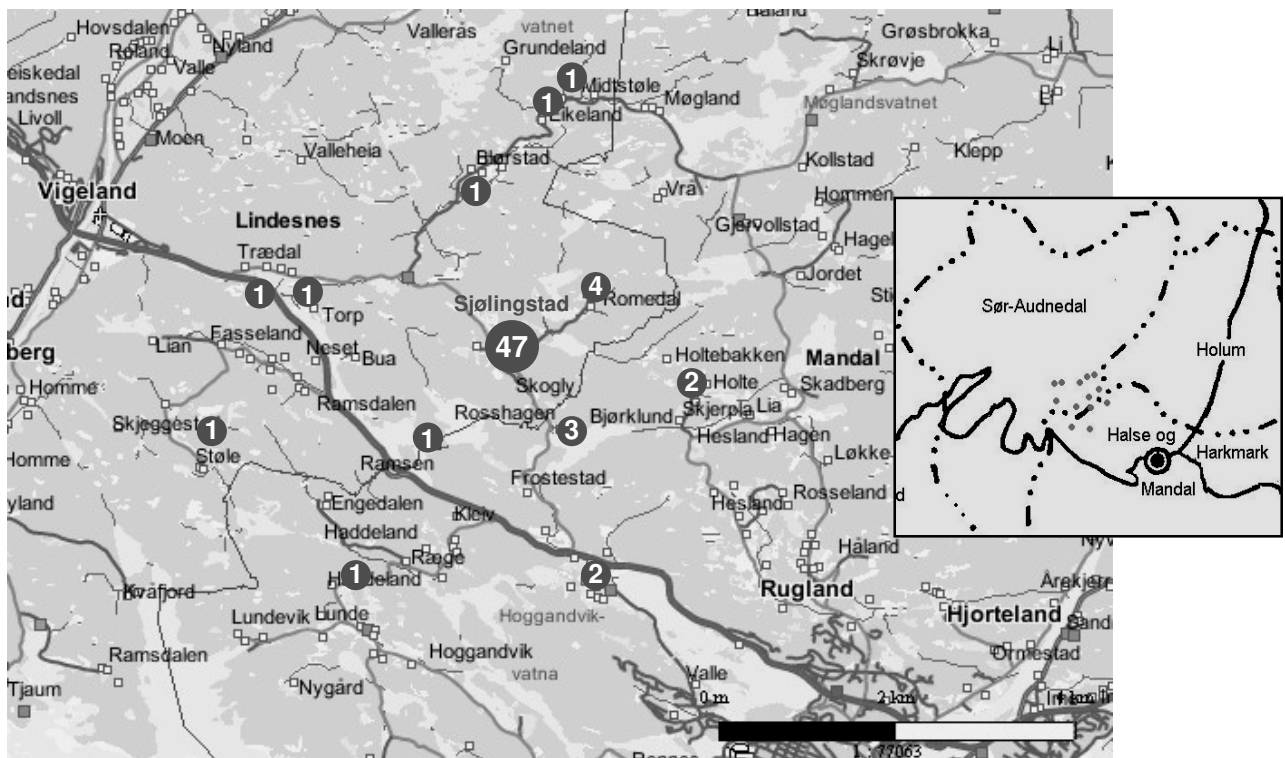
Kilder: Folketellingen for Sør-Audnedal 1920. Kart: www.kart.ddv.no/DDVInnsyn/index.jsp

Det store flertallet av fabrikkens ansatte var bosatt i Sør-Audnedal dette året. Kun fem arbeidere bodde i naboherredet Halse og Harkmark. Av de ti ansatte som bodde på andre gårder i Sør-Audnedal, var det kun fire som hadde arbeidsvei på over tre kilometer.¹⁸³ De fem som var bosatt i naboherredet Halse hadde også relativt kort arbeidsvei. Fra Holte var avstanden mindre enn to kilometer, mens det fra Haddeland var lengst vei, nesten fem kilometer. Det kan uansett konkluderes med at det store flertallet av de ansatte bodde på Sjølingstad, og at de øvrige bodde i overkommelig avstand til arbeidsplassen, selv med tanke på at avstanden gjerne ble tilbakelagt til fots.

Ti år senere, i 1930, var situasjonen omtrent den samme. Fabrikkens arbeidsstokk hadde vokst, og bestod av 35 kvinner og 35 menn. For fire av de 70 finnes det ikke opplysninger om bosted, men av de øvrige bodde 47 fortsatt på Sjølingstad. Elleve bodde på andre gårder i Sør-Audnedal og åtte bodde i Halse og Harkmark herred.

¹⁸³ Her er det tatt hensyn til at mange hadde arbeidsvei som gikk på stier og skogsveier gjennom inn- og utmark.

Figur 4.14. Ansattes bosted i 1930.

Kilder: Folketellingen for Sør-Audnedal 1930.

Fortsatt var det til fots eller på sykkel de fleste ansatte reiste til arbeidsplassen, og avstandene var dermed omtrent de samme som for ti år siden. Antall beboere i *Våningen* hadde imidlertid gått ned, kun seks kvinner var oppført der i 1930. I tillegg bodde det en mannlig ansatt i familieleilighetene. I leiligheten i skolehuset bodde også en av fabrikkens mannlige ansatte. De øvrige var fordelt på 18 bruk på Sjølingstad.

Fra gårdene utenfor Sjølingstad var det vanligvis bare en arbeider som kom fra hver gård. Fra Romedal og Roshaven kom det imidlertid fire og tre arbeidere. I løpet av perioden kom det også arbeidere fra Møgland i Holum. Lønningslistene tyder på at disse gårdene, og i tillegg brukene på Holte i Halse og Harkmark, ble gode rekrutteringsområder for fabrikkens. Dette hadde etter alt å dømme og gjøre med den overkommelige avstanden til fabrikkens. I tillegg ble jordbruket stadig mindre arbeidsintensivt, og for barn av gårdbrukere i nærområdet ble fabrikkarbeidet en naturlig yrkesvei å gå.

Bosetningsmønsteret var relativt likt i de to årene, men andelen av de ansatte som var bosatt utenfor bygda hadde økt noe. Dette hadde blant annet sammenheng med at antall beboere som kom langveisfra, og dermed måtte innlosjeres i *Våningen* hadde gått ned. En større andel av de ansatte var derimot bosatt på nabogårdene som lå i overkommelig avstand til

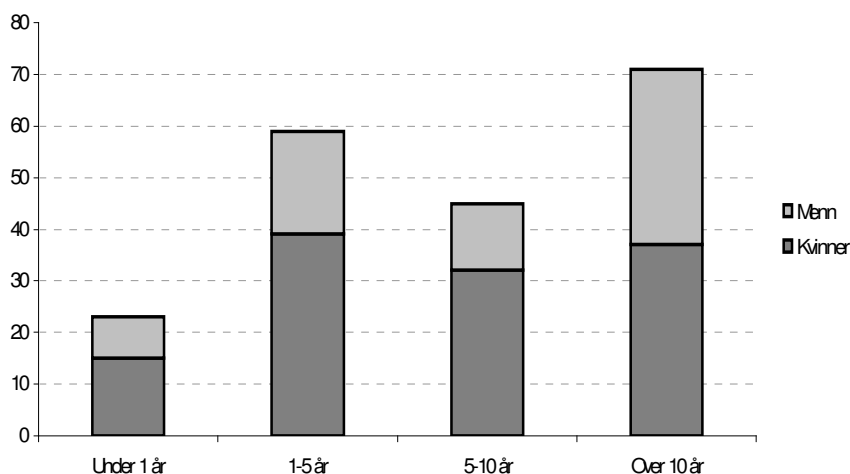
fabrikken. En stor andel av de ansatte er representert i begge oversiktene. Arbeidsstokken ved SU var blitt mer stabil enn tidligere, noe som vil bli nærmere beskrevet i kapittel 4.5.

4.4. Ansettelsesperioder

I løpet av perioden 1920 til 1940 var i alt 198 personer ansatt ved SU, 123 kvinner og 75 menn. 61 av periodens ansatte startet arbeidet ved SU før 1920, enkelte allerede ved oppstarten i 1894. 59 av periodens ansatte fortsatte også ved bedriften i tiden etter 1940. For å kunne utarbeide en oversikt over hvor lenge de ansatte ble værende ved fabrikken er derfor kilder som omhandler både perioden før 1920 og etter 1940, blitt studert. Figur 4.15. viser i hvor lange tidsperioder disse 198 var ansatt ved fabrikken. Tidsperiodene regnes fra da den ansatte startet ved bedriften, til vedkommende sluttet.

Figuren viser at det var klart færrest som var ansatt i perioder på under ett år, kun 23 ansatte. Desto flere ble ved fabrikken fra ett til fem år, 59 personer. 45 av de ansatte ble værende ved fabrikken i fem til ti år, mens den klart største andelen ble ved SU i perioder på mer enn ti år. 71 ansatte, eller 36 prosent av arbeidsstokken ble værende på fabrikken så lenge.

Figur 4.15. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1920-1940.

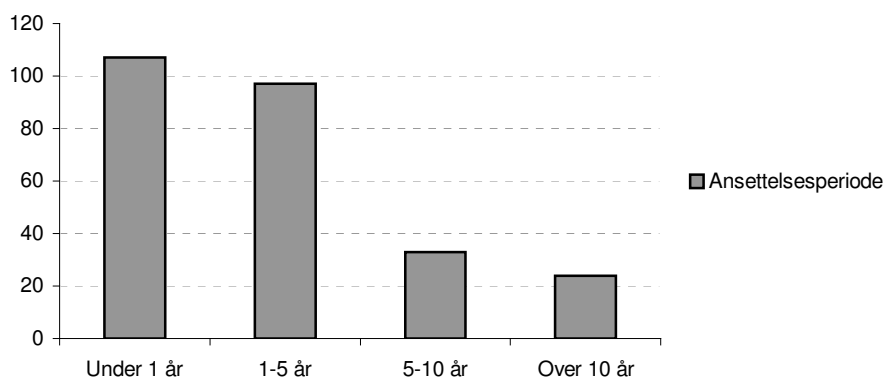
Kilde: SUA, Lønningslister 1920-1950. Raustøl 2004:131ff.

Diagrammet viser imidlertid også hva som tidligere er blitt beskrevet, at kvinnene utgjorde en stor andel av de ansatte. 62 prosent av de ansatte i perioden var kvinner. 12 prosent av kvinnene var ansatt i mindre enn ett år, mens prosentandelen menn var omtrent den samme, 11 prosent.

Av de som var ansatt i over ti år utgjorde mennene den største andelen, 45 prosent av dem ble ved fabrikken i mer enn ti år. 30 prosent av kvinnene ble ved fabrikken i like lange perioder. Til tross for at det var flere kvinner enn menn som avsluttet arbeidet ved fabrikken i denne perioden, ble altså en stor prosentandel av dem lenge ved fabrikken. Noen forlot fabrikken for å gifte seg, men en stor andel ble altså værende og utgjorde en stabil arbeidskraft for bedriften i mellomkrigstiden.

Det kan også være interessant å se på hvordan arbeidernes ansettelsesperioder utviklet seg fra dem som var ansatt i perioden 1896 til 1920, og til hva som var gjeldende for de ansatte i perioden 1920 til 1940. Raustøl (2004) har også studert hvor lange perioder de som ble ansatt i tiden før 1920 ble værende ved bedriften. Fabrikken hadde 261 ansatte i løpet av denne første perioden. Raustøl har utarbeidet en oversikt som viser hvor lenge de ansatte ble ved fabrikken fra de startet og fram til 1920, noe figur 4.16. viser.

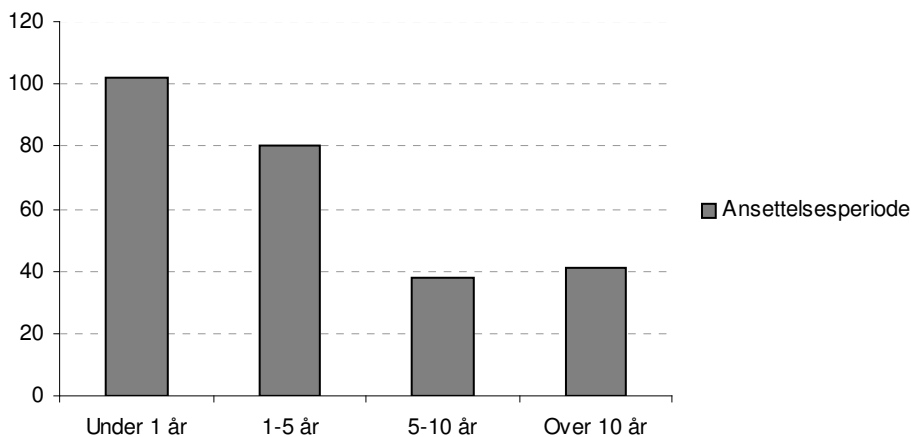
Figur 4.16. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1894-1920.

Kilde: Raustøl 2004:91f.

Oversikten tyder på at de ansatte ble værende i langt kortere perioder i denne første tiden sammenliknet med perioden 1920 til 1940. Det som imidlertid ikke er tatt hensyn til her, er at omkring 15 prosent av de ansatte i Raustøls periode også fortsatte i tiden etter 1920. Etter gjennomgang av samtlige ansatte som forble ansatt ved fabrikken i mellomkrigstiden, endrer diagrammet seg noe.

Figur 4.17. Ansettelsesperioder for arbeidere ansatt før 1920.

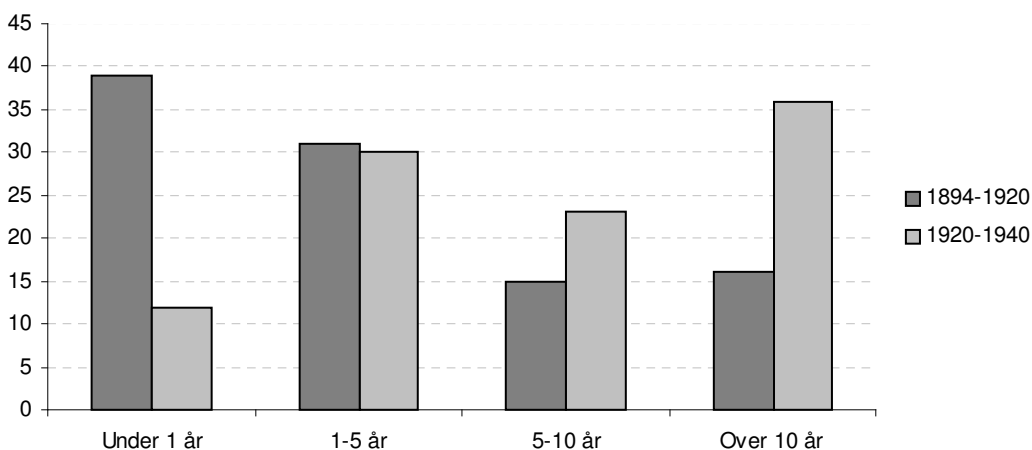

Kilde: Raustøl 2004:91f., 133ff.

Figur 4.17. viser en liten nedgang i ansettelsesperioder på under ett år, en større nedgang i ansettelsesperioder på mellom ett og fem år, og en klar økning i antall ansatte over ti år. Når disse endringene er gjort, er det også lettere å sette de to undersøkelsesperiodene opp mot hverandre. En svakhet vil fortsatt være at 61 av de ansatte er representert både i Raustøls oversikt og i min. Hensikten med oversikten er imidlertid å vise hvor lenge de ansatte i de to periodene ble ved fabrikken, for om mulig å se tendenser som kan forklares med interne eller eksterne forhold som for eksempel arbeidsmiljø, lønn eller arbeidsmarkedets stilling.

Tross undersøkelsens svakheter vil jeg sammenlikne dem som var ansatt i de to periodene i forhold til hvor lenge de ble ved fabrikken. Ettersom antallet ansatte er ulikt i de to periodene, er tallene regnet om til prosenttall for å gjøre sammenlikningen enklere.

Figur 4.18. Ansettelsestid for ansatte i perioden 1896-1920 og 1920-1940.

Kilde: Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940. Raustøl 2004:92f., 131ff.

Som diagrammet viser var det store variasjoner i hvor lenge de som var ansatt i de to periodene ble værende ved SU. Særlig store forskjeller var det blant dem som arbeidet mindre enn ett år og mer enn ti år ved fabrikken. Hele 39 prosent av arbeidsstokken fra tiden før 1920 var ansatt mindre enn ett år, mens tallet for dem som var ansatt mellom 1920 og 1940 var nede i 12 prosent. Ansettelsesperioden ett til fem år var mer stabil, 31 prosent i første periode og 30 prosent i siste.

Blant dem som ble ansatt mellom 1894 og 1920 ble bare 15 prosent værende ved fabrikken i perioder fra fem til ti år, mens 23 prosent av dem som var ansatt mellom 1920 og 1940 fortsatte ved fabrikken fra fem til ti år. I likhet med ansettelsesperioden under ett år var det store forskjeller også i den lengste ansettelsesperioden, over ti år. I løpet av den første perioden ble 16 prosent av de ansatte værende ved fabrikken så lenge, mens tallet for den neste perioden var hele 36 prosent. Oversikten viser at de som var ansatt mellom 1920 og 1940 ble værende lenger ved SU enn hva som var tilfellet for de som var ansatt i perioden før 1920. Hva årsakene til dette kan være, vil bli behandlet i kapittel 4.5.

4.5. Årsaker til å bli værende på arbeidsplassen

Et nærliggende spørsmål å stille seg i forbindelse med ansettelsesperiodene er hvorfor de ansatte valgte å bli værende på SU, eller på den annen side hvorfor de valgte å forlate arbeidsplassen. Hvorvidt bedriftens ledelse brukte bevisste virkemidler for å holde på arbeidskraften er også interessant å studere. Raustøl (2004) har studert hvordan SU klarte å holde på og videreutvikle arbeidsstyrken sin i tiden fram til 1920, og hans studier blir en viktig kilde til dette kapittelet.

I tiden før 1920 var antallet korttidsansatte svært høyt på SU, og dette oppfattes gjerne som negativt. Raustøl peker imidlertid på at dette var viktig for utviklingen av tekstilindustrien, særlig i den første perioden. Flyt i arbeidskraften bidro til kunnskapsspredning, noe hver enkelt bedrift kunne nyte godt av. Flyten kunne på den andre side virke negativ for bedriftene, da de mistet kompetansen den enkelte arbeider hadde. For bedriftsledelsen ved SU var flyten i arbeidskraft viktig for å skaffe seg kontakter ved andre ullvarefabrikker. Flere av bedriftens tidligere ansatte havnet på fabrikker andre steder i landet, og med disse utvekslet bedriftsledelsen ved Sjølingstad erfaringer gjennom hele mellomkrigstiden.

Når det gjelder årsakene til at de ansatte faktisk ble på Sjølingstad, peker Raustøl på lønn, et godt fabrikkmiljø og tilhørighet gjennom arbeideraksjer som viktige faktorer. Raustøls undersøkelser viser at 24 av SUs ansatte hadde aksjer i bedriften i perioden 1894 til 1920.

Jeg har ikke studert hvor stor del av de ansatte som hadde aksjer i virksomheten i min periode, Av de ansatte med aksjer i Raustøls periode, var seks av dem ansatt også etter 1920s. Det er dermed å anta at enkelte av de ansatte i mellomkrigstiden også følte tilhørighet til fabrikken gjennom nettopp eierskap av aksjer.

Raustøl peker også på at lønnen i starten var en årsak til at de ansatte forlot fabrikken, ettersom SU de første årene ikke var konkurransedyktig på lønn.¹⁸⁴ Utover 1900-tallet og i perioden etter 1920 hadde SU etablert seg som en stabil og stødig bedrift, og kunne stort sett konkurrere med de andre norske ullvarefabrikkene i lønsspørsmål, iallfall fram til 1930-tallet.

Både i perioden før og etter 1920, fram til 1936, var det styret som fastsatte den enkeltes lønn. Det vanligste var at arbeidstakeren søkte individuelt om lønnsøkning, og at dette ble behandlet av styret. Det var slik lønnen ble justert fra 1920 til 1935 også. I denne perioden gjorde imidlertid svingningene i kroneverdi og prisnivå at bedriften også foretok felles justeringer i lønningene. Selv om mange av søknadene om lønnsøkning ble innfridd, kunne ikke bedriften til enhver tid imøtekomme ønskene.

I mars 1931 besluttet fabrikkens styre å sette ned alle lønninger med åtte prosent på grunn av et dårlig resultat året før og dårlige utsikter for året som kom.¹⁸⁵ Dessinatør Alfred Jahrow likte dette dårlig og skrev følgende til fabrikkens direksjon:

Da jeg i fjor blev ansat med en løn av Kroner: 300. Var det min forutsetning, at lønnen var at betragte som min mindsteløn og jeg tillater mig, at henstille til den ærede direktion, at la min løn staa som nu, ubeskaaret, da jeg ikke tidligere har deltageret i lønsforhøielser eller dyrtidstillæg. Paa en mindre løn end kroner 300 gaar jeg ikke med paa og betragter ellers min plads opsagt på dags dato. Høiagtelsesfuldt Alfred Jahrow.¹⁸⁶

Styret behandlet saken allerede dagen etter og skrev:

Deres skrivelse blev behandlet i direksjonsmøtet i går. På grund av konsekvenserne kunde direksjonen ikke imøtekomme deres andragende, og noterte deres opsigelse av posten til fratredelse 1. august førstkommende.¹⁸⁷

Jahrow sa dermed opp stillingen og reiste etter oppsigelsestiden til Stavanger. Derfra skrev han brev til SU og bad om attest for sitt arbeid i bedriften. SU sendte få dager senere denne attesten til Jahrow:

På anmodning attesteres at hr. Alfred Jahrow har været ansat ved vor fabrik som dessinatør fra jan. 1930 til 1. august 1931. Han har arbeidet ganske selvstendig og utført sit arbeide til

¹⁸⁴ Raustøl 2004:93ff.

¹⁸⁵ SUA: Forhandlingsprotokoll 1897-1934.

¹⁸⁶ SAK, dep.nr.1180, 74: Brev fra A. Jahrow til SU datert 1.5.1931.

¹⁸⁷ SAK, dep.nr.1180, 74: Brev fra SU til A. Jahrow datert 02. 05.1931.

vor tilfredshet. Han er dessuten grei å arbeide sammen med så vi kan gi ham vore bedste anbefalinger. Han fraflytter efter eget ønske.¹⁸⁸

Attesten viser at SU opptrådte profesjonelt når ansatte valgte å gå som følge av situasjoner som dette. Det var ikke unormalt å si opp en stilling som følge av lønnstvister, og det ble ikke brukt mot den ansatte.

I tillegg til selve lønnen kunne SU lokke med andre økonomiske goder. Det ene var fri bolig i *Våningen*, noe som var svært positivt for beboerne. I tiden fram til 1935 ble det i tillegg arrangert julefest for fabrikkens ansatte hvert eneste år. Under festen ble det delt ut gaver til de ansatte. Styret bevilget 600 kroner til gavekjøp i 1925 og 500 kroner fra 1930 til 1934. I tillegg ble ved flere anledninger de mest trofaste arbeiderne belønnet ekstra.¹⁸⁹ I 1925 besluttet styret å bevilge midler til kjøp av gaver til en verdi av 50 kroner til alle de ansatte som hadde vært ved bedriften i mer enn 25 år. Ni av fabrikkens ansatte hadde dette året nådd en så lang ansettelsesperiode.

Bedriftsledelsen var tilsynelatende opptatt av å påskjønne sine ansatte. I 1930 henvendte SU seg til Norges Industriforbund med søknad om offentlig påskjønnelse av ni ansatte som hadde arbeidet ved fabrikkens i perioder på 25 til 36 år.

Vi har ved vor fabrik en del arbeidere som har arbeidet her i lengre tid. Direksjonen har derfor tenkt at disse trofaste arbeiderne var verdige til en offentlig påskjønnelse. Man tillater sig derfor å anmode om at disse veltjente arbeiderne må bli tildelt medaljer for lang og tro tjeneste. Det bemerkes at fabriken ikke har hat nogen konflikt med sine arbeidere i alle disse år. Samtlige har i alle dele opført sig eksemplarisk den hele tid. Vi vedlegger en fortegnelse over de arbeidere som har været ved fabriken fra 36 og nedover til 25 år.¹⁹⁰

Arbeiderne det gjaldt var Tobias Johannesen, ansatt i 36 år, Ole T. Blørstad, ansatt i 35 år, Regine Gjedeland, ansatt i 33 år, Tobine Egeland, ansatt i 30 år, Marie Undeland, ansatt i 30 år, Petter Sørensen, ansatt i 25 år, Marie Ekeland, ansatt i 26 år og Emilie Rosfjord, ansatt i 28 år. Det ble også søkt om medalje til fargerimester Eivind Bjortvedt som hadde vært ansatt i til sammen 22 år. Svaret fra Industriforbundet var imidlertid at man måtte ha vært ansatt i 30 år for å være berettiget medalje. De som kvalifiserte for utmerkelsen, var dermed Tobias Johannesen, Ole T. Blørstad, Regine Gjedeland, Tobine Egeland og Marie Undeland. Til disse fem bestilte SU medalje og diplom til verdi av kroner ti per stykk. Disse skulle deles ut under julefesten på nyåret 1931.¹⁹¹

¹⁸⁸ SAK, dep.nr.1180, 74: Brev fra A. Jahrow til SU datert 28.7.1931. Brev fra SU til A. Jahrow datert 4.8.1931.

¹⁸⁹ SAU: Forhandlingsprotokoll 1893-1934. Forhandlingsprotokoll 1934-1991.

¹⁹⁰ SAK, dep.nr.1180, 75: Brev fra SU til Norges Industriforbund, Oslo, 22.10.1930.

¹⁹¹ SAK, dep.nr.1180, 75: Brev fra Norges Industriforbund til SU, 13.10.1930. Brev fra SU til Norges Ind.dep. 09.12.1930.

I tillegg til julegavene delte også fabrikkledelsen ut gratiale til sine ansatte. Størrelsen på gratialet varierte fra år til år og fra ansatt til ansatt. I 1920 fikk samtlige ansatte som hadde arbeidet mer enn sju måneder, gratiale. For mestrene varierte det i størrelse fra 250 til 720 kroner. For arbeiderne var det gjennomsnittlige gratialet i underkant av 200 kroner. I årene 1921 til 1929 fikk også enkelte av de ansatte gratiale, det samme var tilfellet i årene 1932 til 1934. I 1935 fikk samtlige arbeidere som hadde vært ansatt hele året, og appreturmesteren, gratiale. I årene 1936 og 1937 fikk igjen enkeltarbeidere gratiale. Deretter skulle gratiale utebli fram til 1941. Først i 1945 fikk omtrent samtlige ansatte gratiale igjen.¹⁹²

Fabrikken hadde også opprettet et *fond til arbeidernes bedste*, og fra dette fondet kunne arbeidere få midler, for eksempel ved sykdom. Vever Petter Sørensen fra Sjølingstad ble tildelt 200 kroner i desember 1933. I 1937 fikk vever Erling Nilsen 200 kroner fra fondet som kompensasjon for tapt inntekt ved sykdom.¹⁹³

Raustøl (2004) trekker også fram fabrikkmiljøet som en årsak til å bli på Sjølingstad. Som beskrevet i kapittel 2 ble SU plantet i et jordbruksamfunn uten velferdstilbud av noen slag. Fabrikken så seg dermed nødt til å være delaktig i opprettelsen av goder som gjorde stedet attraktivt for de ansatte. Skole, butikk, arbeider- og funksjonærboliger, leseværelse, lag- og foreningsvirksomhet var viktig både for å holde på de ansatte som allerede var på fabrikken, men ikke minst for å få stedet til å virke attraktivt for potensielle arbeidere og funksjonærer.

SU hadde i tillegg rykte på seg for å være en sikker arbeidsplass. Det ble ikke registrert dødsulykke ved virksomheten verken i perioden før 1920 eller i tiden fram til 1940.¹⁹⁴ Ulykkene var få og mindre alvorlige, og dette burde veie tungt for både unge og eldre arbeidere. Fabrikktilsynets inspeksjonsbøker vitner også om at arbeidsforholdene var relativt gode på SU. I perioden 1924 til 1936 er det registrert ti inspeksjoner ved fabrikken. Ved fire av disse ble det krevd forbedringer. De seks øvrige gav ingen pålegg. Det er dessverre ikke spesifisert hva som måtte forbedres etter de fire inspeksjonene, men godkjente inspeksjoner kort tid etter vitner om at forbedringene ble utført hurtig.¹⁹⁵

Lønn og arbeidsmiljø var utvilsomt viktige faktorer for å holde på arbeidskraften, men i 1920- og 1930-årene spilte den høye arbeidsledigheten også en viktig rolle. De ansatte hadde begrensede muligheter på arbeidsmarkedet og så seg av den grunn tvunget til å holde på

¹⁹² SUA: Lønningsliste 1920-1945.

¹⁹³ SAK, dep.nr.1180, 80: Brev fra SU til Petter Sørensen, 12.12.1933. Brev fra SU til Erling Nilsen 14.4.1937.

¹⁹⁴ Det er heller ikke registrert alvorlige ulykker eller dødsulykker i tiden etter 1940.

¹⁹⁵ SUA: Fabrikktilsynets inspeksjonsbok 1924-1959.

den jobben de hadde. I perioden forut hadde det vært langt lettere å finne seg nytt arbeide, og dette kan være noe av grunnen til at gjennomtrekken i arbeidsstokken var betraktelig høyere i tiden før 1920 enn i tiden etter. Her kan det selvsagt også spille inn at en større andel av fabrikkens kvinnelige arbeidsstokk kom fra fjernere områder rent geografisk, og at ekteskap på hjemstedet førte til at de forlot SU.

Studier av arbeidsstokken har vist at størsteparten av de ansatte kom fra områdene i nærheten av Sjølingstad. En årsak til å ta seg arbeid på fabrikken, og for å bli der kan dermed rett og slett ha vært geografi. I tillegg var de familiære forbindelsene mange. Om ikke fabrikkarbeid kunne kalles en tradisjon, var det i alle fall et lett tilgjengelig og kjent arbeide.

Forholdene i arbeidslivet generelt spilte inn, men alt i alt var trolig trivsel på arbeidsplassen et moment som også veide tungt for de ansatte. Lønn, arbeidsmiljø, foreningsvirksomhet og kameratskap var viktig for å føle velvære både i arbeid og fritid. Utover 1930-tallet endret imidlertid tidene seg på Sjølingstad. Arbeiderorganisasjonene mobiliserte stort, organisering, lønnstariffer og tilnærmet like forhold for arbeidere over hele landet var målet. Dette skulle også vise seg å bli et ønske på Sjølingstad, noe som vil bli grundig behandlet i neste kapittel.

4.6. Oppsummering

Størsteparten av SUs arbeidsstokk ble rekruttert fra Sør-Audnedal og bygdene i vestre del av Vest-Agder. Fra 1894 til 1940 økte andelen ansatte med opprinnelsessted i Sør-Audnedal gradvis, og bruken av bygder lengre unna som rekrutteringsområder avtok. En stor andel av de ansatte hadde familiære forbindelser i bygda og på fabrikken, og det var ikke unormalt at flere generasjoner ble ansatt i bedriften.

Arbeidsstokkens størrelse varierte fra i overkant av 60 ansatte i 1924 til nærmere 90 ansatte i 1936. Differansen fra flest til færrest var på 27 ansatte, men fra år til år var variasjonen mindre. Den relativt lave variasjonen i størrelse hadde sammenheng med en lav gjennomtrekksprosent. Raustøl (2004) viser til en årlig gjennomsnittlig gjennomtrekk på omkring 30 prosent for SUs første driftsår, mens den gjennomsnittlige gjennomtrekken for den neste perioden var nede i 11,4 prosent per år. Denne utviklingen er også tydelig i studier av ansettelsesperioder. I den første perioden var andelen av korttidsansettelser langt større enn i den neste.

Kjønns- og alderssammensetningen varierte også noe i løpet av perioden 1920 til 1940. Fram til 1928 var det en klart høyere andel kvinner enn menn, men fra 1929 var mennene i overvekt. I 1936 begynte kjønnsfordelingen å utjevne seg, og i 1940 var kvinnene igjen i

overvekt på SU. Variasjonene i alderssammensetning var noe mindre enn i kjønnsammensetningen. Laveste gjennomsnittsalder var 30,7 år og høyeste var 36,5 år. Kvinnene hadde både den laveste og den høyeste gjennomsnittsalderen, 27,7 år i 1920 og 39 år i 1938. Mennenes gjennomsnittsalder varierte fra 29,3 år i 1933 til 35,5 år i 1939. Gjennom alle disse årene var andelen ansatte under 30 år svært høy, omkring 50 prosent. Kun i periodens tre siste år var andelen ansatte fra 14 til 30 år under 50 prosent. I 1920 var hele 66 prosent av de ansatte under 30 år, og i 1922 og 1935 var andelen 58 prosent. Andelen ansatte over 40 år varierte derimot fra 23 prosent i 1920 til 35 prosent i 1939. Andelen var 25 prosent i 1935, den laveste siden 1928.

Arbeidsforholdene på SU var viktige årsaker til at de ansatte ble værende ved bedriften i lengre perioder. Fabrikkmiljøet var godt utbygd, lønn og de øvrige økonomiske godene var lenge tilfredsstillende, arbeidsplassen respekterte sikkerhetskrav, og kameratskapet var godt. I tillegg gjorde de vanskelige tidene at kampen om arbeidsplassene var større og at de ansatte dermed ikke sluttet uten gode garantier for arbeid andre steder. Sannsynligvis var det uansett en kombinasjon av presset arbeidsmarked og trivsel som gjorde at de ansatte ble værende lenge i bedriften.

Til tross for tilsynelatende gode forhold på arbeidsplassen fant en gruppe arbeidere det nødvendig å organisere seg i Norsk Tekstilarbeiderforbund høsten 1935. Studier av arbeidsstokken viser at mennene var i overtall dette året. Andelen ansatte under 30 år var også unormalt høy, og unge mannlige arbeidere var tradisjonelt den enkleste gruppen å organisere. Årsakene til organisering og følgene av den vil bli ytterligere forklart i kapitlet som følger.

5. Organisering

Fabriksamfunnet på Sjølingstad var et samfunn i stadig vekst. I 1865, før grunnleggelsen av SU, bodde det 31 mennesker på Sjølingstad.¹⁹⁶ I 1900 hadde fabrikken vært i drift i seks år, og folketallet hadde steget til 89 innbyggere.¹⁹⁷ Etter 36 års drift, i 1930, var Sjølingstad blitt ei bygd med 135 innbyggere.¹⁹⁸ Økning i innbyggertallet hadde sammenheng med fabrikkens størrelse. I 1905 hadde fabrikken 41 ansatte, 12 menn og 29 kvinner.¹⁹⁹ I 1920 var tallet 65, 21 menn og 44 kvinner. I 1930 var 70 personer ansatt ved bedriften, like mange menn som kvinner. I 1935 var antall ansatte 85, og mennene hadde siden 1930 vært i en liten overvekt. Dette var i sterk kontrast til hva som hadde vært vanlig tidligere.

Veksten i arbeidsstokken, veksten i innbyggertall i fabriksamfunnet og endringer i kjønnsfordelingen mellom de ansatte kan ha vært noen av årsakene til at det på midten av 1930-tallet skjedde en endring i forholdet mellom ledelsen og de ansatte ved bedriften. Sjølingstadarbeiderne organiserte seg, de fikk en forening og et forbund de måtte forholde seg til.

5.1. Landsorganisasjon og forbund

Ved etableringen av Arbeidernes faglige Landsorganisasjon i 1899 ble allerede eksisterende fagforeninger inkorporert i den nye, store organisasjonen. At arbeidere organiserte seg var ikke et nytt fenomen. Tradisjonene gikk tilbake til laugsvesenet fra midten av 1500-tallet.²⁰⁰ Organisasjonene som nå vokste fram, var uansett annerledes, og det var i stadig sterkere grad den nye arbeiderklassen som stod som medlemmer i organisasjonene.

Landsorganisasjonen hadde som mål å bli en organisasjon for industriarbeidere landet over. Dette skulle imidlertid vise seg å ta tid. Det tok flere år før organisasjonen omfattet en betydelig andel av landets arbeidere, men gradvis beveget den seg mot faktisk å bli en landsomfattende organisasjon.²⁰¹ I perioden 1900-1907 opplevde organisasjonene en vekst fra 4.842 til 39.070 medlemmer. Antall fagforbund som var medlemmer av Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon, økte fra sju i 1900 til 13 i 1907. Dermed var så å si alle fagorganiserte medlemmer av Landsorganisasjonen gjennom sitt eget fagforbund.

¹⁹⁶ Vigeland 1970a:102.

¹⁹⁷ Digitalarkivet.no: Folketellinga 1900.

¹⁹⁸ RA: Folketelling for Sør-Audnedal, 1930.

¹⁹⁹ Raustøl 2004:22.

²⁰⁰ Grieg 1950:16.

²⁰¹ Bull 1985:461ff.

Neste store vekst kom i perioden 1914-1920. Medlemstallet gikk da fra 67.604 til 412.000, og hele 35 fagforbund stod som medlemmer i organisasjonen. I begynnelsen av 1920-tallet opplevde imidlertid arbeiderbevegelsen både splittelse og fall i medlemstallet. Det ble behov for en omorganisering, noe som resulterte i opprettelsen av Norsk Tekstilarbeiderforbund.

5.1.2. Norsk Tekstilarbeiderforbund

Norsk Tekstilarbeiderforbund ble opprettet i 1924. Før opprettelsen var tekstilarbeiderne organisert i *Norsk Arbeidsmandsforbund*. Arbeidsmannsforbundet ble stiftet i 1898 og var en fellesorganisasjon for ufaglærte arbeidere.²⁰² I likhet med Landsorganisasjonen opplevde forbundet sterk medlemsvekst i begynnelsen av 1900-tallet. Fra 3.000 medlemmer i 1900 steg tallet til hele 20.650 medlemmer i 1907.²⁰³ 1914 til 1918 ble også en vekstperiode for forbundet med tilslutning av medlemmer innenfor en rekke bransjer. Av det totale antall medlemmer i 1918 var omkring 4.000 tekstilarbeidere.²⁰⁴

I begynnelsen av 1920-tallet opplevde som nevnt arbeiderbevegelsen splittelse og store fall i medlemstallene. I 1922 nådde antall medlemmer i Landsorganisasjonen et bunnmål, mye som resultat av debatten om en omorganisering av de tilsluttede forbundene. Resultatet ble opprettelsen av nye faglige industriforbund. Et av disse var *Norsk Tekstilarbeiderforbund*, en ren utskilling fra Arbeidsmannsforbundet.²⁰⁵

Medlemsflukten fra organisasjonene i tiden forut for dannelsen var fortsatt tydelig. Fra 3.400 organiserte tekstilarbeidere i 1920, var antallet organiserte i Norsk Tekstilarbeiderforbund kun 1.500 i 1924. Antall avdelinger hadde rast fra 42 i 1920 til kun 17 i 1924. Som figur 5.1. viser, opplevde imidlertid forbundet stor vekst fram mot 1940. Foruten en nedgang i 1926 og 1938 vokste medlemstallene for hvert år som gikk. Forbundets vekst skyldtes i høy grad den enorme innsatsen som ble nedlagt i store agitasjonskampanjer, særlig i tiden fram til midten av 1930-tallet.

Medlemsveksten var størst i 1935, tett etterfulgt av veksttallene for 1936 og 1937. Til tross for nedgangen i 1938 klarte medlemstallet å passere 1937-nivå allerede i 1939. Forbundet hadde da 8.563 medlemmer. Okkupasjonen vanskeliggjorde imidlertid forholdene for forbundet, og i 1940 sank medlemstallet til 7.777 medlemmer.²⁰⁶

²⁰² Grieg 1950:577.

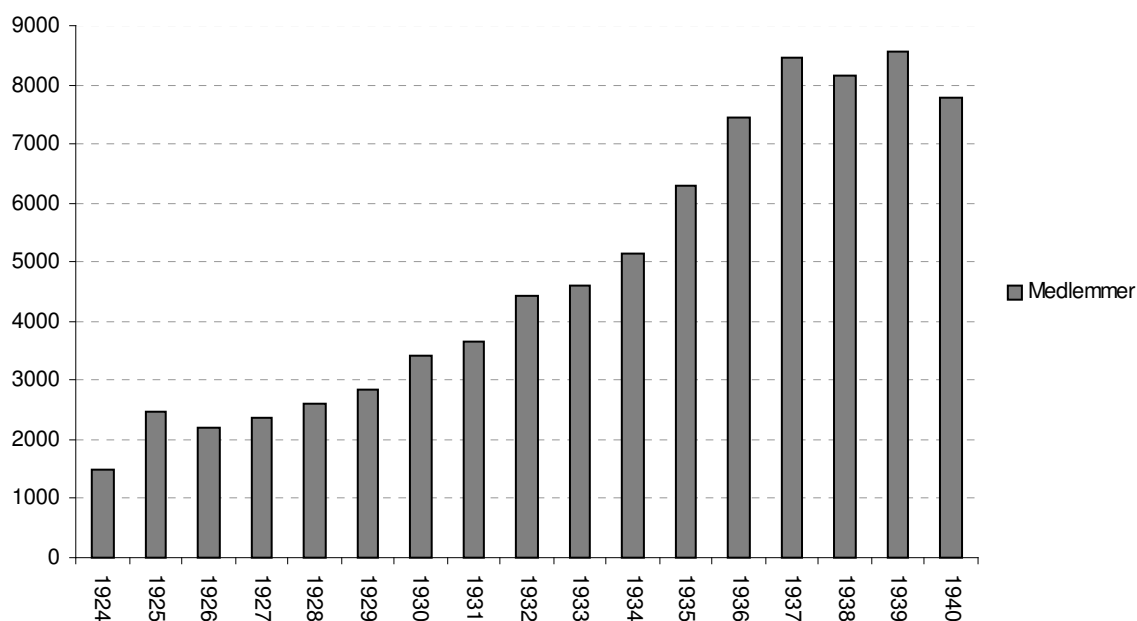
²⁰³ Bjørnson 1990:129f.

²⁰⁴ Grieg 1950:579.

²⁰⁵ Maurseth 1987:347ff.

²⁰⁶ Amundsen 1949:196. AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1924-1940.

Figur 5.1. Norsk Tekstilarbeiderforbunds medlemstall 1924-1939.

Kilde: Amundsen 1949:196. AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1924-1940.

Antall avdelinger vokste også i takt med medlemstallene. Veksten var størst i 1934, da hele trettenteen nye avdelinger kom til. I 1936 og 1937 kom det til henholdsvis elleve og ni. Selv i 1938, da forbundet mistet omtrent 300 medlemmer, ble fire nye avdelinger tilsluttet forbundet. Fra 17 avdelinger i 1924 var antall avdelinger hele 68 i 1939. En av disse var Sjølingstad Tekstilarbeiderforening, opprettet i september 1935.

Fram til 1935 var forbundets agitasjonskampanjer mange og omfattende, men i siste halvdel av 1930-tallet overlot de i all hovedsak agitasjonen til samorganisasjonene. Dette av den enkle grunn at det var blitt opprettet arbeiderforeninger ved de aller fleste tekstilbedrifter. Det var imidlertid fire fabrikker som stadig var i forbundets søkelys, og i 1938 gjorde de igjen forsøk på å organisere arbeiderne ved O. Devold & Sønner i Møre og Romsdal, Aalgaards Uldvarefabrik i Rogaland, Eidsvåg Fabrikker og Salhus Trikotasje fabrikk i Hordaland. I årene fram mot 1940 ble det gjort nye forsøk mot fabrikkene, men også disse gangene uteble resultatene.²⁰⁷

Til tross for at forbundet fortsatt manglet tilslutning ved enkelte bedrifter, hadde de fra oppstarten og fram til 1940 vokst seg både store og slagkraftige. Forbundet var delaktige i en rekke forhandlinger gjennom 1920- og 1930-tallet. Konfliktene var mange, og enkelte av dem omfattet også flere bedrifter innenfor ulike industrigrener.

²⁰⁷ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1938-1940.

5.2. Streik, lockout og fykende filler

De ustabile tidene i norsk og internasjonal økonomi i mellomkrigstiden var en av årsakene til at det i denne perioden brøt ut virkelig store arbeidskonflikter i den norske industrien. Som nevnt i kapittel 3 var 1921, 1923-24 og 1931 år med flere omfattende arbeidskonflikter her i landet. I tillegg var det store konflikter i 1926 og 1927. Disse rammet også tekstilindustrien. Ved flere anlegg inntraff arbeidsstans, og produksjonen ble satt betraktelig tilbake ved de involverte anleggene.²⁰⁸

5.2.1. Tekstilindustriens arbeiderforeninger

Som kapittel 5.1.2. viser lot tekstilarbeiderne seg gradvis organisere i tiden fram mot 1940, men tradisjonelt hadde dette vært en vanskelig gruppe å organisere. De fleste arbeiderne var ufaglærte, og selv om opplæringen kunne være både lang og omfattende, var det stort sett uproblematisk å få tak i nye arbeidere. Vanskelige arbeidere var altså enkle å erstatte. Av den grunn var det mange som ikke tok sjansen på å organisere seg.

Tekstilindustrien var i tillegg dominert av kvinnelig arbeidskraft. Et stort flertall av disse var unge og ugifte. For mange i denne gruppen ble industriarbeidet en midlertidig jobb før ekteskap skulle inngås og barn fødes. I tillegg hadde kvinner lavere lønn enn menn, og selv om forbundene opererte med redusert kontingent for kvinner, virket beløpet høyt for mange. De overnevnte faktorene gjorde at de kvinnelige arbeiderne viste liten interesse for å organisere seg. Tekstilarbeiderne var dermed ingen sterk gruppe i Arbeidsmandsforbundet i tiden fram mot 1924. I 1917 var det kun 15 tekstilarbeiderforeninger i Norge.²⁰⁹

Opprettelsen av Norsk Tekstilarbeiderforbund fikk mer fortgang i organiseringen, og det ble etter hvert etablert foreninger over store deler av landet. En årsak til fagorganisasjonenes vekst var den omfattende agitativsvirksomheten bevegelsen drev i perioden. I 1934 tok Arbeidernes Ungdomsfylking initiativ til å sette ned en egen komité for nettopp agitativ, noe som resulterte i en agitativssentral. Denne satte seg som mål å komme i kontakt med alle mennesker i landet. Arbeidere skulle vinnes for arbeiderbevegelsen og sosialismen. Agitativssentralens første store kampanje var deltakelsen i Landsorganisasjonens fellesagitativ i 1935.²¹⁰

Ved Arne Fabrikker utenfor Bergen organiserte arbeiderne seg tidlig. Den første foreningen ble startet allerede i 1900, og ble innmeldt i Det Norske Arbeiderparti i 1908. Arne

²⁰⁸ Grieg 1950:419ff., 432ff. Furre 2000:38ff. Internet: www.frifagbevegelse.no

²⁰⁹ Øiumshaugen 1995:43. Øiumshaugen 1996:92.

²¹⁰ Ousland 1975:248ff. *Tekstilarbeideren* 1935 og 1936.

Arbeiderforening engasjerte seg blant annet i saker som gjaldt oppsigelser. Det kunne være utfordrende å få sakene igjennom, og foreningen opplevde ofte at det var vanskelig å få støtte fra Arbeidsmandsforbundet.

Arne Fabrikker bestod av en ullvarefabrikk og en bomullsvarefabrikk. Organisasjonsgraden var høyest ved ullvarefabrikken. I 1909 fikk foreningens medlemmer ved ullvarefabrikken støtte av Arbeidsmandsforbundet til å gå i tarifforhandlinger. Ledelsen var ikke interessert i å forhandle om en lønnstariff, og foreningen tok sine medlemmer ut i streik. Etter en måneds streik startet lensmannen mekling i konflikten. Det skulle ta nesten fire måneder fra arbeidet ble lagt ned til konflikten ble løst. Lønninger og akkorder økte, men arbeiderne ved ullvarefabrikken måtte nå betale for å bo i fabrikkboligen. Bomullsfabrikkens arbeidere, som ikke hadde vært involvert i verken forhandlinger eller streik, hadde fortsatt fri bolig.

Konflikten kostet dyrt for arbeiderforeningen. Medlemsflukt ble et faktum, og det tok omkring ti år før det igjen ble fart på fagforeningsarbeidet ved Arne Fabrikker. Da ble Arne Tekstilarbeiderforening (1919) etablert, og medlemstallet vokste raskt. Lønnsforhandlinger ble satt i gang på nytt, og denne gangen oppnådde foreningen et tilfredsstillende resultat uten tilløp til konflikt.²¹¹

Ved Høie Fabrikker nord for Kristiansand var det forsøk med tekstilarbeiderforeninger allerede under første verdenskrig, men det var først i 1924, ved etableringen av Høie Tekstilarbeiderforening, at en større andel av arbeiderne valgte å organisere seg. Mye av grunnen til dette kan ha vært at stifterne av foreningen var blant bedriftens gamle og pålitelige arbeidere. Ved etableringen ble 36 medlemmer tatt opp, og medlemstallet steg jevnt i årene som fulgte. Ifølge Grieg (1950) fungerte samarbeidet mellom bedriftens ledelse og arbeiderforeningen stort sett godt, men Benestvedt og Grieg (1950) nevner at det var en mindre streik ved Høie Fabrikker i 1931.²¹² Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger bekrefter dette, og de viser også til flere mindre tvister om lønn, samt om forståelse av og fornying av overenskomsten gjennom store deler av 1930-tallet.²¹³

Ved Gudbrandsdalens Uldvarefabrik på Lillehammer organiserte arbeiderne seg først i 1933. Lillehammer Tekstilarbeiderforening ble opprettet som en umiddelbar reaksjon på en omtvistet oppsigelse. Foreningens hovedmål var imidlertid å forhandle fram en tilfredsstillende lønnstariff. Dette resulterte i en streik som varte i omkring to måneder. Både

²¹¹ Øiumshaugen 1996:89ff.

²¹² Grieg 1950:100. Benestvedt og Grieg 1950:76.

²¹³ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1924-1940.

Arbeidsgiverforeningen og Norsk Tekstilarbeiderforbund hadde vært involvert i forhandlingene, men det var først med Riksmeklingsmannens hjelp at partene kom til enighet.²¹⁴

I kapittel 3 ble det trukket flere likhetstrekk mellom Gudbrandsdalens Uldvarefabrik og SU. Som allerede nevnt var et av disse likhetstrekkene at organiseringen av arbeiderne inntreffer først på 1930-tallet ved begge ullvarefabrikkene. Lillehammer Tekstilarbeiderforening ble som nevnt opprettet i 1933, og bare to år senere ble Sjølingstad Tekstilarbeiderforening et faktum.

5.3. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening dannes

12. september 1935 var ni av SUs arbeidere samlet i *Folkets Hus* i Mandal med det formål å danne en fagforening. Møtet ble ledet av Sørlandets faglige Samorganisasjons sekretær. Bakgrunnen for møtet var at lederen av Mandal Tekstilarbeiderforening, Sigurd Tørresen, hadde vært i kontakt med arbeidere på Sjølingstad og anbefalt organisering. Resultatet av møtet ble opprettelsen av *Sjølingstad Tekstilarbeiderforening*.

Sigurd Tørresen var også til stede på stiftelsesmøtet, og han skrev senere i et brev til Sørlandets faglige Samorganisasjon at åtte arbeidere ved Sjølingstad Uldvarefabrik hadde sagt seg villige til å starte forening, og at de regnet med at 80 prosent av arbeiderne ville tegne seg som medlemmer.²¹⁵ Sjølingstad Tekstilarbeiderforening ble allerede fra starten meldt inn i Norsk Tekstilarbeiderforbund og Sørlandets faglige Samorganisasjon.²¹⁶

Torsdag den 12 September 1935 var der sammenkalt ett möte for arbeidene ved Sjølingstad Uldvarefabrikke i Folkets hus Mandal. Hensikten med mötet var og danne en fagforening i tilslutning til Norsk Tekstilarbeiderforbund og Sørlandets Faglige Samorganisasjon.

217

På stiftelsesmøtet ble fem av styrets sju medlemmer valgt. Formann var Erling Nilsen, kasserer Einar Sjølingstad, sekretær Alf Romedal og styremedlemmer Thomas Holte og Sigurd Sørensen. Ti dager etter stiftelsesmøtet, 22. september, holdt foreningen møte på Sjølingstad. En av sakene var valg av viseformann, styremedlem, varamenn og revisorer.

²¹⁴ Ramberg 1987:55ff.

²¹⁵ SAK, dep.nr.346: SFSO, STF's mappe. Brev fra Mandal Tekstilarbeiderforening til SFSO, datert 9.9.1935.

²¹⁶ AAB: STF's protokoll, 12.9.1935.

²¹⁷ AAB: Utsnitt fra STF's protokoll, 12.9.1935.

Styret bestod av sju medlemmer, seks menn og ei kvinne. I tillegg var det tre varamenn og to revisorer. De var alle menn, og bortsett fra den ene revisoren, var de SU-arbeidere. Disse elleve arbeiderne var altså sentrale i opprettelsen og den tidligste driften av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening. Styret, inklusiv varamenn og revisor, bestod av fem arbeidere fra veveriavdelingen, tre spinnere, to vaskeri- og appreturarbeidere og en sjåfør. Sju av de elleve arbeidet for akkordlønn. De elleve var i 1935 i alderen 25 til 37 år, men kun tre av dem hadde passert 30 år. Samtlige elleve var under 20 år da de ble ansatt. Åtte av dem ble ansatt på 1920-tallet, to før 1920 og en i 1930.

Det var kun to som ikke kom fra Sør-Audnedal, en var fra Øyslebø, men hadde bodd i bygda fra ansettelsen i 1917, den andre var fra Holte i Halse, få kilometer fra Sjølingstad. To av sør-audnedølene kom fra nabogården Romedal, en kom fra Ramsdal, mens de fem siste var oppvokst på Sjølingstad. To av disse hadde fedre som var ansatt i mesterstillinger ved SU, en var sønn av en fabrikkarbeider, mens de øvrige åtte hadde sin opprinnelse hos gårdbrukere.²¹⁸

Foreningens mål om å agitere for best mulig oppslutning bar frukter. I desember 1936 stod 44 av fabrikkens arbeidere som medlemmer av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening, 13 kvinner og 31 menn. Dette utgjorde omkring 63 prosent av det totale antall arbeidere ved fabrikk.²¹⁹

5.3.1. Hvem organiserte seg?

Utgangspunktet for en slik undersøkelse vil være navnefortegnelsen over de organiserte arbeiderne fra desember 1935, og lønningslistene for årene 1935 og 1936.²²⁰ Ifølge medlemslisten var 44 arbeidere organisert, 31 menn og 13 kvinner. 91 prosent av disse var oppvokst i Halse, Holme og Sør-Audnedal. 44 prosent av de organiserte var oppvokst på Sjølingstad og 77 prosent hadde familie på fabrikk eller i bygda. I tillegg til de 44 prosentene som kom fra Sjølingstad kom 27 prosent fra gårder som lå mindre enn tre kilometer fra fabrikk. Det var dermed en stor andel av de organiserte arbeiderne som kom fra de nærmeste områdene, og som hadde sterke bånd til samfunnet på Sjølingstad.

Det var også en stor andel unge arbeidere blant de organiserte. Hele 74 prosent av de organiserte var under 30 år i 1935, og av disse var omtrent 30 prosent under 20 år. Flesteparten var mellom 20 og 30 år, men en stor andel av dem hadde allerede vært ansatt

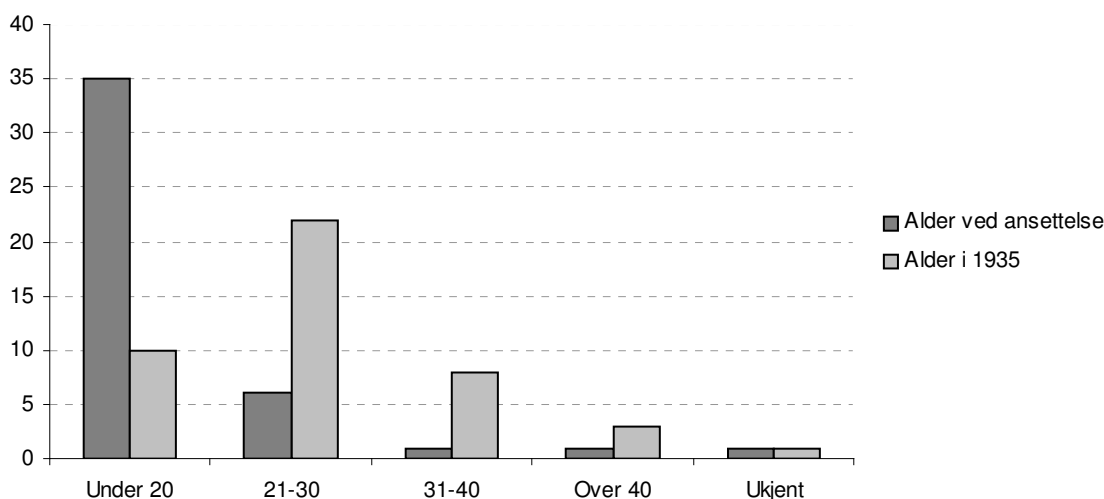
²¹⁸ AAB: STFs protokoll, 12.9.1935. Figur 4.4. (vedlegg).

²¹⁹ SUA: Lønningsliste 1935. *Navnefortegnelse over de organiserte arbeiderne ved SU*, 30.12.1935.

²²⁰ AAB: *Navnefortegnelse over de organiserte arbeiderne ved SU*, 30.12.1935. SUA: Lønningslister 1935-36.

ved bedriften i flere år. Hele 47 prosent av arbeiderne under 30 år hadde i 1935 vært ansatt ved SU i mer enn seks år. Den største andelen av de organiserte under 30 år ble ansatt etter 1930, 47 prosent fra 1930 til 1934 og ni prosent i 1935. Over halvparten av kvinnene hadde passert 18 år da de ble ansatt, mens bare 11 prosent av mennene hadde passert 20.

Figur 5.2. De organisertes alder ved ansettelse og i 1935.

Kilder: AAB: Navnefortegnelse over de organiserte arbeiderne ved SU. SUA: Lønningslister 1935-36.

Ser man på de organiserte versus de uorganiserte, viser det seg blant annet at andelen unge ansatte var mindre blant de uorganiserte enn blant de organiserte. 39 prosent av de uorganiserte var under 30 år i 1935, mot 74 prosent av de organiserte. To av de uorganiserte under 30 år var barn av disponenten, en var sønn av en mester og tre var barn av fabrikkens handelsreisende. I alt hadde disponenten to barn blant arbeiderne, begge var uorganisert. I tillegg arbeidet to av disponentens barn på kontoret, men disse regnes ikke som arbeidere, og inngår dermed ikke i oversikten over de uorganiserte. Fire av de uorganiserte hadde fedre som var mestre ved fabrikken.

Det at arbeiderne var barn av fabrikkens mestre var imidlertid ingen forutsetning for å forbli uorganisert. Blant de organiserte var det fire barn av mestre. Av de organiserte var også en sønn av fabrikkens handelsreisende. Han hadde mor og tre søstere på fabrikken, alle uorganiserte. Selv meldte han seg ut og rettet sterk kritikk mot arbeiderorganisasjonen i oktober 1936. Om dette var som følge av press hjemmefra vites ikke, men brevet til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening vitner om sterk misnøye med foreningen.

Jeg ber Dem herved stryke mig som medlem av Norsk Tekstilarbeiderforbunds organisasjon, da jeg av prinsipp ikke lenger støtter nogensomhelst form for svindel og organisert åger mer enn nødvendig. Videre kommentar overflødig

P.S. Håper at flere må gjøre de samme opdagelser jeg har gjort, og de vil da av sig selv følge samme eksempel som jeg.²²¹

Det var 33 uorganiserte arbeidere ved bedriften i januar 1936. Av disse kom 64 prosent fra Sør-Audnedal og 45 prosent fra Sjølingstad. 21 prosent av de uorganiserte arbeiderne kom fra gårder i Nord-Audnedal, Lyngdalen og vestover, kun kvinner. 64 prosent av de ansatte hadde familie enten i bygda eller på fabrikken. 45 prosent av arbeiderne i denne gruppen var oppvokst på Sjølingstad, og i tillegg kom ni prosent fra gårder som lå mindre enn tre kilometer unna fabrikken. Figur 5.3. viser hvordan den organiserte og den uorganiserte gruppen var sammensatt hva opprinnelsessted angikk.

Figur 5.3. Organiserte og uorganiserte arbeidere fordelt etter opprinnelsessted.

Opprinnelsessted	Organisert	Uorganisert
Sjølingstad	43 %	45 %
Nærområdet ²²²	20 %	9 %
Resten av Sør-Audnedal	20 %	15 %
Nord-Audnedal, Lyngdalen og vestover ²²³	2 %	21 %
Holum, Mandal, Halse og Harkmark	5 %	6 %
Annet og ukjent opprinnelsessted	9 %	3 %

Kilder: Navnefortegnelse over organiserte arbeiderne ved SU. Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

Tabellen viser at de to gruppene hadde omtrent like stor prosentandel som kom fra Sjølingstad, om enn noe høyere blant de uorganiserte. Blant de organiserte var det imidlertid klart flest fra Sør-Audnedal, og særlig fra de nærmeste gårdene til Sjølingstad. Forholdet mellom ansatte fra naboherredene Holum, Halse og Harkmark, samt Mandal var også relativt likt i de to gruppene. Skillet var derimot langt større når det gjaldt ansatte med opprinnelse i områdene nordvest for Sør-Audnedal. Langt flere av de uorganiserte arbeiderne hadde sin opprinnelse i disse områdene enn hva som var tilfellet for de organiserte. I sistnevnte gruppe var det kun ei arbeiderske som kom fra nevnte områder.

Ser man på hvor stor andel av de ansatte i de to gruppene som hadde familierelasjoner på fabrikken og i fabrikkksamfunnet var derimot andelen høyere blant de organiserte enn blant de uorganiserte. 77 prosent av de organiserte, mot 64 prosent av de uorganiserte. At andelen var lavere blant de uorganiserte, kan igjen ha sammenheng med at det i den

²²¹ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra arbeider til STF, 21.10. 1936.

²²² Gårder som beliggende mindre enn tre kilometer fra SU.

²²³ Dekker områdene Nord-Audnedalen, Lyngdalen og vestover til Flekkefjord.

gruppen var langt flere som hadde sin opprinnelse i områder lenger unna fabrikken, i Nord-Audnedalen og bygdene fra Lyngdalen og vestover.²²⁴

Forholdet mellom manns- og kvinneandelen blant de organiserte og de uorganiserte var også ulikt. 72 prosent av de organiserte arbeiderne var menn og 28 prosent kvinner. Blant de uorganiserte var andelen omtrent motsatt. 82 prosent av de uorganiserte var kvinner, og kun 18 prosent var menn. Halvparten av de uorganiserte mennene var sønner av mestre eller disponent.

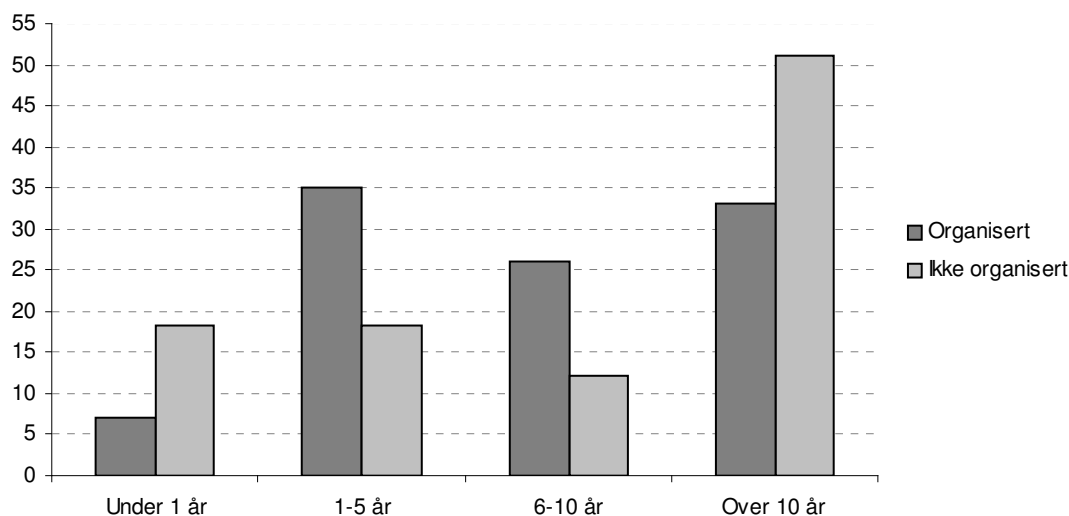
Arbeiderforeningen var først og fremst dominert av bedriftens mannlige arbeidere. Det kan virke som det historiske fenomenet at kvinner i tekstilindustrien var vanskelige å organisere fortsatt var gjeldende. Når kvinnene i den organiserte og den uorganiserte gruppen sammenliknes er det tydelig at en større andel av de organiserte kvinnene kom fra Sør-Audnedal, særlig fra Sjølingstad og fra gårder som lå geografisk nært fabrikken. Andelen kvinner under 30 år i 1935 var også klart størst blant de organiserte, hele 83 prosent, mot 37 prosent blant de uorganiserte.

Av de uorganiserte var 19 prosent gifte kvinner. Kun åtte prosent av de organiserte var gift. Blant de uorganiserte var i tillegg to enker. Over halvparten, 56 prosent av de uorganiserte kvinnene hadde arbeidet ved SU i perioder på over ti år. Blant de organiserte kvinnene var prosentandelen langtidsansatte kun 17 prosent. Andelen kvinnelige ansatte med opphav i Nord-Audnedalen og bygdene fra Lyngdalen og nordvestover var 22 prosent blant de uorganiserte og kun åtte prosent blant de organiserte.

En annen faktor som kan trekkes fram, er hvor lenge de organiserte og uorganiserte hadde vært ansatt ved bedriften i 1935. Figur 5.4. viser at en lav prosentdel av de organiserte hadde vært ansatt mindre enn ett år. En langt større andel hadde vært ansatt fra ett til ti år. Andelen som hadde vært ansatt i mer enn ti år var 33 prosent, mot 51 prosent blant de uorganiserte. Andelen ansatt fra ett til ti år var relativt lav blant de uorganiserte. Andelen ansatt under ett år var stor i forhold.

²²⁴ Figur 4.4. Ansatte 1920-1940.

Figur 5.4. Ansettelsesperiode per 1935. I prosent.

Kilde: Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

At andelen som hadde vært ansatt under ett år var liten blant de organiserte og stor blant de uorganiserte, kan ha flere årsaker. Den ene er at organiseringen kan ha kommet brått på for nye, og gjerne unge arbeidere, som følte seg privilegerte bare ved å ha et arbeid. Blant disse kunne også frykten for å miste jobben være større enn blant arbeiderne som hadde vært ansatt i flere år.

Andelen arbeidere som hadde vært ansatt mer enn ti år, var langt større blant de uorganiserte enn blant de organiserte, 51 prosent av de uorganiserte, mot 33 prosent av de organiserte. Andelen var for så vidt stor i begge grupperingene, men altså størst blant de uorganiserte.

Det er påfallende at blant de organiserte var 85 prosent av de langtidsansatte menn, mens blant de uorganiserte var andelen langtidsansatte menn kun 12 prosent. Omkring 35 prosent av de uorganiserte langtidsansatte kom fra herreder nordvest for Sør-Audnedal, og flere av de uorganiserte hadde ikke familiære bånd i fabrikkmiljøet. Dette kan være et tegn på at båndene til bedriften og disponenten var viktigere og tryggere, enn bånd til en ny og fremmed organisasjon.

Et moment som også kan være naturlig å trekke inn, er hvorvidt frykt for å miste privilegier som fri bolig i *Våningen* gjorde at de ansatte unngikk organisering. Det finnes ingen oversikt over hvem som bodde i *Våningen* i 1935, men blant beboerne i 1900, 1920 og 1930 var ingen å finne på listen over organiserte arbeidere. Seks av *Våningens* beboere i de tre årene

er derimot å finne blant fabrikkens uorganiserte arbeidere.²²⁵ Dette kan tyde på at de som bodde i Våningen valgte å vise lojalitet og takknemlighet overfor bedriftsledelsen ved å stå utenfor arbeiderorganisasjonen. Frykten for å miste privilegiene var nok også tilstede.

Beboerne i Våningen kom i de fleste tilfeller fra gårder nord og vest for Sør-Audnedal. Tidligere har det blitt pekt på at andelen arbeidere, og da særlig kvinner, fra disse områdene ble mindre i perioden etter 1920. Det vil være naturlig å tro at disse som kom langveisfra, uten andre forbindelser til bygda enn fabrikken, hadde et større behov for tette bånd til bedriftsledelsen enn hva arbeiderne som ble rekruttert fra nærområdene hadde.

Det var i mange tilfeller nettopp i industrisamfunn etablert på nye steder, uten eksisterende tettsteder, at patriarkalismen og paternalismen stod sterkest, og hvor gjensidige ytelser mellom arbeidsgiver og arbeidstaker var nødvendige. Så lenge arbeidsstokken ble rekruttert fra fjerne bygder fortsatte dette, men da utviklingen gikk mot at Sør-Audnedal og Sjølingstad ble arbeidskraftsreservoar for fabrikken, ble situasjonen en annen. De ansatte hadde allerede tilknytning til familie, gård og bygde, og behovet for å knytte nære bånd til en bedriftsleder ble mindre.

Hovedårsaken til at arbeiderne etablerte Sjølingstad Tekstilarbeiderforening var ønske om å forhandle fram en overenskomst, en tariffavtale, som kunne gjelde ved bedriften. Impulsene kom imidlertid i all hovedsak utenfra, fra Mandal, Kristiansand og Oslo.²²⁶

5.3.2. Impulser og pådrivere

Fagforeningsarbeid var intet nytt fenomen ved norske tekstilindustribedrifter i denne perioden. Det er naturlig å anta at samtlige av SUs ansatte i lengre tid hadde hørt og lest om arbeidere som kjempet for rettfærdige lønns- og arbeidsforhold. I så måte kan det virke overraskende at ikke arbeiderne organiserte seg tidligere. Drivkreftene bak organiseringen kunne for eksempel være endringer i arbeidernes mentalitet, ideologiske overbevisninger eller press som følge av økonomiske nedgangstider. Endringer i mentalitet og ideologisk overbevisning kunne komme som følge av impulser fra ulike hold.

Arbeiderne på Sjølingstad måtte forholde seg til impulser fra lokalt, regionalt og nasjonalt hold. Det lokale var for arbeiderne fabrikkmiljøet på Sjølingstad, men også hva som foregikk i kommunens administrative sentrum, Valle, og nærmeste by, Mandal. Med et regionalt nivå

²²⁵ Digitalarkivet: Folketeljinga frå 1900. SAK: Folketelling 1920. RA: Folketelling 1930. Figur 4.4. AAB: *Liste over organiserte arbeidere ved SU*, 30.12.1935.

²²⁶ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF.

menes impulser fra landsdelen, og særlig fra fylket. Kristiansand som regionens største by ble viktig her. Det nasjonale nivået hadde sitt sentrum i Oslo. Her spilte i høy grad det politiske inn, men for tekstilindustriens vedkommende dreide det nasjonale planet seg i tillegg om hva som foregikk ved alle landets tekstilindustribedrifter. Det nasjonale nivået har for så vidt blitt behandlet tidligere. Den norske industrien var i perioden blitt rammet av en rekke større og mindre arbeidskonflikter. Dette var arbeidskonflikter som ble beskrevet i både regionale og lokale aviser og tidsskrifter, og arbeiderne på Sjølingstad var fullt klar over hva som foregikk i den norske industrien i perioden.

Av rent konkrete impulser og pådrivere er allerede Mandal Tekstilarbeiderforening og Sigurd Tørresen nevnt. Det var han som opprettet kontakt med arbeiderne på Sjølingstad for å få i stand organiseringen. Agitasjonskampanjer rettet mot bedriften hadde imidlertid pågått i lengre tid allerede. Norsk Tekstilarbeiderforbund og Sørlandets faglige Samorganisasjon drev omfattende agitasjonsvirksomhet på 1930-tallet. I januar 1931 ble det redegjort for organisasjonsforholdene på Sørlandet. Redegjørelsen viste at forholdene var gode flere steder, men at det fortsatt var et stykke igjen før de var tilfredsstillende. Agitasjon ble dermed viktig.

Norsk Tekstilarbeiderforbund startet agitasjonskampanjer allerede på 1920-tallet. Det var særlig organisasjonsforholdene i Rogaland og Hordaland som bekymret forbundet: *"Vestlandet har hittil vært betraktet som det mørke fastland, og det har hittil ikke lyktes oss i nevneverdig grad å få rettet på forholdene der".*²²⁷ Agitasjonen ble primært konsentrert om områdene fra Ålgård og nordover. Forbundet satte inn egne agitatorer i arbeidet, og i en lengre periode ble en kvinnelig agitator benyttet i håp om at hun nådde lettere fram til de kvinnelige tekstilarbeiderne.

I 1928 rettet forbundet også blikket mot Mandal, i første omgang i forbindelse med en kampanje for å forbedre forholdene ved flere av landets reperbaner, deriblant Mandal Reperbane. Forbundets *avdeling 28 Mandal* ble opprettet først i 1931. Arbeidere både fra Mandal Reperbane og Det Norske Kokosveveri hadde da organisert seg i Mandal Tekstilarbeiderforening. Organisasjonsforholdene var vanskelige i starten, og foreningens medlemstall gikk fra tretten i årets første måneder, til kun åtte organiserte ved utgangen av året. Året etter gikk det imidlertid bedre for avdelingen. Ved utgangen av 1932 hadde Mandal Tekstilarbeiderforening 71 medlemmer. Etter streik og forhandlinger hadde det blitt opprettet overenskomst ved Det Norske Kokosveveri, og på Mandal Reperbane foregikk det

²²⁷ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsberetning 1925.

forhandlinger om det samme. Forbundet var imidlertid ikke tilfreds med forhandlingene som foregikk på repperbanen i Mandal.

Denne sak er et tydelig bevis på hvordan arbeidsgivere optrer, som gjennom alle år har hatt uorganiserte folk, når disse organiserer sig. Alt mulig har man her funnet på for å skape krangel. Fra februar til årets utgang har det vært avholdt 29 møter for denne bedrift, og med den nuværende ledelse av bedriften vil det vel forsette å bli krangel.²²⁸

Forbundet fikk rett i at det ble mer *krangel* ved bedriften. Gjennom hele 1930-tallet kunne de melde om ulike tvister ved fabrikken, og i 1939 skrev forbundet: "*Vi kan trygt si at bedriften har blitt et eksempel på hvordan en omgår det som arbeiderne, organisasjonen og bedriften er blitt enige om.*"²²⁹

I første halvdel av 1930-tallet drev som nevnt Sørlandets faglige Samorganisasjon utstrakt agitasjon på Agder, og i 1933 ble ti av fjorten arbeidere ved Mandal Juteveveri også organisert. Mandal Tekstilarbeiderforening fortsatte dermed å vokse. Ved årets slutt hadde den 79 medlemmer. Også ved Juteveveriet var det blitt opprettet overenskomst. Året etter, i 1934, ble SU for første gang nevnt i forbundets årsmeldinger, da under punktet som omhandler agitasjon.

Videre har det vært drevet agitasjon ved Sjøllingstad Ullvarefabrikk ved Mandal. Denne har vært drevet på den måte at vi bevilget arbeideravisen "Sørlandet" i Kristiansand S. et bidrag for å sende avisen ut blant arbeiderne ved denne bedrift. Noget resultat av dette oppnådde man imidlertid ikke, men får man håpe på at disse også kommer med tiden.²³⁰

Avisen *Sørlandet* var organ for Det Norske Arbeiderparti i Vest-Agder, og den ble brukt av samorganisasjonen og forbundet i agitasjonsøyemed. Samorganisasjonene hadde oppdagat de uorganiserte arbeiderne på Sjøllingstad, og det var den som sørget for å få sendt *Sørlandet* også dit.²³¹ Forbundets håp om resultater skulle komme. I september 1935 ble forbundets *avdeling 41 Sjøllingstad* et faktum. Ved årets utgang hadde Sjøllingstad Tekstilarbeiderforening 44 medlemmer, og forbundets organ *Tekstilarbeideren* skrev i tredje kvartal 1935:

Det ser ut til, at agitasjonsarbeidet vårt forbund har drevet gjennom alle år, begynner å bære frukter. Tilslutningen er nu større enn på lange tider [...] Ved Sjøllingstad ved Mandal er også en del av arbeiderne organisert.²³²

Agitasjonsvirksomheten bar frukter både nasjonalt og regionalt. På midten av 1930-tallet hadde tallet på organiserte industriarbeidere nådd nye høyder. Forbundets årsmeldinger

²²⁸ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1932.

²²⁹ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1939.

²³⁰ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1934.

²³¹ SAK, dep.nr.346: Forhandlingsprotokoll 1934-1937, referat fra møte i SFSO 18.1.1934.

²³² Tekstilarbeideren tredje kvartal 1935.

vitner om at agitasjonsvirksomheten avtok i andre halvdel av 1930-tallet, rett og slett fordi det ikke var mange uorganiserte tekstilarbeidere igjen.

I første halvdel av 1930-tallet krevde flere av tekstilarbeiderforeninger på Agder overenskomster. Dette var tilfellet ved Mandal Juteveveri, Det Norske Kokosveveri, Mandal Reperbane, Sørlandets Uldvarefabrik i Kristiansand og Arendal Textilfabrik. Høie Fabrikker nord for Kristiansand fikk overenskomst allerede i 1924, som en av de aller første tilsluttet Norsk Tekstilarbeiderforbund. Gjennom hele 1930-tallet var det imidlertid også ved denne bedriften flere tvister og forhandlinger i forbindelse med overenskomsten. De fleste forhandlinger om overenskomst gikk fredelig for seg, men arbeidsstanser og lange meklingsprosesser var heller ikke uvanlig.

Norsk Tekstilarbeiderforbunds aller første konflikt var i 1924. Denne var ved Sørlandets Uldvarefabrik i Kristiansand, en bedrift som grunnet dårlig økonomi nærmest var umulig å forhandle med. I 1931 ble plassene oppsagt ved Det Norske Kokosveveri i Mandal da forhandlingene om overenskomst ikke førte fram. Arbeidsstansen varte i over tre måneder.²³³ Arbeiderne på Sjølingstad ønsket også å forhandle fram en overenskomst, og som ved Kokosveveriet ble det også her arbeidsstans.

5.3.3. Kampsaker og overenskomster

Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings aller første mål var å agitere for størst mulig oppslutning om foreningen, men dette var i realiteten et delmål for å oppnå det virkelige målet.

Foreningens store mål var å forhandle fram en overenskomst, en tariffavtale, som kunne gjelde ved bedriften. Allerede i midten av september hadde sekretæren i Sørlandets faglige Samorganisasjon informert Norsk Tekstilarbeiderforbund om arbeidsforholdene ved SU. Han gjennomgikk lønns- og arbeidsforholdene i hver avdeling og skrev:

Som mann vil se er det ikke særlig lystelig. Såvidt jeg vet står imidlertid bedriften temmelig godt økonomisk, så den vanskelighet skulde ikke være så stor.²³⁴

Det var 66 arbeidere ved SU i september 1935, 35 menn og 31 kvinner. Fire av kvinnene startet arbeidet ved fabrikkens samme måned, og da sekretæren i Sørlandets faglige Samorganisasjon skrev: *"Der arbeider ved bedriften ca. 50-60 arbeidere, hvorav ca. 20 kvinner"*, var ikke dette langt unna de faktiske tallene. Han skrev videre at *"Mann må være oppmerksom på det forhold her at adskillige av de mandlige arbeidere utfører arbeide som utføres av kvinner andre steder og eventuell tariff må baseres herpå."* Ifølge sekretæren skal de ansatte ved SU ha vært oppmerksomme på dette siste punktet.

²³³ SAK, dep.nr.346: SFSSOs forhandlingsprotokoll 1934-1937. AAB: NTFs årsmeldinger 1924-1940

²³⁴ SAK, dep.nr.346, 17: Skriv fra SFSSO til NTF, 14.9.1935.

I skrevet fra Sørlandets faglige Samorganisasjon til Norsk Tekstilarbeiderforbund ble det redegjort for arbeidsforholdene i fabrikkene, og i hver enkelt avdeling. SU hadde i 1935 48-timersuke. Overtidsarbeid ble i tillegg til vanlig timelønn betalt med 15 til 20 og 27 øre per time i alle avdelinger bortsett fra i veveriet. I veveriet ble det ikke betalt for overtid. Skiftarbeid ble betalt med ti prosent tillegg, og ferien var på to uker, en uke med lønn. I veveriet arbeidet ni mannlige og sju kvinnelige vevere. Lønnen var 47 øre per time på dagtid og omkring 100 kroner per måned på akkordlønn. I spoleriet var det to spolersker som tjente 40 øre per time.

I spinneriet arbeidet det kun menn, tre spinnere, to kardere og en plysser. Kardere og plysser arbeidet kun dagtid og hadde 72 øre per time. Spinnerne arbeidet også på akkord, 120 kroner per måned. Dette tilsvarte en lønn på omkring 63 øre per time. I tørrappreturen var det engasjert tre mannlige og en kvinnelig arbeider. Mennene tjente 50-57 og 83 øre per time. Den kvinnelige arbeideren tjente 57 øre per time. Det var to mannlige arbeidere i våtappreturen. De tjente 83 og 40 øre per time. Den med lavest lønn var 18 år gammel og arbeidet kun dagtid. Fire kvinner arbeidet som rennersker, også de kun på dagtid. Lønnen var fra 40 til 47 øre per time. Fabrikkenes tre ansatte i nupperiet var også kvinner. Den ene tjente 120 kroner per måned, mens de to andre tjente 50 og 40 øre per time. To kvinner var også ansatt til å betjene tvinnestolen. De tjente 60 og 40 øre per time.

I fargeriet var en mannlig arbeider ansatt. Han tjente 70 øre per time. Sortererne var også kun kvinner i 1935. De var tre stykker, to av dem tjente mellom 70 og 85 kroner per måned, og den siste 30 øre per time. Fabrikken hadde også en pakker, men lønnen her er ukjent. Fabrikkenes fyrbøter tjente 165 kroner per måned. Arbeidstiden hans ble beskrevet som uforholdsmessig. Også sjåføren hadde lang arbeidstid. Lønnen hans var 91 øre timen.²³⁵

I slutten av oktober tok foreningen kontakt med Norsk Tekstilarbeiderforbund for å få hjelp til å sette opp en overenskomst for bedriften. Forbundet anbefalte å forhandle ut fra den såkalte Østlandsoverenskomsten.²³⁶ I denne perioden ble det operert med to overenskomster innenfor den norske tekstilindustrien. Det var den allerede nevnte Østlandsoverenskomsten, og Vestlandsoverenskomsten. Den sistnevnte ble drevet gjennom av tekstilarbeidere på Vestlandet etter generalstreiken i 1921. De to overenskomstene hadde like bestemmelser om arbeidstid, ferie og opplæring. Reglementene for skiftarbeid var også de samme, men timelønnsatser og skiftarbeidssatser var høyere i overenskomsten for Østlandet enn for Vestlandet.

²³⁵ SAK, dep.nr.346, 17: Skriv fra SFSO til NTF, 14.9.1935.

²³⁶ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, 23.10.1935. Brev fra NTF til A. Hoven, 31.10.1935.

I starten hadde differansen mellom de to overenskomstene vært på ti øre per time. Dette ble i 1924 redusert til fem øre. I årene som fulgte ble differansen redusert ytterligere for hvert år som gikk.²³⁷ Østlandsoverenskomsten av 1. august 1935 og Vestlandsoverenskomsten av 31. juli 1935 var avtaler mellom, på den ene siden, Norsk Arbeidsgiverforening og Tekstilfabrikantenes Landssammenslutning, og på den andre siden, Arbeidernes faglige Landsorganisasjon, Norsk Tekstilarbeiderforbund og forbundets lokale avdelinger på stedene hvor overenskomsten skulle gjelde.

Østlandsoverenskomsten innebar en timelønn for mannlige arbeidere over 20 år på 99 øre og for kvinnelige arbeidere over 18 år på 57 øre. Vestlandsoverenskomsten gav en timelønn for mannlige arbeidere over 20 år på 96 øre og for kvinner over 18 år på 54 øre. Differansen mellom de to overenskomstenes timelønn var altså på tre øre per time. Lønnsatsene for skiftarbeid, andre skift, var også høyere i overenskomsten for Østlandet enn for Vestlandet. På Østlandet var belønningen fire øre høyere per time for både menn og kvinner enn på Vestlandet.²³⁸

I 1935 lå de fleste av Sjølingstad Uldvarefabriks arbeidere under overenskomsten både for Øst- og Vestlandet i lønn. Plysser Willy Holte var 25 år i 1935, lønnen hans var 63 øre per time, 36 øre under Østlandsoverenskomsten. Stian Vådne i fargeriet var 39 år i 1935, hadde vært ansatt i 19 år, og hadde en timelønn på 70 øre per time, 29 øre under overenskomsten. I våtapreturen fikk 18 år gamle Torkel Kristiansen 40 øre per time. Dette var 20 øre mindre enn hva Østlandstariffen betalte for en arbeider under 19 år. I september 1935 var så å si alle kvinnene ved SU over 18 år, og samorganisasjonens oversikt viser tydelig at også kvinnelønningene lå langt under overenskomsten. To av kvinnene lå imidlertid relativt godt an i forhold til overenskomsten. Ved tvinnestolen hadde ei av arbeiderekene tre øre høyere lønn enn tariffen, og i tørrappreturen lå avdelingens eneste kvinne likt med tariffen. Når det gjaldt goder som ferie, fulgte som nevnt Øst- og Vestlandsoverenskomsten samme skjema. Arbeiderne hadde ifølge disse rett på ni dagers ferie med 3,3 prosent av lønnen multiplisert med antall arbeidstimer i bedriften. På Sjølingstad ble det gitt to ukers ferie, hvorav kun den ene var med lønn.

En uke etter Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings brev til Norsk Tekstilarbeiderforbund angående tarifforhandlinger, informerte forbundet disponent Hoven om at forhandlinger om

²³⁷ *Tekstilarbeideren* første og andre kvartal 1937.

²³⁸ SAK, dep.nr.1180, 88: Overenskomster for Øst- og Vestlandet.

en lønnsoverenskomst var ønskelig.²³⁹ Disponenten var forberedt på dette, og hadde gjort undersøkelser blant sine kontakter ved andre norske ullvarefabrikker i forkant av henvendelsen. Skulle bedriften lønne sine ansatte etter landets tariffer, var det et problem at flere av de voksne arbeiderne var på plasser som vanligvis ble fylt av gutter eller kvinner.

Bruk av billig arbeidskraft i form av gutter og kvinner var vanlig i tekstilindustrien. Vanlig var det også at guttene ble ved fabrikken til de hadde fylt 20 år og fortsatt ble lønnet som gutter. Ved krav om høyere lønn ble gjerne alternativet at de ble oppsagt og erstattet av nye unge gutter. Dette var noe Norsk Tekstilarbeiderforbund stadig kjempet for å komme til livs. I forbundets årsmelding for 1926 ble problemet tatt opp igjen:

Når en sådan gutt fyller 19 år, og han skal ha betalt etter overenskomsten, så får han avskjed. Dette er et forhold som har gjentatt sig flere ganger i de senere år. Det har vært ført flere forhandlinger med Arbeidsgiverforeningen om dette, men det har ikke lyktes å komme til en tilfredsstillende ordning.²⁴⁰

Forbundet innså at det var vanskelig å hindre avskjedigelser av voksne arbeidere, men satte seg i det minste som mål å sørge for at det ble utarbeidet tariffer for unge kvinnelige og mannlige arbeidere slik at de fikk en anstendig lønn også før fylte 18 og 20 år. Forbundet forøkte imidlertid å hindre avskjedigelser av arbeidere som hadde passert voksen alder. I 1932 kjempet de blant annet mot dette ved Mandal Reperbane og i 1935 ved Solberg Spinneri. I mange tilfeller lyktes forbundet, men enkelte steder klarte de ikke å unngå oppsigelsene.²⁴¹

Ved SU ble det tatt inn 31 gutter ved fabrikken mellom 1920 og 1935. 22 av disse arbeidet på fabrikken i 1935. 15 hadde passert 20 år, og to ble ansatt så tidlig at de hadde passert 30 år.²⁴² Av tekstilarbeiderforeningens mannlige medlemmer var nærmere 80 prosent blitt ansatt som gutter. Ledelsen ved SU var interessert i hvordan "problemet" med gutter som ble menn ble løst ved andre tekstilbedrifter. De var også interessert i lønnsnivå og bedriftenes forhold til Arbeidsgiverforeningen.

Andreas Hoven hadde i perioden kontakt med ansatte i ledende stillinger ved flere norske ullvarefabrikker. Det var blant andre Tidemann Trædal, fargerimester ved Sandnes Uldvarefabrik, N. Masvie Torkildsen, spinnerimester i Ytre Arna, Thor Jespersen ved Hillevåg Uldvarefabrik, Gustav Johannesen ved Gudbrandsdalens Uldvarefabrik, Emmanuel Hoven, bestyrer ved Drammens Uldvarefabrik og Otto Hoven, bestyrer ved Landheim veveri på

²³⁹ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til A. Hoven, 31.10.1935.

²⁴⁰ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1926.

²⁴¹ AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1924-1940.

²⁴² Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

Toten. Alle disse hadde tidligere vært ansatt ved SU, og bortsett fra Thor Jespersen fra Gjesdal i Rogaland, kom alle fra Sør-Audnedal og Halse og Harkmark. Tidemand Trædal kom fra Sjølingstads nabogård Tredal og Masvie Torkildsen var født og oppvokst på Sjølingstad. Gustav Johannesen var sønn av en av fabrikkens første arbeidere, Tobias Johannesen. Han kom til Sjølingstad i 1894 og ble i 1911 Andreas Hovens svoger. Emmanuel og Otto Hoven var Andreas sine søskenbarn fra Hoven i Halse, så dette var nære og pålitelige kontakter for disponenten.

Like etter opprettelsen av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening hadde Hoven kontaktet sine bekjente i bransjen, og allerede 18. september fikk han svar fra Thor Jespersen ved Hillevåg Fabrikker.

[...] Jeg henvendte mig til formannen i Hillevåg Tekstilarbeiderforening og spurte "i egen interesse" om hvordan det forholdt sig med overenskomsten der, hvad den gikk ut på. Han svarte da at den gikk parallelt med den såkaldte vestlandsavtale, den inneholdt bare nogen enkeltheter vesentligst angående akkordene i veveriet [...] De spør her. Disponent, om gutter som kommer op i betaling som voksne kan sies op. Eften min mening absolutt nei, ikke uten god grund. Foreningen er som klegger [...].²⁴³

Hillevåg Fabrikker lå i Rogaland og fulgte altså Vestlandsoverenskomsten. Når det gjaldt oppsigelser av unge arbeidere som hadde passert 20 år, tvilte Jespersen på at det var en tjenlig utvei, ettersom arbeiderforeningen ville se negativt på dette. Hoven ønsket imidlertid flere synspunkter på saken og stilte følgende spørsmål til spinnerimester N. Masvie Torkildsen i Ytre Arna:

[...] Når guttene inntas i 15 års alderen, og de arbeider på steder hvor man godt kan bruke gutter, og disse gutter blir på fabr. til de er 20 år, er man da nødt til å beholde dem til 96 øre pr. time eller kan man si dem op og ta inn yngre gutter til lavere timelønn? [...].²⁴⁴

Få dager senere får Hoven sitt svar, og heller ikke Masvie Torkildsen er positiv til å si opp arbeidere som har gått fra gutter til menn.

[...] Nei, det går nokk ikke ann å kvitte sig med guttene når de blir voksne. Da får man nokk pent betale 96 øre så snart de passerer 20 år [...].²⁴⁵

I slutten av november korresponderte Hoven med Svandal Uldvarefabrik i Rogaland. Også denne fabrikken var i forhandlinger om tariff, og "*Selvfølgelig legges vestlandstariffen som grundlag*"²⁴⁶ ved Svandal. På spørsmål fra Hoven om oppsigelse av menn i guttestillinger var svaret fra Svandal:

[...] Hvis guttene som er inntatt utfører kvindelig arbeide, må De forlange disse utskiftet. Vi tror ikke dette skulde være vanskelig, når De kan henvise til at andre fabrikker vanlig bruker

²⁴³ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra T. Jespersen til A. Hoven, 18.9.1935.

²⁴⁴ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra A. Hoven til N. Masvie Torkildsen 04.10.1935.

²⁴⁵ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra N. Masvie Torkildsen til A. Hoven 10.10.1935.

²⁴⁶ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra Svandal Uldvarefabrik til A. Hoven 27.11.1935.

kvindelig betjening til dette arbeide. I kamgarnsspinneriet har vi utskiftet de mannlige arbeidere med kvindelige [...] ²⁴⁷

Det var altså fra Hovens kontakt ved Svandal Uldvarefabrik det var størst tro på at oppsigelser av mannlige arbeidere kunne la seg gjennomføre. Hoven hadde også forhørt seg om de overnevntes forhold til Arbeidsgiverforeningen, og han hadde selv vært i kontakt med foreningens distriktskontor i Rogaland for å få informasjon om avtaler og overenskomster. ²⁴⁸ Etter å ha vurdert saken valgte fabrikkens styre å stå utenfor Norsk Arbeidsgiverforening. ²⁴⁹

Hoven bad Norsk Tekstilarbeiderforbund om å få tilsendt Vestlandsoverenskomsten, og forbundet gav beskjed til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening om Hovens henvendelse. ²⁵⁰ Ledelsen ved SU var uenig med forbundet om hvilken landsdel Sjølingstad tilhørte. Forbundet mente, i motsetning til bedriftsledelsen, at distriktet rundt Sjølingstad ikke tilhørte Vestlandet, og at hvis en overenskomst skulle settes opp, så var Østlandsoverenskomsten den eneste aktuelle.

Til tross for at bedriftsledelsen virket rede til å starte forhandlinger, vitnet korrespondanse mellom forbundet og bedriftsledelsen om noe annet. 12. november 1935 sendte Norsk Tekstilarbeiderforbund brev til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening, hvor det het at Sjølingstad Uldvarefabrik heller ville rasjonalisere, i form av å fornye maskiner og varer, framfor å utbetale sine ansatte topplønner. ²⁵¹

Rasjonalisering var et vanlig virkemiddel for å øke og effektivisere produksjonen under de vanskelige forholdene som var i mellomkrigstiden. Etter hver lavkonjunktur var det tydelig hvordan produksjonen steg i den norske industrien som følge av nettopp rasjonalisering. I Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding for 1928 stod det som tidligere nevnt at *"Rasjonalisering er slagordet nu"*. Dette bekymret tekstilindustrien, ettersom effektiviseringen i mange tilfeller førte til økt arbeidsløshet. ²⁵² Bedriftsledelsen ved SU var forståelig nok også opptatt av å sikre virksomheten en størst mulig gevinst, og i mange tilfeller var rasjonalisering det mest tjenlige. Bedriften så seg imidlertid nødt til å forhandle med forening og forbund, og først i 1937 ble det gått til anskaffelse av nye maskiner.

²⁴⁷ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra Svandal Uldvarefabrik til A. Hoven 27.11.1935.

²⁴⁸ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra NAFs distriktskontor i Rogaland til Andreas Hoven, datert 01.10.1935.

²⁴⁹ SUA: Forhandlingsprotokoll 1934-1990, 15.11.1935.

²⁵⁰ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 08.11.1935. Brev fra NTF til STF, datert 08.11.1935.

²⁵¹ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 12.11.1935, hvor det vises til brev fra SU, mottatt 11.11.1935.

²⁵² Masdalen 1991:85ff. AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1928.

5.4. Oppsigelser og forhandlinger

30. november 1935 besluttet Sjølingstad Uldvarefabriks styre følgende:

Paa grund av at arbeiderne delvis har meldt sig ind i arbeiderorganisationen, besluttede man at opsigte fra 2de desember alle dem som er indtat som yngre, men nu er 20 aar og som delvis har gutte og pigearbeide²⁵³

De forestående tarifforhandlingene førte til at bedriften så seg nødt til spare lønnsutgifter der de kunne, og med Svandal Uldvarefabrik i ryggen oppsa de mennene som arbeidet på plasser beregnet på lavtlønte.²⁵⁴ I forkant av oppsigelsene hadde det altså vært utstrakt korrespondanse omkring voksne som utførte gutte- og pikearbeid. Allerede før Sjølingstad Tekstilarbeiderforening ble opprettet, var nok mange av arbeiderne det angikk klar over at de kunne bli avskjediget. Dette hadde skjedd flere ganger ved andre fabrikker, blant annet ved Mandal Reperbane. Det er ikke utenkkelig at også dette kan ha vært en pådriver for opprettelsen av tekstilarbeiderforeningen. Fabrikkmiljøet på Sjølingstad var lite, og sjansen for at ledelsens avskjedigelsesplaner lakk ut, var utvilsomt til stede.

Jespersen og Masvie Torkildsen hadde nok imidlertid rett, oppsigelsene ble ikke godt mottatt av tekstilarbeiderforeningen. 3. desember startet lønnsforhandlingene mellom SU og Norsk Tekstilarbeiderforbund i Mandal. Nå stod det ikke lenger bare om en lønnsoverenskomst, men også om oppsigelsene. Fabrikkstyret, arbeiderne og Norsk Tekstilarbeiderforbund var representert, men forhandlingene førte ikke fram. Fabrikkstyret holdt på sitt ønske om Vestlandsoverenskomsten, mens arbeiderne og forbundet stod på kravet om forhandlinger med Østlandsoverenskomsten som grunnlag. Forhandlingene fortsatte 7. desember, men heller ikke da førte de frem.²⁵⁵

Sjølingstad Tekstilarbeiderforening ble tydeligvis utålmodig, og ville ha fortgang i prosessen. Foreningen sendte stadig brev til forbundet angående nye forhandlinger, og 12. desember 1935 skrev Norsk Tekstilarbeiderforbund følgende til foreningen på Sjølingstad:

[...] våre medlemmer ved Sjølingstad må ikke tro, at alt ordner sig så lett og raskt med engang man er organisert og hadde det vært så meget om å gjøre mener vi, at organiseringen burde ha kommet tidligere.²⁵⁶

Det var nytt for arbeiderne på Sjølingstad å skulle forholde seg til et forbund i Oslo, men forbundets brev av 12. desember gjorde det klart at foreningen på Sjølingstad måtte lære seg tålmodighet. Kun to dager senere, 14. desember, ble riksmeklingsmannen informert om

²⁵³ SUA: Forhandlingsprotokoll 1934-1990, 30.11.1935.

²⁵⁴ SAK, dep.nr.1180, 88: Lønns- og arbeidsforhold 1935.

²⁵⁵ SAK, dep.nr.1180, 88: Referat fra forhandlingsmøtene 03. og 07.12.1935.

²⁵⁶ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 12.12.1935.

konflikten på Sjølingstad. Skrivet var signert Norsk Tekstilarbeiderforbund og Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon:

Det er foretatt arbeidsoppsigelse på Sjølingstad Uldvarefabrik som ikke er tilsluttet Norsk Arbeidsgiverforening. Tvisten gjelder opprettelse av overenskomst og oppsigelser av 19 arbeidere. Konflikten berører 1 arbeidsgiver, 44 organiserte og 18 ikke organiserte arbeidere (til sammen 62, 13 kvinner)²⁵⁷

16. desember sendte Norsk Tekstilarbeiderforbund telegram til Sjølingstad Uldvarefabrik med beskjed om at de hadde oppsagt sine medlemmer ved fabrikken til fratredelse 30. desember 1935. Dette ble det også opplyst om i brev til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening datert samme dag. Forbundet bad foreningen på Sjølingstad om å fylle ut medlemslister slik at de organiserte arbeiderne kunne få understøttelse fra forbundet. Disse listene ble returnert til forbundet i utfylt stand samme dag.²⁵⁸

18. desember mottok forbundet brev fra Sjølingstad Tekstilarbeiderforening datert 17. desember. Der gikk det fram at foreningen ikke ville motsette seg bedriftens forslag om Vestlandsoverenskomsten. Forbundet var imidlertid ikke villig til å fire på kravet om Østlandstariffen. Dette fordi Norsk Tekstilarbeiderforbund lenge hadde forhandlet med Arbeidsgiverforeningen om å få fjernet Vestlandsoverenskomsten helt. Forbundet påpekte at lønnsdifferansen mellom de to overenskomstene, takket være deres kamp, hadde blitt redusert fra ti øre per time, til tre øre per time. Forbundet ville altså ikke gi seg, og tekstilarbeiderforeningen på Sjølingstad måtte dermed ta del i forbundets kamp mot Vestlandsoverenskomsten.²⁵⁹

Sjølingstad lå i et geografisk grenseland i forhold til de to overenskomstene. I nærmeste by, Mandal, ble arbeiderne på Mandal Juteveveri lønnet etter Vestlandsoverenskomsten, mens Mandal Kokosveveri og Mandal Reperbanes arbeidere fulgte Østlandsoverenskomsten. I Kristiansand fulgte både Høie Fabrikker og Kristiansands Fiskegarnfabrikk overenskomsten for Østlandet. Det var dermed ikke en selvfølge at SUs arbeidere skulle lønnes etter Vestlandsoverenskomsten.²⁶⁰

Den 27. desember ble neste meklingsmøte avholdt, denne gangen i fylkesmannsboligens møtesal i Kristiansand. Møtet ble ledet av kretsmeklingsmannen for Sørlandet, Hagbert Lund. For arbeiderne møtte en representant for Norsk Tekstilarbeiderforbund, en for Sørlandets faglige Samorganisasjon og to representanter for Sjølingstad

²⁵⁷ SAK, dep.nr.1180, 88: Skriv fra Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon til Riksmeklingsmannen, datert 14.12.1935.

²⁵⁸ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 16.12.1935 og brev fra NTF til STF, datert 18.12.1935.

²⁵⁹ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 18.12.1835.

²⁶⁰ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 18.12.1935.

Tekstilarbeiderforening. For arbeidsgiverne møtte disponent Hoven og ytterligere tre representanter for fabrikkens styre. Tekstilarbeiderforeningens krav var at de oppsagte arbeiderne ble tatt tilbake i arbeid, og at videre forhandlinger skulle bygge på Østlandsoverenskomsten. Arbeidsgiverne understrekte derimot at de under ingen omstendigheter var villige til å gå lenger enn til Vestlandsoverenskomsten. Det ble avholdt separate og felles forhandlingsmøter senere samme dag, og videre forhandlinger dagen etter. Ingen av forhandlingsmøtene førte fram, og det ble enighet om å utsette de videre forhandlingene til 3. januar neste år. En eventuell arbeidsstans skulle også utsettes.²⁶¹

De samme representantene møtte til nytt forhandlingsmøte i Kristiansand 3. januar. Det ble holdt både separate og felles møter, men heller ikke denne gangen førte de til nye resultater. Arbeidsgiverne foreslo å utsette forhandlingene i ti dager, slik at begge parter fikk muligheter til å regne på forslagene. Neste møte ble bestemt til 10. januar,²⁶² men kretsmeklingsmann Lund måtte senere utsette dette til 20. januar på grunn av sykdom.²⁶³

På meklingsmøtet hos kretsmeklingsmannen 20. januar la fabrikkstyrets representanter fram generalforsamlingens forslag om en tariff som bygde på Vestlandsoverenskomsten. Arbeidernes representanter stod fortsatt på Østlandsoverenskomsten. Kretsmeklingsmannen foreslo deretter en overenskomst som lå mellom Østlandsoverenskomsten og Vestlandsoverenskomsten. Meklingsmannens forslag ble forkastet av begge parter, og forhandlingene stod fortsatt stille.²⁶⁴

5.5. Streik

23. januar 1936 slo Sjølingstad Tekstilarbeiderforening opp plakat på Sjølingstad Uldvarefabrik. Der het det at foreningen tok sine medlemmer ut i streik. Norsk Tekstilarbeiderforbund fikk følgende notis på trykk i *Lindenes avis*:

Arbeidsstans – Blokade. Ved Sjølingstad Uldvarefabrik pr. Mandal er inntrådt arbeidsstans den 23. januar, da der ikke blev enighet om overenskomsten. Fabrikken er blokkert for tilgang på arbeidskraft, samt for all transport til og fra fabrikken.
Norsk Tekstilarbeiderforbund.

Bestemmelsen om streik ble enstemmig fattet av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening på medlemsmøte 20. januar 1936. Dette skjedde etter at det hadde blitt redegjort fra forhandlingsmøtet samme dag.²⁶⁵

²⁶¹ SAK, dep.nr.1180, 88: Referat fra forhandlingsmøtene 27. og 28.12.1935.

²⁶² SAK, dep.nr.1180, 88: Referat fra forhandlingsmøte 3.1.1936. Brev fra SFSO til kretsmeklingsmannen, datert 9.1.1936.

²⁶³ SAK, dep.nr.1180, 346: Brev fra SFSO til kretsmeklingsmann Lund, datert 9.1.1936.

²⁶⁴ SAK, dep.nr.1180, 88: Referat fra forhandlingsmøtet 20.01.1936.

²⁶⁵ AAB: STF's protokoll, 20.12.1936.

Samme dag som streiken startet, skrev Norsk Tekstilarbeiderforbund brev til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening om at lister over de streikende måtte fylles ut slik at understøttelse kunne bli utbetalt.²⁶⁶ I tillegg til bidragene fra Norsk Tekstilarbeiderforbund satte Sørlandets faglige Samorganisasjon i gang en innsamlingsaksjon til de streikende arbeiderne på Sjølingstad. 22. februar stod det følgende på avisen *Sørlandets* forside:

”Bitter kamp ved Sjølingstad – Yd arbeiderne støtte!”

Torsdag 23. januar stengte fabrikkens porter for arbeiderne da de krevde en anstendig lønn etter å ha vært underbetalt i årevis.

”Sjølingstadarbeidernes kamp er vår kamp! Yd bidrag.”

Sørlandets faglige Samorganisasjon²⁶⁷

I avisen stod det oppført hvor bidragene kunne leveres, og innsamlingen varte like lenge som konflikten. Samorganisasjonens oppslag om at fabrikkstyret hadde stengt dørene for sine ansatte stemte ikke med realitetene, men det bidro muligens til at innsamlingen gikk enda lettere.

Sørlandets faglige Samorganisasjon gav Sjølingstad Tekstilarbeiderforening i oppgave å fordele de innsamlede midlene slik foreningen mente var riktig, og sju ganger fikk foreningen tilsendt beløp av varierende størrelse. I alt ble det samlet inn 2.972 kroner til de streikende arbeiderne. Bidragene ble gitt fra både foreninger, organisasjoner og privatpersoner.²⁶⁸ I Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings protokoll går det fram at foreningens styre 2. mars 1936 gikk inn for å la familieforsørgere og arbeidere som ikke bodde hjemme komme i første rekke ved fordeling av midler.

I brev fra Sjølingstad Tekstilarbeiderforening til Norsk Tekstilarbeiderforbund het det at en del av arbeiderne oppholdt seg langt borte fra fabrikkens streikeperiode, og at det ble vanskelig for dem å hente bidragene sine. Av den grunn ble det bestemt at bidragene kunne kvitteres for av andre arbeidere.²⁶⁹ Når det gjaldt de av arbeiderne som ikke var organisert, skal enkelte andre foreninger ha ytt støtte til dem.²⁷⁰

5.5.1 Gangen i streiken

Streiken førte til kraftige nedskjæringer i arbeidskraften ved bedriften. De uorganiserte arbeiderne ble oppsagt med en måneds oppsigelsestid. Mestrenes oppsigelsestid var på tre

²⁶⁶ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 23.1.1936.

²⁶⁷ SAK: Dagsavisen *Sørlandet*, 22.2.1936.

²⁶⁸ SAK, dep.nr.1180, 346: Brev fra SFSSO til STF, datert 22.5.1936.

²⁶⁹ AAB: Brev fra NTF til STF, 11.2.1936. STF's protokoll, 2.3.1936.

²⁷⁰ Skaar 1994:50.

måneder.²⁷¹ Fabrikken hadde i tider med få ordrer ofte produsert for lager for å unngå oppsigelser av ansatte, og disse lagrene ble nå viktige ettersom produksjonen ble sterkt redusert. I et brev til disponent Hoven datert 31. januar 1936 takket en av bygdas innbyggere, en adventist, for disponentens hensynsfullhet overfor de uorganiserte arbeiderne. Han viste da særlig til sin kone som, i likhet med de andre uorganiserte, fikk en måneds oppsigelsestid. Han gjorde det klart at han var disponentens støttespiller, og sammenliknet sosialistorganisasjonene med røverhøvdingene i orienten.

[...] La mig med det samme få liv til å si at vi adventister ser på fagbevegelsen som en frygtelig makt. Men samarbeide med den kan vi ikke fordi den er politisk og bygger på og handler efter ukristelige prinsipper – den tar f.eks ikke i betænkning å fulstændig knuse en bedrift hvis den samme bedrift ikke tøier sig for deres ”retfærdige” krav. Men om vi end ser på fagorganisasjonen som en anti-kristelig bevægelse, er det ikke utelukket at situationen utvikler sig dithen, at de uorganiserte i nær fremtid ser sig tvungen til å måtte betale en ukentlig tribut til sosialistorganisationen for å få lov til å arbeide ved ullvarefabrikken. Men da blir det gjort med den samme følelse som når en fredelig reisende i orienten må betale en viss pengesum til en eller anden røverhøvding for å kunne reise gjennom hans område uten fare for liv og lemmer.²⁷²

Brevet viser at det fortsatt fantes de i bygda som så på organisering som direkte ukristelig, men allikevel hadde altså tekstilarbeiderforeningen klart å få gjennomslag hos en betydelig del av arbeidsstokken.

Målet med streiken var å få de 19 oppsagte arbeiderne tilbake og å oppnå en overenskomst mellom arbeidsgiver og arbeidere. Nye forhandlinger var derfor avgjørende. 26. februar skrev Sørlandets faglige Samorganisasjon brev til Norsk Tekstilarbeiderforbund hvor de ytret ønske om nye forhandlinger i saken på Sjølingstad. I brev til Samorganisasjonen fra Sjølingstad Tekstilarbeiderforening ble det også spurt etter ny mekling. 3. mars skrev organisasjonen brev til Norsk Tekstilarbeiderforbund med beskjed om at kretsmeklingsmannen var villig til å mekle i saken igjen, og nye forhandlinger skulle finne sted 14. mars.²⁷³

Forhandlingsmøtene førte fortsatt ikke til noen løsning. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening mottok brev fra Norsk Tekstilarbeiderforbund datert 2. april hvor forbundet gav beskjed om at det ville tre støttende til på alle måter ettersom arbeidsgiverne hadde forkastet kretsmeklingsmannens forslag. Forbundet gjorde det klart at konflikten nå var blitt en prinsippsak og ikke et økonomisk spørsmål. Norsk Tekstilarbeiderforbund hadde besluttet å

²⁷¹ SAK, dep.nr.1180, 82 og 83: Brev fra SU til arbeidere og mestre om 1 og 3 måneders oppsigelsestid.

²⁷² SAK, dep.nr.1180, 88: Brev til Andreas Hoven, datert 30.01.1936.

²⁷³ SAK, dep.nr.1180, 346: To brev fra SFSO til NTF, datert 26. og 29.2.1936. Brev fra STF til SFSO, datert 2.3.1936. Brev fra SFSO til NTF, datert 3.3.1936. Brev fra Kretsmeklingsmann Lund til STF og NTF, datert 11.3.1936.

benytte seg av Hovedavtalens § 15,²⁷⁴ og alle forbundets avdelinger i Mandal ville i den forbindelse bli tilskrevet om sympatistreik. Forbundet gjorde det klart at det ikke håpet på en langvarig konflikt og at Sjølingstad Tekstilarbeiderforening måtte ta det hele med godt humør og tro på seier for organisasjonene. Forbundsstyret besluttet også å øke streikebidragene med 50 prosent fra og med 3. april.²⁷⁵

Sjølingstad- konflikten går sin skjeve gang.

**Nu er også opsigelses-
fristen for fabrikkens
funksjonærer utløpet.** ²⁷⁶

1. april uttalte sekretæren i Sørlandets faglige Samorganisasjon seg i *Lindenes avis* om den eventuelle sympatistreiken. Han så det som sannsynlig at alle de 300 til 400 organiserte arbeiderne i Mandal ville bli trukket inn i en eventuell utvidelse av streiken.²⁷⁷ 14. mai meldte Sørlandets faglige Samorganisasjon til Norsk Tekstilarbeiderforbund at det forelå en reell beslutning om å gå ut i sympatistreik. På det tidspunktet så det imidlertid ut som om konflikten var på god vei mot en løsning, og det ble aldri noe av sympatistreiken.

I løpet av konflikten søkte August Hoven råd og hjelp hos sine kollegaer i ullvareindustrien. I Oslo hadde han i tillegg kontakt med sakfører Espeland som drev lønnet arbeid *i det stille* for Sjølingstads sak. Hoven skrev allerede 23. januar til sakføreren med spørsmål om å "*føle dem frem litt derinne angående vår sak*".²⁷⁸ Forhandlingene ble diskutert gjennom brev, og Espeland gav råd til Hoven underveis i prosessen. I begynnelsen av april var frustrasjonen stor på Sjølingstad. Fabrikken hadde stått i flere måneder, lagrene tømtes, og disponenten fryktet at aksjonærene ville kreve bedriften nedlagt hvis en kostbar lønnsavtale ble inngått.

Espeland hadde vært i kontakt med både Ingv. Olsen og Olaf Hansen i Norsk Tekstilarbeiderforbunds hovedstyre. Tross en *krigersk holdning* fra deres side, mente Espeland at arbeiderne snart ville vende tilbake til SU.

Jeg har i den senere tid hatt en vis føling med herrer Olsen og Hansen i Norsk Tekstilarbeiderforbund og herrere er tilsynelatende i sterkt krigshumør. Jeg tror dog at man

²⁷⁴ Gjelder sympatiaksjoner (Seim 1972:224).

²⁷⁵ SAK, dep.nr.1180, 95: Brev fra NTF til STF, datert 2.4.1936.

²⁷⁶ *Lindenes avis* 24.4.1936.

²⁷⁷ *Lindenes avis* 1.4.1936.

²⁷⁸ SAK, dep.nr.1180, 82: Brev fra Hoven til sakfører Espeland, 23.1.1936.

skal ta saken ganske rolig idet jeg ikke kan skjønne annet enn at arbeiderne har den aller største interesse av at få arbeidet gjenoptatt på betingelser som direksjonen finner at kunne godta. Slik som forholdene nu ligger an må jo også arbeiderne regne med den mulighet at fabrikkens blir nedlagt [...] ²⁷⁹

Hoven hadde rett i at aksjonærene helst så at bedriften forhandlet ut fra overenskomsten for Vestlandet, og på bedriftens generalforsamling i midten av april sa aksjonærene seg *"enig med direksjonen i dens standpunkt i arbeidskonflikten"*. De mente imidlertid at hvis ikke det ble enighet med arbeiderne innen *"en rimelig tid bemyndiges direksjonen til at realisere raastoffer og maskiner"*.²⁸⁰ Tre dager senere var fabrikkens styre samlet igjen, og denne gangen var en av de viktigste sakene en innkommet skrivelse fra Sør-Audnedal Herredsstyre. Herredsstyret krevde nye forhandlinger og løsning på en konflikt som var blitt kostbar for hele herredet.

5.6. Arbeiderne vender tilbake

11. mai 1936 ble det holdt forhandlingsmøte i Mandal. Dette var på initiativ fra ordføreren i Sør-Audnedal. Bakgrunnen var anmodningen SUs styre fikk fra herredsstyret i april om at konflikten måtte løses:

Paa grund av den uheldige virkning konflikten med Sjølingstad Uldvarefabrik har baade for kommunen og arbeidslivet ellers i bygda, vil herredsstyre henstille til de stridende parter om paany at gjøre forsøk paa at faa striden henlagt.²⁸¹

Kommunens frustrasjon skyldtes særlig bortfallet av skatteinntekter på grunn av streiken. I et intervju med *Lindenes avis* 27. mars uttalte kommunekassereren at kommunen tapte skatteinntekter på omkring 1.000 kroner per måned under streiken. Fabrikkens samlede skattbare inntekt lå på mellom 90.000 og 100.000 kroner, og kommunen fryktet at de måtte øke skattene neste år hvis streiken, og nedgangen i inntekter, fortsatte på Sjølingstad.²⁸²

Meklingsmøtet 11. mai var som nevnt på initiativ fra ordføreren i Sør-Audnedal, og det var også han som ledet møtet. På møtet var seks representanter fra direksjonen, deriblant disponent Hoven, og to representanter fra Sjølingstad Tekstilarbeiderforening til stede. Forhandlingsmøtet fortsatte dagen etter, og da var, i tillegg til de ovennevnte, også nestformannen i Arbeidernes faglige Landsorganisasjon og sekretæren i Sørlandets faglige Samorganisasjon til stede. Hver av partene redegjorde for saken, og framleggene ble diskutert.

²⁷⁹ SAK, dep.nr.1180, 82: Brev fra sakfører Espeland til Hoven, 3.4.1936.

²⁸⁰ SUA: Forhandlingsprotokoll, AS Sjølingstad Uldvarefabrik, 14. 04.1936.

²⁸¹ SUA: Forhandlingsprotokoll, AS Sjølingstad Uldvarefabrik: 17.4.1936.

²⁸² *Lindenes avis* 27.3.1936.

17. mars hadde riksmeklingsmannen framlagt et forslag til overenskomst, og Landsorganisasjonens nestformann la fram et forslag som bygde på forslaget av 17. mars. Han ville at forslaget skulle gjøres gjeldende som tariffavtale, men at timelønnene, 99 øre for menn og 57 øre for kvinner, skulle reduseres med ett øre inntil utgangen av 1936. Fra 1. januar 1937 skulle derimot reduksjonen bortfalle. Hvis bedriften meldte seg inn i Arbeidsgiverforeningen i det inneværende året, skulle reduksjonen bortfalle straks innmeldelsen forelå. Bedriften diskuterte forslaget, men ville ikke godta det. Deres betingelse var at timelønnene ble fastsatt til 98 øre for menn og 56 øre for kvinner for hele tariffperioden, som varte til 31. mars 1937.

Arbeidernes representanter ble enige om å godta bedriftens forslag på den betingelse at alle som hadde blitt oppsagt, og ellers hadde vært med i konflikten, skulle inntas i sine gamle plasser. De skulle heller ikke utsettes for trakassering fra noen av partenes sider. Dette forslaget ble akseptert av arbeidsgivernes representanter, med forbehold om at hvis ikke alle arbeiderne kunne tas inn umiddelbart, skulle arbeidet fordeles avdelingsvis. Arbeidernes representanter fikk frist til 18. mai med å avgjøre sitt svar.²⁸³

9. mai skrev *Lindenes avis* at det kun var fire kontorfolk igjen på Sjølingstad Uldvarefabrik, og at lagrene var i ferd med å tømmes.²⁸⁴ Fire dager senere, 13. mai, kunne derimot avisen fortelle sine lesere at det gikk mot en løsning i konflikten på Sjølingstad. Det så ut som om begge parter ville godta forslaget som var blitt framlagt på det kommunestyreinitierte forhandlingsmøtet, og etter alt å dømme ville arbeidet snart være i gang igjen. Det måtte imidlertid meldes at ettersom det ikke fantes noen ordrer, ville det i første omgang ikke bli full drift ved fabrikken.²⁸⁵ 14. mai 1936 ble disponent Hoven spurt av avisen *Samleren* om hvorvidt den nye ordningen var tilfredsstillende. Hovens svar var: "*Det er ikke noe å skryte av for bedriften; men nu får vi prøve om det kan gå. Det er jo leit å ha fabrikken stående.*"²⁸⁶

23. mai kunne *Samleren* fortelle at Sjølingstadkonflikten var slutt, og at arbeidet ville bli gjenopptatt mandag 25. mai. Allerede 27. mai skrev *Lindenes avis* at "*det sviver bra på Sjølingstad*", og at de fleste arbeiderne hadde kommet i arbeid igjen.²⁸⁷

Konflikten var blitt lang, men resultatet for arbeiderne på Sjølingstad var blitt godt. For Norsk Tekstilarbeiderforbund var også konflikten blitt en av årets mest arbeidskrevende. I

²⁸³ SUA: Forhandlingsprotokoll 1934-1990, 11. og 12.5.1936

²⁸⁴ *Lindenes avis* 9.5.1936.

²⁸⁵ *Lindenes avis* 13.5.1936.

²⁸⁶ *Samleren* 14.5.1936.

²⁸⁷ *Samleren* 23.05. og *Lindenes avis* 27.5.1936.

forbundets årsmelding for 1936 skrev de at *"En del fabrikanter som P. Christensen, Drammen, Alfr. Oftedal, Svanedal, Andr. Hoven, Sjølingstad, har skaffet mer bryderi og arbeide enn de andre til sammen"*. Alt arbeid førte imidlertid til at de til slutt klarte å oppnå gjennomslag for Østlandsoverenskomsten ved bedriften, og i så måte var de tilfredse.

5.6.1 Pressedekningen av konflikten

Til tross for at Sjølingstad lå avsidesliggende til, ble konflikten lagt merke til både i nabobygdene, i Mandal og i Kristiansand. Dette er tydelig ved studier av avisårgangene fra 1935 og 1936. I avisene *Samleren*, *Sørlandet* og *Lindenes* fra perioden juni 1935 til juni 1936 ble Sjølingstadkonflikten behandlet gjennom innlegg fra lesere, arbeidere, fabrikkstyre, tekstilarbeiderforeningen, tekstilarbeiderforbundet og samorganisasjonen.

De tre avisene hadde i utgangspunktet et noe ulikt ståsted. *Samleren* var en kristen avis tilknyttet indremisjonen, *Sørlandet* var Det Norske Arbeiderpartis organ for Vest-Agder, mens *Lindenes avis* var en uavhengig avis for Mandal og distriktet. *Lindenes avis* var altså en lokalavis, men både 1935- og 1936-årgangen behandlet nasjonale og internasjonale forhold i tillegg til det lokale. Avisen ble blant annet preget av spådommene om hvorvidt det skulle bli en ny krig i verden. 9. august 1935 stod det med fete typer på avisens forside: *"Det blir nok krig allikevel"*, og allerede 19. august kunne avisen melde om at *"Krigen rykker stadig nærmere."*²⁸⁸

De internasjonale forholdene ble fremstilt som både truende og ustabile, men også nasjonalt og lokalt skrev avisen om konflikter og katastrofer. Særlig ble de mange streikene rundt om i landet behandlet. 6. juli 1935 skrev avisen om en lokal virksomhet, spikerfabrikken i Mandal, som opplevde organisering av arbeiderne og ønske om tarifforhandlinger. I slutten av november ble også et av byens møbelsnekkerier rammet av konflikt. 12 organiserte svenner ble oppsagt da de ønsket lønnsforhandlinger. Denne konflikten løste seg imidlertid raskt, noe avisen kunne melde om få dager senere.²⁸⁹

I januar 1936 startet for alvor avisdebatten rundt forhandlingene og streiken på SU. Engasjementet var størst i *Lindenes avis*.²⁹⁰ De innblandede partene engasjerte seg, men også personer som verken hadde eier- eller andre åpenbare interesser i fabrikken ytret sine meninger om konflikten. Avisinnleggene ble fulgt opp av avisen, blant annet i form av

²⁸⁸ *Lindenes avis* høsten 1935.

²⁸⁹ *Lindenes avis* 06.07., 27.11. og 02.12.1935.

²⁹⁰ *Lindenes avis* januar-mai 1936.

intervjuer og henvisninger til telefonsamtaler med disponent, kommunekasserer og Samorganisasjon.²⁹¹

To av leserinnleggene i *Lindenes avis* rettet kraftig kritikk mot avisen *Sørlandets* dekning av konflikten.²⁹² De mente at arbeiderpartiavisen framstilte konflikten ensidig og feilaktig. 26. januar skrev *Sørlandet* at "de steile arbeidsgiverne på Sjølingstad" ikke en gang ville gå med på Vestlandstariffen,²⁹³ hvilket jo ikke stemte, og avisen ble også kritisert for oppfordringen som stod på trykk fra Samorganisasjonen 22. februar 1936, hvor det gikk fram at det var ledelsen ved fabrikken som hadde stengt dørene for sine ansatte. Realiteten var derimot at Sjølingstad Tekstilarbeiderforening, på oppfordring fra Norsk Tekstilarbeiderforbund, besluttet å gå ut i streik.²⁹⁴

Avisdebatten gav inntrykk av frustrasjon hos partene. Leserinnleggene ble ikke bare skrevet for å legge fram og forsvare en sak, men også for å forsvare eller tilbakevise angrepene mot de forskjellige partene. Flere innlegg rettet kritikk mot at "De høye herrer fra Folkets Hus" skulle blande seg inn i forholdene på Sjølingstad. Konflikten var ifølge disse innleggene et resultat av nettopp innblanding utenfra. Før denne innblanding var forholdet mellom arbeiderne og forholdet til ledelsen både godt og kameratslig.²⁹⁵

Sørlandets framstilling av konflikten gav et klart inntrykk av "de høye herrer i Folkets Hus" som redningsmenn, og "De steile arbeidsgiverne på Sjølingstad Uldvarefabrik"²⁹⁶ som eneste årsak til at konflikten inntraff.²⁹⁷ 4. mai 1936 stod et leserinnlegg fra en av fabrikkens organiserte arbeidere på trykk i *Lindenes avis*. Der gikk det fram at arbeiderne kun ville ha lik lønn som resten av tekstilbransjen, at de kjempet for en hederlig sak, og at det var deres egen sak og ikke forbundets. De ville ikke at lønn og arbeidsforhold skulle være avhengig av at de måtte *bukke pent* hver gang de møtte en av sine overordnede på jobb eller i fritiden. Slikt kunne bli uutholdelig i det gjennomsiktige samfunnet på Sjølingstad. Skribenten var i tillegg frustrert over fabrikkens styre. Styremedlemmene var bosatt i Mandal, og deres interesse for Sjølingstad begrenset seg, ifølge ham, til den årlige utbetalingen av utbytte.²⁹⁸ Slik fortsatte debatten helt fram til streiken ble avblåst. Ikke alle innlegg var like saklige, men engasjementet var stort og meningene mange.

²⁹¹ *Lindenes avis* 27.03. og 1.4.1936.

²⁹² *Lindenes avis* 14.03 og 24.4.1936.

²⁹³ *Sørlandet* 26.1.1936.

²⁹⁴ *Sørlandet* 22.2.1936 og *Lindenes avis* 14.3.1936.

²⁹⁵ *Samleren* 02.04. og *Lindenes avis* 4.4.1936 (sitatet er hentet fra *Lindenes avis* 4.4.1936).

²⁹⁶ *Sørlandet* 26.1.1936.

²⁹⁷ *Sørlandet* 26.1., 1.2. og 22.2.1936.

²⁹⁸ *Lindenes avis* 4.3.1936.

5.7. Virkninger av konflikten

I fabrikkens jubileumsbok (Skaar 1994) er det referert til flere intervjuer med tidligere ansatte. Sju av de intervjuede nevnte også streiken i 1936. Arbeiderne la ikke skjul på at stemningen mellom ledelse og ansatte var amper mens konflikten pågikk. Det ble imidlertid ikke sagt mye om selve streiken. En nevnte at den varte i noen måneder, og at arbeiderne etterpå gikk tilbake i jobbene sine. En annen at han mistet jobben etter streiken. En av arbeiderne kunne huske at han fikk 14 kroner i streikebidrag fra forbundet, men at det også kom støtte til arbeiderne fra andre foreninger, ettersom ikke alle var medlem av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening.

En av de uorganiserte arbeiderne var blant de intervjuede. Både hun og hennes mor var ansatt på fabrikken, og ettersom moren helligholdt sabbaten kunne verken mor eller datter arbeide på lørdagen. Den intervjuede fortalte at de derfor fikk en spesialavtale med Hoven om at de kunne jobbe om kveldene slik at de likevel fikk full arbeidsuke. Denne spesialavtalen var ifølge henne grunnen til at hun ikke organiserte seg.

De intervjuede arbeiderne husket ikke mye fra selve streiken, men de husket godt at julefestene som fabrikken hadde stelt til for de ansatte falt bort etter streiken. Bortsett fra dette mente de å huske at ting ble som før igjen da konflikten kom litt på avstand.²⁹⁹

5.7.1 Harmoni eller evig kamp?

Ikke lenge etter streikens slutt tok Sjølingstad Tekstilarbeiderforening igjen kontakt med Norsk Tekstilarbeiderforbund. Foreningen hadde spørsmål angående overenskomsten og var i tillegg kritisk til fabrikkstyrets ansettelse av ei 14 år gammel hjelpepike i spinneriet.³⁰⁰ Det ble forhandlingsmøte angående disse sakene 23. juni 1936, og i oktober ønsket Norsk Tekstilarbeiderforbund et nytt forhandlingsmøte. Ledelsen ved fabrikken hadde bedt en eldre spinnerske om å ta over hjelpepikens plass, men den eldre nektet, og fabrikkens ledelse anså dermed saken som avsluttet.

15. oktober 1936 ble Sjølingstad Uldvarefabrik stevnet for arbeidsretten av Norsk Tekstilarbeiderforbund og Sjølingstad Tekstilarbeiderforening. 20. oktober ble det forhandlingsmøte angående hjelpepiken og fabrikkens praksis i forhold til skiftarbeid.³⁰¹ *”Bedriften gjorde alt hva den kunde for å krangle mest mulig. Det lyktes tross store vanskeligheter å få rettet på en del, men fra disponentens side er der stadig krangel”*, skrev

²⁹⁹ Skaar 1994:40ff.

³⁰⁰ SAK, dep.nr.1180, 88: Korrespondanse mellom forening, forbund og fabrikkstyre: 25., 28. og 30.05. og 4.6.1936.

³⁰¹ SAK, dep.nr.1180, 88: Referat fra forhandlingsmøtene 23.06. og 20.10.1936.

Norsk Tekstilarbeiderforbund i årsmeldingen for 1937.³⁰² Det ble ikke enighet om skiftarbeidet, og i november 1936 informerte Sjølingstad Tekstilarbeiderforening og Norsk Tekstilarbeiderforbund arbeidsgiver og arbeidere om at alt skiftarbeid skulle stoppes fra samme dag klokken halv fire.³⁰³

Det ble så innkalt til medlemsmøte i Sjølingstad Tekstilarbeiderforening angående fabrikkens brudd på overenskomsten. Fabrikkestyret mente at streiken var ulovlig ettersom den var et brudd på Hovedavtalen, men Norsk Tekstilarbeiderforbund gjorde det klart at denne ikke gjaldt for fabrikkens siden fabrikkestyret hadde vedtatt å ikke melde seg inn i Arbeidsgiverforeningen.³⁰⁴ Norsk Tekstilarbeiderforbund utarbeidet et forlikforslag og sendte det til disponent Hoven. Disponenten sendte forlikforslaget tilbake til Norsk Tekstilarbeiderforbund og til Sjølingstad Tekstilarbeiderforening i signert stand 27. februar 1937.

Forbudet mot skiftarbeide og overtidsarbeide opheves straks, idet bedriften på sin side går med på igjen å innta fortrinnsvis de arbeiderne som arbeidet på skift før den ulovlige arbeidsstans, så snart bedriften får behov for det. Det skal stå bedriften fritt for å beholde dessinatøren som stolstiller eller å anvende en annen øvet stolstiller. Bedriften frafaller sitt krav på erstatning for det tap den ulovlige arbeidsstansen har påført den.

Kort tid etter, 4. februar 1937, kunne Sjølingstad Tekstilarbeiderforening meddele at streiken var over.³⁰⁵

I januar 1937 hadde Sjølingstad Tekstilarbeiderforening søkt fabrikkestyret om å få benytte det minste rommet i skolehuset til medlemsmøtene sine. Søknaden ble ikke innvilget. I desember samme år søkte de på nytt, og da besluttet fabrikkestyret at skolehuset kunne benyttes til dette formålet, så sant foreningen selv besørget oppfyring og vasking.³⁰⁶ Foreningen hadde dermed fått tilholdssted i et lokale eid av SU. Samme år ble det klart at Norsk Tekstilarbeiderforbund endelig hadde kommet Vestlandsoverenskomsten til livs, og at tekstillønningene over hele landet skulle være like fra 1. april 1938.³⁰⁷

Til tross for at foreningen hadde fått innpass i fabrikkens skolehus, var det fortsatt gnisninger mellom ledelsen og foreningen. Norsk Tekstilarbeiderforbund kunne melde om tvister ved fabrikkens også i 1938, 1939 og 1940, men alle disse uenighetene ble løst uten at det måtte tys til arbeidsstans. Tvistene gjaldt lønsspørsmål og forhandlinger om fornying av

³⁰² AAB: Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmelding 1937.

³⁰³ SAK, dep.nr.1180, 88: Avskrift av oppslaget 11.11.1936.

³⁰⁴ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra Andreas Hoven til NTF 14. og 25.11.1936. Brev fra NTF til SU 02. og 16.12.1936.

³⁰⁵ SAK, dep.nr.1180, 88: Brev fra NTF til Andreas Hoven 26.1.1937. Avskrift av forlikforslag sendt til NTF og STF 27.1.1937. Avskrift av plakat på fabrikkdøra 4.2.1937.

³⁰⁶ SUA: Forhandlingsprotokoll 1934-1991, januar og desember 1937.

³⁰⁷ AAB: *Tekstilarbeideren* første og andre kvartal 1937.

overenskomsten. Partene kom til enighet gjennom forhandlingsmøter hvor begge parter måtte fire på kravene sine.

Fraværet av arbeidsstans disse tre siste årene i perioden kan tyde på at bedriftsledelsen innså at foreningens krav måtte tas på alvor. En stor andel av bedriftens arbeidere var organisert, og arbeidsstans kunne fort bli kostbar for fabrikken. Det var dermed i ledelsens interesse å løse konfliktene uten arbeidsstans, om så på bekostning av noen av sine krav. Norsk Tekstilarbeiderforbund var heller ikke nådige mot fabrikkens ledelse de første årene, men i periodens tre siste år virket de mer tilfredse med fremgangsmåten til disponenten og styret. Forbundets årsmeldinger er selvsagt ingen nøytral kilde, men de kan vitne om at bedriftsledelsen ble mer samarbeidsvillig i løpet av årene, noe som nok også kan ha hatt sammenheng med foreningens tilslutning i arbeidsstokken.

5.8. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening fram mot 1940

Mens det i 1936 var i overkant av 70 arbeidere ved SU, var tallet nede i 45 i mars 1939.³⁰⁸ I 1939 var 31 arbeidere organisert, mens 14 stod utenfor tekstilarbeiderforeningen. Andelen av arbeiderne som var organisert var 63 prosent i 1936 og 69 prosent i 1939. Av de 31 organiserte i 1939 stod fire som uorganiserte i 1936, tre kvinner og en mann. 12 av de 31 organiserte i 1939 var kvinner. Prosentandelen hadde altså økt fra 28 prosent i 1936 til 39 prosent i 1939. 52 prosent av de organiserte hørte hjemme i veveriet, mens de øvrige arbeidet i spinneriet og appreturen. På listen over organiserte medlemmer stod i tillegg fem oppført som *ledige*.

Tallet på organiserte arbeidere var dermed oppe i 36, 15 kvinner og 21 menn. Tre av de ledige kvinnene stod som uorganiserte i 1936, og foreningen hadde dermed fått sju nye medlemmer i forhold til tre år tidligere. I tillegg hadde Sjølingstad Tekstilarbeiderforening mistet 11 medlemmer. Fem av disse sluttet i 1936, to av dem kom senere tilbake til fabrikken. Tre hadde vært ansatt hvert år siden 1936, men i 1939 arbeidet de ikke på fabrikken før i årets tre siste måneder. Av de tre som fortsatt var i full jobb i 1939, men som stod utenfor foreningen, er det kjent at den ene meldte seg ut allerede høsten 1936. Det gis ingen informasjon om når eller hvorfor de to øvrige meldte seg ut, men den ene var 59 år og drev i tillegg til fabrikkarbeidet et gårdsbruk på en av Sjølingstads nabogårder. Gårdsdriften kan ha medført at fabrikkarbeidet ikke utgjorde så stor del av inntekten hans at han så det som nødvendig å bruke ekstra tid og midler på å stå i arbeiderforeningen. Den siste var 22 år gammel og var sønn av ei enke som leide husvære av fabrikken. Verken mora eller

³⁰⁸ SUA: Lønningsliste 1939.

arbeiderens to år eldre bror hadde vært organisert, og dette, i kombinasjon med at moras enkestatusen gjorde henne ekstra sårbar for inntektstap, kan ha vært medvirkende årsaker til at arbeideren gikk ut av foreningen.

Til tross for at et fåtall medlemmer hadde forlatt foreningen i løpet av disse tre årene, hadde den vokst til å utgjøre en større andel av arbeidsstokken i 1939 enn i 1936. I årene som fulgte ble imidlertid foreningens arbeid tonet noe ned. Den tyske invasjonen førte til store fall i forbundets medlemstall over hele landet. Driften ved en rekke fabrikker, deriblant ved SU, ble redusert i 1940. I Mandal Tekstilarbeiderforening stod det 88 medlemmer ved årets begynnelse og kun 38 ved årets slutt. På Sjølingstad sank medlemstallet fra 39 i januar til 19 i desember. Det var først etter krigen at medlemstallene for alvor tok seg opp igjen.

5.9. Oppsummering

Sjølingstad Tekstilarbeiderforening ble en realitet etter 41 års virksomhet ved Sjølingstad Uldvarefabrik, og 11 år etter opprettelsen av Norsk Tekstilarbeiderforbund. Organiseringen fant imidlertid sted i en periode hvor forbundet drev omfattende agitasjon, blant annet direkte rettet mot arbeiderne på Sjølingstad, og hvor medlemsveksten i forbundet var markant. Tekstilarbeiderforeninger var blitt opprettet ved virksomheter over hele landet, deriblant i Mandal og omegn, og organisering var blitt et nært og mindre fremmed fenomen for arbeiderne på Sjølingstad. Organiseringen kan i så måte ses på som en følge av agitasjon, men også som en følge av at mentaliteten blant landets arbeidere var i ferd med å endre seg. Det var blitt mer vanlig å være organisert enn å ikke være det.

Historisk sett hadde kvinner vært en vanskelig gruppe å organisere, og nettopp kvinner hadde lenge dominert tekstilindustrien både internasjonalt og nasjonalt. For SUs vedkommende endret dette seg på 1930-tallet, og i 1935 var flertallet av de ansatte menn. Arbeidsstokken rent generelt hadde også opplevd vekst de siste årene, og i takt med denne vokste fabrikkens samfunn. Arbeidskraften ble i stadig større grad rekruttert fra Sjølingstad og de aller nærmeste gårdene, og arbeiderne følte allerede tilhørighet til stedet. Dermed ble behovet for en patriarkalsk ledelse som skulle knytte de ansatte til bedrift og lokalsamfunn mindre.

Det hadde også blitt endring i alderssammensetningen ved fabrikkens. Flertallet av de unge arbeiderne, og da særlig guttene, som var blitt ansatt i årene forut, hadde passert 20 år og blitt et problem for bedriftsledelsen. Kombinasjonen av ungdom og pågangsmot, samt trusselen om oppsigelse, gjorde at dette var ei relativt enkel gruppe å organisere. Sjølingstad

Tekstilarbeiderforenings medlemsliste viser at det nettopp var menn mellom 20 og 30 år, som hadde vært ansatt under 10 år, som dominerte arbeiderforeningen på Sjølingstad.

Konfliktene som fulgte hadde sammenheng med nettopp oppsigelser av menn over 20 år på gutte- og kvinneplasser. Viktigst var det uansett å få forhandlet fram en overenskomst, og det var denne prosessen som ble så tidkrevende at fabrikken ble stående i fire måneder. Noe av grunnen til at konflikten ble så langvarig, var at forbundet hadde overenskomsten for Østlandet som et absolutt krav. Sjølingstad Tekstilarbeiderforening var på et tidlig tidspunkt villig til å forhandle med vestlandsoverenskomsten som utgangspunkt, slik bedriftsledelsen også ønsket, men dette satte forbundet foten ned for. Dermed ble konflikten lenger, men Norsk Tekstilarbeiderforbund kom ett skritt nærmere vestlandsoverenskomstens endelikt.

I kjølvannet av streiken fulgte flere mindre konflikter mellom arbeidere og bedriftsledelse. De organiserte arbeiderne utgjorde en stadig større andel av fabrikkens arbeidsstokk. Bedriftsledelsen så seg etter hvert nødt til å samarbeide med forening og forbund hvis de skulle ha mulighet til å holde fabrikken i jevn drift, og dermed unngå å miste kunder og ordrer. Foreningen og bedriftsledelsen klarte i stadig sterkere grad også å enes uten innblanding fra *de høye herrer i Oslo*.

6. Konklusjon

Formålet med denne oppgaven har vært å undersøke hvordan Sjølingstad Uldvarefabrik klarte seg i mellomkrigstiden, hvilke utfordringer bedriften møtte, hvordan disse ble taklet og i hvilken grad bedriften skilte seg fra bransjens virksomheter for øvrig. Spesielt stor plass har blitt viet arbeidsstokken i perioden og arbeidskonfliktene i siste halvdel av 1930-tallet. Arbeidsstokkens sammensetning spilte en vesentlig rolle for bedriftens lønnsomhet, og det var derfor nødvendig å behandle den mer inngående. Arbeidskonfliktene, og særlig streiken i 1936, representerte et brudd med det tradisjonelle patriarkalske forholdet mellom arbeidere og bedriftsledelsen og var derfor en viktig og interessant hendelse i mellomkrigstiden. Jeg stilte spørsmål om arbeidsstokkens sammensetning spilte inn også her, og i så måte ville det være interessant å se om bedriftens valg av unge arbeidere for å holde lønningene nede i realiteten førte til organisering og generell heving av samtlige arbeideres lønninger.

SU ble etablert i et jordbrukssamfunn som gradvis vokste til et lite fabrikkssamfunn med arbeiderboliger, bruksskole, butikk, sparemuligheter og et rikt foreningsliv. Raustøl (2004) karakteriserte fabrikkens grunnlegger som en mann med klare patriarkalske trekk, ettersom disponenten på mange måter trådte inn i rollen som arbeidernes faderlige forsørger og moralske oppdrager. Dette virker imidlertid å ha vært mest framtrødende i SUs første driftsår, ettersom grunnlegger August Hoven var den av disponentene som var mest opptatt av holde sine ansatte i sitt gode, kristne fellesskap, blant annet i *Våningen*. Andreas Hoven viste imidlertid også stor interesse for arbeiderne, og under hans ledelse var fortsatt fabrikkens viktig bidragsyter til det meste av det som skjedde i bygda. I tillegg hadde beboerne i *Våningen* fortsatt fri bolig, det ble bevilget midler fra bedriftens sykekasse, utbetalt gratialer, arrangert julefester og utdelt julegaver. Det ble også gitt påskjønnelse for lang og tro tjeneste. I så måte kan Andreas Hoven i høy grad sies å ha fortsatt de patriarkalske tradisjonene etter sin far.

Arbeidsstokken har vært et stadig tilbakevendende tema i denne oppgaven, og også i forbindelse med disponentens rolle som *farsfigur* spilte dennes sammensetning inn. Studier av SUs arbeidsstokk viser at graden av rekruttering fra fabrikkens nærmeste områder økte. Dette førte til at antall fabrikkarbeidere med foreldre eller annen familie i fabrikkmiljøet ble flere. Utviklingen gjorde at arbeideren ikke hadde samme behov som tidligere for å binde seg til bedriften og disponenten. De hadde allerede et miljø og et sikkerhetsnett gjennom sin nærmeste familie og sine venner på Sjølingstad eller på nabogårdene. Dette var en gradvis utvikling. En indikator på at et skille var i ferd med å skje fikk bedriften da en stor andel av fabrikkens arbeidere organiserte seg. Disponentens tilbud i forhold til lønn og generell

trygghet var ikke lenger nok. Arbeiderne valgte i stedet å søke støtte og fellesskap blant andre arbeidere og i de faglige organisasjonene.

Dette var en endring som fant sted i mellomkrigstiden. Fagorganisering, konflikter og streiker var viktige hendelser i denne perioden. De fikk store konsekvenser for de involverte bedriftene og bidro til produksjonssvikt og økonomiske problemer ved en rekke virksomheter, også innenfor tekstilindustrien. Arbeidskonfliktene hang imidlertid sammen med periodens økonomiske utfordringer.

Etter verdenskrigen økte importen av tekstilvarer til Norge. Industrien arbeidet stadig for å heve tollsatsene på disse varene, noe som viste seg å være vanskelig. Det største problemet for landets økonomi, og også for industrien, var imidlertid paripolitikken. På 1920-tallet ble det arbeidet for å få stabilitet i valutasystemet. Gullfestingen i 1928 ble ingen suksess, og stadig kom endringer både i levekostnader og i lønninger. De fleste tekstilfabrikker måtte ty til lønnsreduksjoner i tiden fram til 1930, og SU var ikke noe unntak. Lønningene ble redusert i 1922, 1927, 1928, 1930 og siste gang i 1931. Lavekostnadene gikk ned i samtlige år lønnen ble redusert. Etter ønske fra arbeiderne ble det gjort en oppjustering av de fleste lønningene i januar 1934, til tross for at leveomkostningene hadde stabilisert seg. Arbeidernes krav var femten prosent økning, mens bedriftsledelsen kun gikk med på ti prosent økning. Fra 1935 økte levekostnadene igjen. For å oppnå bedre lønn tok organiserte arbeidere initiativ til å forhandle fram en overenskomst høsten 1935. Overenskomsten ble gjeldende fra sommeren 1936 og førte til lønnsøkning for arbeiderne.

SU klarte seg overraskende godt gjennom mellomkrigstiden. Fabrikken opplevde å gå med underskudd i 1930, men kom seg raskt og hadde bedre resultater enn flere av bransjens øvrige virksomheter i årene som fulgte. Årsakene til dette var mange. Bedriften selv framhever at de sparte på å ha eget elektrisitetssverk med rimelig forsyning av kraft, og at utbyttet ikke ble utbetalt i forhold til inntjeningen. Dermed kunne bedriften bruke en stor del av overskuddene til å styrke sin soliditet. Den solide egenkapitalbasen gjorde at bedriften ikke hadde problemer med å takle underskuddet i 1930. Maskinparken var også omfattende allerede før 1920, men det ble likevel gjort investeringer i maskiner også i mellomkrigstiden. Et stort nybygg ble oppført i 1924, noe som gjorde produksjonsprosessene enklere og mer effektive. Kundene ble flere og større, og produksjonen gikk godt.

Antallet arbeidere økte også i løpet av perioden, og bedriftsledelsen gjorde økonomisk kloke valg ved å ansette billig arbeidskraft. I en årrekke hadde bedriften valgt en høy kvinneandel for å holde lønnsutgiftene nede, men på 1920-tallet ble det i stedet tatt inn unge menn ved

fabrikken. Dette var en tid med store økonomiske utfordringer, og valget av gutter reduserte bedriftens lønnsutgifter. Om dette kun var et taktisk valg fra SUs side er vanskelig å slå fast. Bedriften gjorde utvilsomt også de unge guttenes familie en tjeneste i denne vanskelige økonomiske perioden. Gjennom fabrikkarbeidet fikk guttene mulighet til å tjene penger til seg selv og familien, noe som kunne være til stor hjelp for familieøkonomien.

Arbeidsstokken ved SU ble større i denne perioden, og den fikk altså et sterkere innslag av mannlige arbeidere. Faktisk var mennene i overtall store deler av 1930-tallet. I tillegg ble arbeidsstokken mer stabil. Gjennomtrekksprosenten ble mindre, og bedriften unngikk dermed stadige utskiftninger og tidkrevende nyopplæring av både arbeidere og mestre. En økende andel av de ansatte kom fra lokalmiljøet, og flere enn tidligere hadde familiære forbindelser til hverandre. Miljøet ble tettere, og arbeiderne utgjorde en stabil og sterk gruppe ved bedriften. Bedriftsledelsens virkemiddel med å ansette unge menn for å holde lønningene nede skulle imidlertid vise seg å få konsekvenser for bedriftens lønnsutgifter på mer enn en måte.

SU opplevde sin første arbeidskonflikt og langvarige streik, og initiativtakerne til organiseringen var i all hovedsak nettopp unge menn ansatt som gutter på 1920-tallet. Disse var blitt kostbar arbeidskraft ved passerte 20 år. Da forhandlinger om overenskomst, som ville heve samtlige lønninger, skulle starte, fant bedriften det best å avskjedige disse. Forhandlingene før og under streiken førte til slutt til at arbeiderne fikk beholde plassene sine og at bedriften fikk en overenskomst. Østlandsoverenskomsten ble gjort gjeldende ved SU, til tross for at bedriftsledelsen kjempet for Vestlandsoverenskomsten. Også arbeiderne var på et tidlig tidspunkt i forhandlingene villige til å gå med på ledelsens krav, men Norsk Tekstilarbeiderforbund krevde Østlandsoverenskomsten. Etter all sannsynlighet bidro dermed forbundet til å forlenge streiken ved SU, og de gjorde den dermed enda mer kostbar for bedriften.

Enkelte bedrifter kunne ha problemer med å få i gang produksjonen etter langvarige streiker. En viktig årsak til det var mangel på ordrer. Dette var ikke et problem for SU. Produksjonen ble raskt tatt opp igjen. Bedriftsledelsen måtte imidlertid venne seg til at tekstilarbeiderforeningen var på vakt når det gjaldt alle typer overtramp fra ledelsens side, og dette resulterte i konflikter og forhandlinger også i årene som fulgte. Disse ble imidlertid aldri spesielt omfattende og fikk ikke betydelige konsekvenser for bedriftens fabrikasjon og generelle drift. Dette førte til at overskuddene forble gode også i periodens siste år.

I en periode med stor konkurranse både fra innenlandsk og utenlandsk tekstilindustri innebar en lang arbeidsstans stor risiko for frafall av kunder. SU klarte å holde på kundene og viste at de hadde evnen til å overleve som ullvarefabrikk også i tiden etter streiken. Virksomhetens økonomi var god nok til at de var i stand til å utbetale sine ansatte tarifflønn. Bedriftsledelsen vurderte også hva som var til en hver tid var mest lønnsomt av innkjøp og egenproduksjon av garn, og valgte i flere tilfeller store garninnkjøp for å spare lønnsutgifter. Dette bidro også sterkt til at bedriften klarte å holde lønnsutgiftene på et akseptabelt nivå også etter innføringen av lønnstariffen.

SU hadde mange likhetstrekk med bransjen for øvrig. Flere andre ullvarefabrikker hadde også sine røtter i haugianske miljøer hvor organiseringen inntreffer sent og hvor bedriften klarte seg takket være kloke investeringer og mot til å endre produktporteføljen. SU måtte også gjøre endringer i produktporteføljen, blant annet med tanke på motestoffer. I tillegg ble endring i kundekretsen viktig for bedriften. På den måten holdt SU lønnsomheten oppe og klarte seg til tross for økonomisk ustabilitet og sterk import av utenlandske varer. Det var heller ikke bare SU som ansatte unge gutter for å spare lønnsutgifter, og det var heller ikke bare ved denne bedriften at ledelsen forsøkte å avskjedelige dem.

Arbeiderne ved SU var uansett sent ute med organiseringen. De ble tilsluttet Norsk Tekstilarbeiderforbund i en av forbundets siste store agitaskampanjer, og ved flere bedrifter på Agder var overenskomster allerede opprettet. Både i Mandal og Kristiansand hadde enkelte av tekstilbedriftene gjort overenskomsten for Østlandet gjeldende, og det ble dermed enklere for forbundet å argumentere for denne også ved SU.

Forbundet hadde imidlertid flere steder hatt problemer med å hindre at bedriftsledelsen sa opp menn som var blitt ansatt som gutter. Dette ble et økende problem i takt med den voksende ledigheten på 1930-tallet. Ved SU klarte forbundet å hindre avskjedigelser, noe som ble en seier både for dem og for foreningen på SU. Dette fikk trolig også konsekvenser for forholdet mellom bedriftsledelsen og arbeiderne, ettersom avskjedigelser av en stor andel av bygdas unge menn trolig ville ført til stor misnøye mot bedriftsledelsen blant innbyggerne på Sjølingstad.

Kildene tyder på at bedriftsledelsen gradvis ble lettere å forhandle med. Sjølingstad var ikke ei stor bygd. De organiserte arbeiderne hadde kjent disponenten i ei årrekke, til tross for at et stort flertall av dem var unge. Organiseringen og den første konflikten vitner om at partene stod sterkt på sine krav. Fra arbeidernes side var det imidlertid forbundet som var mest opptatt av å kjempe gjennom Østlandsoverenskomsten, og det var i høy grad deres kamp

arbeiderne måtte kjempe. Konfliktene som fulgte ble løst raskere og uten lengre arbeidsstanser. Forholdet mellom bedriftsledelsen og arbeiderforeningen ble stadig mer preget av vilje til samarbeid og løsninger begge parter kunne leve med. Fagforbundene var blitt sterke i løpet av mellomkrigstiden, og det ble umulig for en bedrift med et flertall organiserte arbeidere å holde driften i gang uten nettopp samarbeid med fagforeningen.

Hva var så årsakene til at arbeiderne organiserte seg i dette lille industrisamfunnet hvor både arbeidere og disponentfamilien bodde side om side i tilsynelatende harmoni? I innledningen spurte jeg om det var de økonomiske konjunktorene som førte til organiseringen, impulser utenfra, en steil bedriftsledelse, vanskelige arbeidsforhold eller sammensetningen i arbeidsstokken som var årsakene til opprettelsen av Sjølingstad Tekstilarbeiderforening. Jeg tør påstå at de fleste av disse faktorene var blant årsakene, men at noen var mer fremtredende enn andre. De økonomiske forholdene var utvilsomt sentrale. De bidro til en stram lønnspolitikk og arbeidere som godtok det meste av frykt for arbeidsløshet. Ledelsen var viktig i forhold til lønnspolitikken, og at arbeiderne fryktet oppsigelser vitnet om disponenten og styrets makt over arbeiderne. Godene i form av fri bolig, gaver, gratiale og bidrag til lags- og foreningsvirksomhet gjorde at mange arbeidere følte seg forpliktet til å være lojale mot ledelsens politikk.

Enkelte begynte imidlertid å føle dette som ubehagelig, og det ble som en av foreningens medlemmer skrev i *Lindenes avis*, uutholdelig når lønningene ble bestemt av hvorvidt du bukket pent for disponenten eller ei. Til tross for at dette var å sette saken på spissen, sa det mye om hvordan det kunne føles å leve i et samfunn hvor de patriarkalske verdiene fortsatt stod så sentralt. I tillegg måtte altså menn som passerte 20 år leve med frykten for oppsigelser. Dette gjorde at mange godtok en lav lønn, som tross alt var å preferere når alternativet lett ble ingen lønn.

Lønnsforholdene ved fabrikken var ikke gode i forhold til overenskomstene som gjaldt ved flere andre fabrikker. Arbeidsforholdene med tanke på sikkerhet og trivsel var derimot bedre, og i det unge miljøet stod kameratskapet på arbeidsplassen høyt. Dette gjorde at bedriften i så måte gikk for å være et godt sted å arbeide.

En faktor som var både viktig og utslagsgivende for organiseringen av arbeiderne ved SU, var impulsene utenfra. Både forbundet og samorganisasjonen hadde blikket rettet mot arbeiderne i det lille industrisamfunnet. I tillegg ble lokallaget i Mandal koplet inn. På denne måten klarte forbundet å opprette kontakt med en liten gruppe arbeidere som var motivert for lønnskamp, og som hadde gjennomslagskraft hos sine øvrige kollegaer. Flere steder i landet

brukte forbundet en kvinnelig agitator for å vinne kvinnelige arbeidere. På Sjølingstad ble det også brukt agitatorer som de ansatte kunne identifisere seg med, det var lokale arbeidere med tilnærmet lik bakgrunn som dem selv. Organiseringen ble dermed mindre fremmed, og sakene mer naturlige å kjempe for.

Man kan imidlertid spørre seg om organiseringen i det hele tatt ville blitt realisert hvis arbeidsstokken ikke hadde vært sammensatt som den var på midten av 1930-tallet. På tidlig 1900-tall var de ansatte i høy grad unge kvinner fra områder nord og vest for Sør-Audnedal. Kvinner uten annen tilknytning til stedet enn nettopp bedriftsledelsens omsorg i form av arbeid, lønn, bolig og deltakelse i blant annet åndelig utvikling blant de ansatte. De var i snitt ansatt i langt kortere perioder enn det som var tilfellet for arbeiderne i mellomkrigstiden. Jeg tror neppe Norsk Tekstilarbeiderforbund hadde klart å nå fram med sitt budskap hos denne gruppen.

Arbeidsstokken ved SU i 1935 var den rake motsetning av 1900-arbeiderne. Den var dominert av unge menn fra de nærmeste gårdene. De hadde vært ansatt lenge tross sin unge alder, en stor andel hadde både foreldre og søsken som var, eller hadde vært ansatt i bedriften. De kjente fabrikken og fabrikkksamfunnet godt. Aviser og tidsskrifter fortalte om bedrifter som måtte innskrenke og legge ned driften. SU hadde kun ett år med underskudd denne perioden, og det var kun to år hvor ikke utbytte ble utbetalt. De unge arbeiderne ved SU visste at de var ansatt i en bedrift som klarte seg bedre enn mange andre bedrifter. De anså trolig sjansen for ikke å lykkes med forhandlinger om overenskomst som liten. De tok derfor sjansen det var å organisere seg, og de lyktes.

Hvordan klarte så SU seg i mellomkrigstiden? SU klarte seg godt i mellomkrigstiden, iallfall hvis man ikke bare ser på bedriftens økonomiske resultater, men også på hva de ansatte oppnådde. Selv om de ansattes krav gjorde at bedriftens produksjon og muligheter for økonomisk gevinst ble satt sterkt tilbake i 1936, opplevde de ansatte et økonomisk løft og en stor seier. De var ikke lenger bare en ressurs i form av arbeidskraft som kunne brukes etter ledelsens forgodtbefinnende. De hadde nå i sterkere grad kontroll over sine egne ressurser, og bedriften måtte betale det disse ressursene var verdt.

Fra en bedriftsleders ståsted vil kanskje bedriftens utvikling karakteriseres som en endring fra harmoni til motsetninger og kamp. Jeg "forlater" imidlertid Sjølingstad Uldvarefabrik i 1940 med følelsen av at bedriftsledelsen og arbeiderne endelig hadde funnet en middelvei og et utgangspunkt for nye år med god produksjon og godt kameratskap på Sør-Audnedals største industristed, Sjølingstad.

Kilder

Utrykte kilder

Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo:

- Norsk Tekstilarbeiderforbunds årsmeldinger 1924-1940.
- Sjølingstad Tekstilarbeiderforenings forhandlingsprotokoll.

Internett:

- Arkivvesenets digitalarkiv. Folketeljinga frå1900. <http://digitalarkivet.uib.no>.
- Det Statistiske Centralbyrå. Statistiske oversikter 1948. www.ssb.no/emner/historisk_statistikk
- DIS Vest-Agder. Gravstedsregister. <http://va.disnorge.no>.
- Fri Fagbevegelse. Portal for LO-Aktuelt og LO-forbundenes fagblader. www.frifagbevegelse.no.

Lindesnes Trygdekontor:

- Kretssykekassens arbeidsgiverprotokoller 1919-1950.

Riksarkivet i Oslo:

- Folketellingen i Norge 1930, Sør-Audnedal herred i Vest-Agder.
- Jordbrukstillingen 1939, Sør-Audnedal herred i Vest-Agder.

Sjølingstad Uldvarefabriks arkiv:

- Arbeidsreglement 1910, 1917, 1941.
- Erindring om fraflyttede arbeidere.
- Fakturaarkiv 1918-1940.
- Forhandlingsprotokoll 1893-1897.
- Forhandlingsprotokoll 1897-1934.
- Forhandlingsprotokoll 1934-1991.
- Fotoarkiv.
- Lønningslister 1920-1949.
- Protokoll over arbeidere under 18 år.
- Årsregnskap 1910-1940.

Statsarkivet i Kristiansand:

- Arbeiderbevegelsens lokalarkiv, Sørlandets faglige Samorganisasjon: Dep.nr. 346.
- Folketellingen i Norge 1920, Sør-Audnedal herred i Vest-Agder.

- Folketellingen i Norge 1946, Sør-Audnedal herred i Vest-Agder.
- Likningsprotokoller for Sør-Audnedal.
- Sjølingstad Uldvarefabriks bedriftsarkiv: Dep.nr. 1180: 1-3, 18-31, 40-95.
- Skoleprotokoller: Sjølingstad Uldvarefabriks bruksskole 1897-1939.

Trykte kilder

- Dagsavisen Sørlandet. Årgang 1935-1936.
- Lindesnes avis. Årgang 1935-1936.
- Norsk Tekstiltidende. Nr. 8-11 1930.
- Samleren. Årgang 1935-1936.
- Tekstilarbeideren. Årgang 1935-1936.

Litteratur

AS Tingvoll Ullvarefabrikk 1948. *Ullvarefabrikken i Tingvoll. En historie i ti kapitler om en norsk bedrift gjennom halvhundre år.* Stavanger.

Amundsen, Leif [red.]. 1954. *Gyldendals Nye Konversasjonsleksikon.* Oslo.

Amundsen, Hans. 1949. *Tekstilarbeideren. Norsk Tekstilarbeiderforbund 25 år.* Oslo.

Benestvedt, Olav og Sigurd Grieg. 1950. *Høie fabrikker 1850-1950.* Oslo.

Bergh, Trond og Even Lange. 1989. *Foredlet virke. Historien om Borregaard 1889-1989.* Oslo.

Bergstøl, Tore. 1957. *Vigmostadboka. Band I. Garder og ætter.* Mandal.

Bergstøl, Tore. 1964. *Konsmoboka. Band I. Garder og ætter.* Mandal.

Bjørnson, Øyvind. 1990. *På klassekampens grunn (1900-1920).* (A. Kokkevoll og J. Sverdrup [red.], *Arbeiderbevegelsens historie i Norge.* Bd. 2). Oslo.

Bruaset, Oddgeir. 2002. *I tråd med tida gjennom 75 år. Rauma Ullvarefabrikk 1927-2002.* Ålesund.

Bruleite, Helleik. 1989. *Ullvaren. Vekst på Vågen i 100 år. Sandnes Uldvarefabrik A.S. 1888-1988*. Stavanger.

Bull, Edvard. 1985. *Arbeiderklassen blir til (1850-1900)* (E. Bull, A. Kokkevoll og J. Sverdrup [red.], *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bd. 1). Oslo.

Erichsen, Egil Werner. 1947. *75 år i norsk tekstil. Aalgaards uldvarefabrikker. AS De Forenende Ullvarefabrikker D.F.U. 1870-1945*. Oslo.

Fiskaa, H. M. og H. Falck Myckland. 1957. *Norges Bebyggelse, særlige seksjon. Herredsbindet for Vest-Agder, østre del*. Oslo.

Fjeldsgaard, Kristian. 1919. *A/S Sjølingstad Uldvarefabrik 1ste september 1894-1919*. Mandal.

Fjeldsgaard, Kristian. 1944. *A/S Sjølingstad Uldvarefabrik 1894-1944*. Mandal.

Fløystad, Ingeborg. 1986. *Kvinnekår i endring. Kvinnene sitt arbeid i Arna, Hordaland 1870-1930*. Bergen.

Fløystad, Ingeborg. 1996. *Vestlandske tekstilbedrifter rundt århundreskiftet*. I Mjeldheim, Leiv [red.] *Fabrikken og folket. Nokre innhogg i historia om fabrikkstaden Ytre Arna*. Bergen.

Furre, Berge. 2000. *Norsk Historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Oslo.

Gjesdal, Finn m.fl. 1983. *AS Svandal Ullvarefabrikk 75 år*. Oltedal.

Grieg, Sigurd. 1946. *AS Arne fabrikk 1846-1946*. Bergen.

Grieg, Sigurd. 1948. *Norsk Tekstil, bind 1*. Oslo

Grieg, Sigurd. 1950. *Norsk Tekstil, bind 2*. Oslo

Grimstvedt, Målfrid. 1998. *Kle dig norsk. Bedriftene i tekstil- og klesindustrien i Sør-Rogaland*. I Watne m.fl. *Då moten kom... - Frå vadmål til mikrofiber*. Katalog til utstillingen "Då moten kom". Hå gamle Prestegård.

- Hodne, Fritz og Ola Honningdal Grytten. 2002. *Norsk økonomi i det 20. århundre*. Bergen.
- Hoven, Bjarne. 1954. *Ole Torjussen Hovens slekt*. Kristiansand.
- Hovland, Edgar. 1996. *Fellesskap og fellestiltak: Industribedrifter som "særkommuner"*. I Mjeldheim, Leiv [red.] *Fabrikken og folket. Nokre innhogg i historia om fabrikkstaden Ytre Arna*. Bergen.
- Ibsen, Hilde. 1996. *Mellom profitt og moral. Bedriftsvelferd ved A/S Freia Sjokoladefabrikk, J.L. Tiedemanns Tobaksfabrikk og Christiania Portland Cementfabrik A/S. 1910-1970*. Oslo.
- Johannessen, Silje. 2004. *Vestagder Husflid. Kulturbærer i 80 år*. Mandal.
- Kjedstadli, Sverre. 1943. *Rjukan. Et moderne eventyr om industri og bondesamfunn*. Oslo.
- Kjellstrand, Stig. 1940. *Textil Varukunnskap*. Stockholm.
- Klev, Ådne Fardal. 1999. *Spangereid – vest for Lenesfjorden. Gard og folk*. Lyngdal.
- Lian, Oddleif. 1984. *Lyngdal midtre del. Gard og folk*. Bd. 2. Lyngdal.
- Lian, Oddleif. 1989. *Kvås. Gard og folk*. Lyngdal.
- Masdalen, Kjell-Olav. 1991. *Agders Historie 1920-1945, Mellomkrigstid og Okkupasjon*. Kristiansand.
- Maurseth, Per. 1987. *Gjennom kriser til makt (1920-1935)*. (A. Kokkevoll og J. Sverdrup [red.], *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bd. 3). Oslo, s. 532-578.
- Minde, Kjell. 1996. *Levestandarden på fabrikkstaden dei første 75 åra*. I Mjeldheim, Leiv [red.] *Fabrikken og folket. Nokre innhogg i historia om fabrikkstaden Ytre Arna*. Bergen.
- Moen, Eli. 1993. *Modum – ei bygd, tre elver. Industrialisering av ei østlandsbygd 1870-1940*. Vikersund.
- Nygjerd, Gunnar. 1990. *Innvik Ullvarefabrikk 100 år. 1890-1990*. Innvik.

- Pryser, Tore. 1988. *Klassen og nasjonen (1935-1946)*. (A. Kokkevoll og J. Sverdrup [red.], *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bd. 4). Oslo.
- Ramberg, Knut. 1987. *Hundre år i ull. Gudbrandsdalen uldvarefabrik AS, 1887-1987*. Lillehammer.
- Raustøl, Bård. 2004. *Øvede Piger og dyktige Mænd. Mennesker, teknologi og kunnskap ved Sjølingstad Uldvarefabrik. 1893-1920*. Upublisert hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo.
- Sandvik, Pål Thonstad. 1999. *Kristiansands historie 1945-1999*. Oslo.
- Schrumpf, Ellen. 1997. *Barnearbeid – plikt eller privilegium?* Kristiansand.
- Sejersted, Francis. 1985. *Historisk introduksjon til økonomien*. Oslo.
- Seip, Jens Arup. 1983. *Problemer og metode i historieforskningen. Artikler, innlegg, foredrag 1940-1977*. Oslo.
- Skaar, Magnus. 1996. *Sjølingstad Uldvarefabrik 1894 til 1994*. Mandal.
- Slettan, Bjørn. 1977. *Holum. Gardshistorie*. Mandal.
- Slettan, Bjørn. 1998. *Agders Historie 1840-1920. Ansikt mot sjøen, grunnfeste i jorda*. Kristiansand.
- Stormark, Kristen. 1979. *Tekstilindustri og lokalsamfunn*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitet i Bergen.
- Tuft, Jack. 1999. *Fiberlære og materialprosess*. Sandnes.
- Tønnessen, Joh. N. 1974. *Kristiansands historie 1914-1945. I krigens århundre*. Kristiansand.
- Vigeland, Nils P. 1970a. *Bygd og bygdeliv, Sør-Audnedal bygdebok*. Bd. 1. Sør-Audnedal.

Vigeland, Nils P. 1970b. *Gard og ætt, Sør-Audnedal bygdebok*. Bd. 2. Sør-Audnedal.

Watne, Eva. 1998. *Frå reformdrakt til joggedrakt*. I Watne m.fl. *Då moten kom... - Frå vadsmål til mikrofiber*. Katalog til utstillingen "Då moten kom". Hå gamle Prestegård.

Wikstrøm, Solveig [red.]. 2001. *Caplex leksikon*. Oslo

Øiumshaugen, Ivar. 1995. *Vi kommer ikke med kugler og kanoner. Arbeiderbevegelsens framvekst og utvikling i Gjesdal før 1940*. Upublisert hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Bergen.

Øiumshaugen, Ivar. 1996. *Fagbevegelsen ved Arne Fabrikker*. I Mjeldheim, Leiv (red.) *Fabrikken og folket. Nokre innhogg i historia om fabrikkstaden Ytre Arna*. Bergen.

Vedlegg

Figur 4.1. Arbeidsstokkens størrelse 1920-1940.....	141
Figur 4.3. Gjennomtrekk 1920-1940.....	142
Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.....	143
Figur 4.5. Kjønnssammensetning 1920-1940.....	154

Figur 4.1. Arbeidsstokkens størrelse 1920-1940

Ar	Ant. ansatte i januar	Ant. ansatte i juni	Ant. ansatte i desember	Ant. pers. på lønningslisten	Ant. ansatte gj. hele året
1920	54	55	54	65	44
1921	58	53	54	66	47
1922	53	52	57	65	52
1923	52	53	53	63	45
1924	54	56	60	63	54
1925	60	59	60	66	56
1926	58	57	60	64	54
1927	57	56	70	77	49
1928	66	65	74	80	59
1929	71	67	70	80	62
1930	64	55	60	70	53
1931	63	61	70	74	57
1932	64	63	61	84	56
1933	65	65	74	85	56
1934	63	65	62	79	61
1935	63	72	84	86	58
1936	86	87	84	88	78
1937	63	60	58	75	54
1938	52	53	66	73	51
1939	54	55	72	81	48
1940	61	61	55	78	47

Kilder: SUA, Lønningslister 1920-1940

Figur 4.3. Gjennomtrekk 1920-1940

År	Ant. på lønningslisten	Start	Kvinner/menn	Slutt	Kvinner/menn	Gjennomtrekk
1920	65	17	12/5	12	9/3	18,5 %
1921	66	8	6/2	8	8/0	12,1 %
1922	65	10	8/2	8	6/2	12,3 %
1923	63	9	8/1	11	9/2	17,5 %
1924	63	8	5/3	2	1/1	3,2 %
1925	66	6	3/3	6	5/1	9,1 %
1926	64	3	1/2	9	5/4	14,1 %
1927	77	18	10/8	6	5/1	7,8 %
1928	80	10	4/6	5	5/1	6,3 %
1929	80	6	2/4	14	8/6	17,5 %
1930	70	7	4/7	15	8/7	21,4 %
1931	74	12	4/8	5	2/3	6,8 %
1932	84	16	12/4	9	6/3	10,7 %
1933	85	9	4/5	8	8/0	9,4 %
1934	79	7	5/2	5	3/2	6,3 %
1935	86	12	8/4	0	0/0	0,0 %
1936	88	3	3/0	15	10/5	17,0 %
1937	75	1	0/1	8	6/2	10,7 %
1938	73	7	7/0	7	5/2	9,6 %
1939	81	12	8/4	8	8/0	9,9 %
1940	78	5	4/1	15	8/7	19,9 %

Kilde: SUA, lønningslister 1920-1940.

Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.

Etternavn	Fornavn	Født	Ansatt	Stilling	Lønn	Kommentar
Andersen	Berta Erland	1890	1907-1921, 1924, 1926- 1936 og des. 1943	Veverske	1920: Acord 1930: Acord 1935: Acord	Kom fra Sjølingstad. Alfred Erlands søster. Gift med gårdbruker. 1935: Gj.s.lønn på acord: 137 pr.mnd.
Augland	Matilde	1898	Okt. 1919 – aug. 1934	Tvinnerke Spolerske Nupperske	1920: 110 pr.mnd. 1930: 88 pr.mnd.	Kom fra Lyngdal, bodde i Våningen.
Barstad	Anna	1902	1922 – 1926			Kom fra Barstad i Konsmo. Datter av gårdbruker.
Barstad	Marie	1891	1921 – 1926	Veverske		Kom fra Barstad i Konsmo. Datter av gårdbruker.
Birkestøl	Jenny	1902	Aug. 1921 - 1922			Kom fra Sør-Audnedal. Datter av gårdbruker.
Birkestøl	Tomally	1901	Okt. – des. 1932			Kom fra Sør-Audnedal.
Bjortvedt	Astrid	1908	Sep. – des. 1927 og Sep. 1929 – juni 1941	Rennerske	1930: 2,80 pr.dag 1935: 0,45 pr.t	Født på Østre Toten. Datter av E. Bjortvedt. Gift med Einar Sjølingstad i 1937.
Bjortvedt	Dagmar	1907	Nov. 1938 – sep. 1939	Rennerske		Født i Sandnes. Datter av E. Bjortvedt.
Bjortvedt	Eivind	1863	1897 – 1901, 1914 – 1929 og 1931 – feb. 1939	Fargerimester	1920: 208 pr.mnd. + 200 i dyrtidst. 1935: 293 pr.mnd	Født i Vikedal. Gift med Anna fra Konsmo i 1902. Far til Gunnar, Dagmar, Astrid og Sigurd Fikk i 1930 medalje for lang og tro tjeneste.
Bjortvedt	Gunnar	1905	Feb. 1920 – 1923 og 1929 – 1937	Arbeider	1930: 0,56/0,75pr.t 1935: 0,50 pr.t	Født på Lillehammer. Sønn av E. Bjortvedt. Læretid på SU i 2 år fra 18. sep. 1935.
Bjortvedt	Sigurd	1910	Okt. 1927 – 1929 og 1931 – april 1939	Vever Desinatør	1930: 0,47/0,58pr.t 1935: 275 pr.mnd	Født på Østre Toten. Sønn av E. Bjortvedt. Desinatør fra 1931.
Blørstad	Anna	1903	Sep. 1918 – 1920	Arbeiderske	1920: 60 pr.mnd + 30 i dyrtidst.	Kom fra Blørstad. Datter av Ole T. Blørstad. Søster av Karl Blørstad.
Blørstad	Arthur	1915	Okt. 1932			Kom fra Blørstad i Sør- Audnedal. Ble offiser i Oslo. Bror av Gunnar B.
Blørstad	Emma	1909	Nov. 1939 – 1940 (kun 8 mnd i 1940)			Kom fra Blørstad. Datter av gårdbruker. Søster av Marie.
Blørstad	Gunnar	1905	Des. 1931 – 1936 og jan. – april 1940	Vever	1935: Acord	Kom fra Blørstad i Sør- Audnedal. Bror av Arthur Blørstad. 1935: Gj.lønn på acord: 82 pr.mnd
Blørstad	Karl	1907	Des. 1931			Kom fra Blørstad. Sønn av Ole T. B. Bror av Anne Blørstad.
Blørstad	Margit	1901	Des. 1918 - 1922	Arbeiderske	1920: 130 pr.mnd	Kom fra Blørstad i Sør-Audnedal.
Blørstad	Marie	1904	Feb., mai, aug. 1928			Bosatt på Blørstad. Datter av gårdbruker. Søster av Emma Blørstad.

Blørstad	Ole T.	1866	Jan. 1896 – 1937 og des. 1939	Håndlanger Sjåfør	1920: 1,35 pr.t 1930: 0,89 pr.t 1935: 0,98 pr.t	Kom fra Holte i Halse, bosatt på Blørstad. 1930: medalje for lang og tro tjeneste. Far til Anna og Karl B.
Brastad	Karen	1874	1895 – 1902 og 1922 – aug. 1926	Veverske		Født i Konsmo.
Byremo	Torjus		Aug. 1928 – des. 1929			Kom fra Nord-Audnedal.
Dyrstad	Solveig	1904	Sep. 1922 – 1923 og 1925 – mars 1930	Rennerske	1930: 80 pr.mnd	Kom fra Skjernøy i Halse og Harkmark. Gift Johannesen i 1930. Flyttet til Sverige.
Egeland	Tobine	1878	1900 – 1929, 1932 – 1939 og 1941 ov.	Spinnerske Kontordame Twinnerske	1920: Acord, spoleri 0,9 pr.t 1935: 0,74 pr.t	Kom fra Spangereid. Fikk i 1930 medalje for lang og tro tjeneste.
Ekeland	Marie	1882	1900 – 1911, okt. 1921 – 1929 og 1931 - 1939	Kontordame Ekspeditør	1935: 130 pr.mnd	Født i Lyngdal. Bodde i Våningen.
Eriksen	Milli	1905	Mai 1935 – juni 1941	Nupperske Pakkerske	1935: 0,40 pr.t	Født Askildsen i Mandal. Gift med Ole Eriksen fra Vestre Skogsfjord.
Eriksen	Ole	1904	1919 – okt. 1945	Karder Spinner	1920: 0,80 pr.t 1930: 0,70 pr.t	Kom fra Vestre Skogsfjord i Halse. Gift med Milli Eriksen fra Mandal.
Hjorteland	Anny	1916	Mai 1934 – 1940 ov.		1935: 87 pr.mnd i gj.snittslønn	Kom fra Sjølingstad. Datter av Alfred og Amalie Erland. Giftet seg med Arnfin Hjorteland etter 1940.
Erland	Malla (Amalie)	1896	Mai 1921 – 1936 og 1938 – juni 1940	Veverske	1930: Acord 1935: Acord	Født i Hægebostad. Gift med Alfred Erland på treskofabrikken.
Erland	Thordis	1918	Aug. 1932 – aug. 1937 og 1948 ov.	Veverske	1935: Acord	Kom fra Sjølingstad. Datter av Alfred Erland. Gift Wathne en gang mellom 1937 og 1948.
Ertzeid	Mina (Anne Tomine)	1897	1916 – mai 1926	Arbeiderske Kontordame	1920: 150 pr.mnd	Kom fra Ertzeid i Sør-Audnedal. Gift Mygland
Farestad	Tora	1897	Okt. 1923 – april 1933 og aug. 1936 – okt. 1940	Spinnerske Veverske	1930: Acord	Kom fra Møgland i Holum. Ble gift med Teodor F. mellom 1933 og 1936.
Fidje	Gurine	1880	1913 – 1937	Spolerske Twinnerske	1920: 130 pr.mnd 1930: 100 pr.mnd 1935: 100 pr.mnd	Kom fra Fidje i Sør-Audnedal. Datter av gårdbruker.
Fidjestøl	Steivor	1880	Okt. 1894 – 1929	Veverske	1920: Acord	Født i Øyslebø. Ansatt på Mandals Reberbane i 1933.
Gabrielsen	Arthur	1919	Nov. 1933 – 1936	Appretur- arbeider	1935: 0,35 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av sjåfør Godtfred Gabrielsen.
Gabrielsen	Birgit	1905	1920 – aug. 1923	Twinnerske	1920: 110 pr.mnd	Bosatt på Romedal. Datter av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen. Solveig, Margit, Alf, Harry, Gudrun og Godtfreds søster.
Gabrielsen	Godtfred Romedal	1900	Juli 1919 – 1949 ov	Sjåfør (med hest og lastebil).	1920: 10 pr.dag 1930: 0,89 pr.t 1935: 0,89 pr.t	Kom fra Romedal. Sønn av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen, Solveig, Margit, Alf, Harry, Birgit og Gudruns bror. Gift med Adeline fra Konsmo. Far til Arthur G.

Gabrielsen	Gudrun	1895	1915, jan. – okt. 1920 og des. 1922 – 1927	Renderske	1920: Acord	Bosatt på Romedal. Datter av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen. Solveig, Birgit, Margit, Alf, Harry og Godtfreds søster.
Gabrielsen	Margit	1902	1917 – 1922, juli 1923 og juli - aug. 1925	Spinnerske	1920: 0,90 pr.t	Bosatt på Romedal. Datter av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen. Solveig, Birgit, Gudrun, Alf, Harry og Godtfreds søster.
Gabrielsen	Solveig	1911	Aug. 1927 - 1939 og 1940 - 1941	Veverske	1930: Acord 1935: Acord	Datter av gårdbrukere Ånen og Ane Gabr. Gudrun, Birgit, Margit, Alf, Harry og Godtfreds søster. Gift med Norman Roshaven. 1930: Gj.s.lønn på acord: 77 pr.mnd 1935: Gj.s.lønn på acord: 104 pr.mnd
Gjedeland	Regine	1857	1902 – aug. 1939	Veverske Spolerske Ullsorterer	1920: 60 pr.mnd + 30 i dyrtidst. 1930: 80 pr. mnd 1935: 73,6 pr.mnd	Kom fra Sør-Audnedal. Fikk i 1930 medalje for lang og tro tjeneste.
Gjærdal	Lina	1876	Mai – sep. 1923			Født i Liknes
Grimestad	Nora	1913	1939 – 1945			Kom fra Øyslebø
Grimestad	Olga	1898	Okt. 1916 – mars 1921	Veverske Spinnerske	1920: Acord	Kom fra Øyslebø
Grøvan	Anna	1904	1923 – 1935			Kom fra Grøvan i Lyngdal. Datter av gårdbruker. Tomines søster.
Grøvan	Tomine	1897	1919 – 1927	Karderske	1920: 6 pr.dag	Kom fra Grøvan i Lyngdal. Datter av gårdbruker. Annas søster.
Gundersen	Edith		1932 – 1933			
Gundersen	Gurine		1938			
Guttormsen	Gudrun		1921 - 1923			
Haddeland	Selma	1900	Okt. 1917 – 1930, 1934 – okt. 1940 og mai 1941	Spinnerske	1920: 0,90 pr.t 1930: 0,70 og 0,60 pr.t	Født Grimestad i Øyslebø. Gift Haddeland mellom 1930 og 1934.
Haddeland	Thorvald	1895	1913 – sep. 1920 og sep. 1925	Spinner	1920: 1,20 pr.t	Kom fra Haddeland i Halse.
Hansen	Tomine	1896	1920 – nov. 1922	Arbeiderske	1920: 130 pr.mnd	Født i Kvås.
Hauge	Anna		Jan. – feb. 1923			
Haughom	Benedikte	1909	Sep. 1932 – nov. 1938	Renderske	1935: 0,52 pr.t	Kom fra Sør-Audnedal. Gift Svendsen i 1938.
Helle	Inga	1897	1927 – 1929			Kom fra Helle i Holum.
Helle	Marie	1891	1913 – feb. 1922	Veverske	1920: Acord	Kom fra Konsmo.
Henriksen	Hildur	1893	1917 – okt. 1919 og sep. 1927 – 1940 ov.	Veverske Kontordame	1930: Acord 1935: Acord	Født i Mandal. Bodde i Våningen til 1950-tallet. 1935: Gj.s.lønn på acord: 103 pr.mnd.
Herstøl	Trine	1889	1907 – 1920	Veverske	1920: Acord	Kom fra Herstøl i Sør-Audnedal. Datter av husmann og urmaker.

Heskeland	Torbjørn	1919	Feb. – april og juli – aug. 1940			
Hjorteland	Ansgar P	1893	1910-1917 og 1926-1941	1910-1917: Kontorist 1926-41: Reisende		Født på Hjorteland i Halse, bodde i Mandal før han flyttet til Sjølingstad. Gift med Bertha, født Itland. Far til Arnfin, Svanhild og Mirjam.
Hjorteland	Arnfin	1916	Aug. 1933 – mai 1941	Vever Spinner	1935: 76,6 pr.mnd i gj.snittslønn	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Bertha og Ansgar Hjorteland. Ble gift med Anny Hjorteland, f. Erland.
Hjorteland	Bertha	1879	1897-1900 og aug. 1927 – 1936		1930: 0,47 pr.t 1935: 0,52 pr.t	Kom fra Hidra, født Itland. Gift med SUs handels- reisende, A.P. Hjorteland fra Mandal. Tora Lohnes søster.
Hjorteland	Mirjam	1915	Nov. – des. 1930 og aug. 1932-1941	Nupperske	1930: 0,30 pr.t 1935: 0,47 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Datter av Bertha og Ansgar Hjorteland. Gift Sørensen.
Hjorteland	Svanhild	1918	Aug. – nov. 1932, juli 1934 – juli 1937		1935: 55 pr.mnd i gj.snittslønn	Født i Lyngdal. Datter av Bertha og Ansgar Hjorteland.
Hogganvik	Lars Pedersen	1876	Aug. 1925 – feb. 1926	Spinner		Kom fra Hogganvik i Halse.
Hogganvik	Theodora	1885	1902 – 1917, juli 1921, aug. 1922, juli og aug. 1923, mai – aug. 1924			Kom fra Sjølingstad. Datter av Tobias Johannessen. Søster av Josefine Johannesen som ble gift med Andreas Hoven i 1911.
Holte	Arthur Sørensen	1913	Aug. 1928 – feb. 1930		1930: 0,33 pr.t Stemming: 0,50 pr.t	Sønn av gårdbruker Severin Sørensen på Holte i Halse. Bror av Thomas og Sverre.
Holte	Olav Sørensen	1907	Juni 1922 – jan. 1923			Sønn av gårdbruker Severin Sørensen på Holte i Halse. Bror av Arthur og Sverre.
Holte	Sverre Sørensen	1896	Des. 1915 – feb. 1929, okt. 1932, mai og okt. 1933 og des. 1934	Arbeider	1920: 9 pr. dag	Sønn av gårdbruker Severin Sørensen på Holte i Halse. Også ansatt på sjoddi- fabrikken. Bror av Olav og Arthur.
Holte	Thomas	1904	1920 – 1939 og 1941 ov.	Valker Ullvasker	1930: 0,74 pr.t Overt. 1 pr.t 1935: 0,83 pr.t Overt. 1,10 pr.t	Bosatt på Holte.
Holte	Willy	1910	Juli 1927 – aug. 1942	Karder Plysser	1930: 0,47/0,58 pr.t 1935: 0,63 pr.t	Født i Halse. Nevø av Sverre, Thomas og Arthur Holte. Gift med Borghild Lian.
Homme	Ingeborg	1907	Aug. 1927 – des. 1928	Arbeiderske		Fra Tredal i Sør-Audnedal.
Hovden	Aslaug	1921	Aug. 1936 – juli 1938	Spinnerske		Kom fra Sjølingstad. Datter av Petter Hovden.
Hovden	Dina	1899	Nov. – des. 1933			Født i Spangereid, Petter Hovdens søster. Drev delikatesseforretning i Mandal.
Hovden	Petter	1894	1917 – feb. 1941	Kontorist Ekspedisjon	1920: 300 pr.mnd 1930: 300 pr.mnd 1935: 300 pr.mnd	Født i Spangereid. Gift med Agnes fra Austad.

Hovden	Tom	1924	Nov. 1939 – juni 1941	1940: Desinatør		Kom fra Sjølingstad. Sønn av Petter Hovden
Hoven	Andreas	1879	Okt. 1894 – mars 1949	1911-1949 Disponent	1920: 666 pr.mnd 1930: 585 pr.mnd	Født i Halse. Gift med Josefine Johannessen i 1911.
Hoven	August d.y.	1916	Juni 1933 – 1940 ov.	Farger Kontorist	1935: 0,44 pr.t i fargeriet.	Sønn av Andreas Hoven. Oppvokst på Sjølingstad. SUs disponent 1949-1983.
Hoven	Bjarne	1918	Okt. 1932 – april 1933 og juni 1935 – juni 1946	1939: Desinatør		Kom fra Sjølingstad. Sønn av Andreas Hoven. Desinatør fra 1939. Siden disponent ved Mandal Juteveveri.
Hoven	Lilly	1921	Nov. 1935 – des. 1936	Hesplerske	1935: 0,38 pr.t	Datter av Andreas Hoven. Gift med Bjarne Trædal.
Hoven	Marie	1877	1896 – des. 1921	Arbeiderske	1920: Acord	Født i Halse. Datter av August Hoven d.e. Søster av Andreas Hoven.
Haaland	Marie	1898	Jan. 1920 – mai 1923	Veverske	1920: Acord	Kom fra Nord-Audnedal.
Ingman	Marie		Okt. – des. 1939			
Jacobsen	Dagmar	1902	1919 – nov. 1947	Arbeiderske Kontorist	1920: 90 pr.mnd 1930: 112 pr.mnd 1935: 120 pr.mnd.	Kom fra Vestre Skogsfjord. Gift med Nils Drangsholt fra Roshaven i 1947. Ansatt i ekspedisjonen fra 1926.
Jahrow	Alfred Leopold	1895	1930 – juli 1931	1930-1931: Desinatør	1930: 305 pr.mnd	Født i Tyskland. Bodde i Våningen.
Jespersen	Thor	1901	Okt. 1931, jan og april 1932 og sep. 1933 – april 1934	Vever		Kom fra Gjesdal i Rogaland. Senere ansatt på Hillevåg Fabriker
Johannessen	Helga	1889	1920 – mars 1928	Hesplerske	1920: 0,75 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Datter av Tobias Johannessen. Søster av Theodora Hogganvik og Josefine Hoven. Gift Rasmussen.
Johannessen	Tobias	1857	Mars 1894 – juli 1931	Håndlanger Valker/stam per	1920: 1,50 pr.t 1930: 1 pr.t Overt. 1,25 pr.t	Kom fra Mandal. En av fabrikkens første arbeidere, var kokk til sjøs da Hoven ansatte ham. Far til Helga J., Theodora H. og Josefine Hoven. Fikk i 1930 medalje for lang og tro tjeneste.
Josal	Olga	1903	Nov. 1920	Tvinnerske	1920: 90 pr.mnd	Født i Nord-Audnedal.
Josal	Thora	1901	1917 – juli 1920	Arbeiderske	1920: 60 pr.mnd + 30 dyrtidstillegg	Født i Nord-Audnedal.
Karlsen	Florence Othilie	1910	Juli 1927 – aug. 1931	Veverske	1930: Acord	Kom fra Roshaven i Halse. Søster av Myrtle K., Synnøve K. og Norman Roshaven.
Karlsen	Myrtle	1906	Sep. 1924 – aug. 1927			Kom fra Roshaven i Halse. Søster av Florence K., Synnøve K. og Norman Roshaven.
Karlsen	Synnøve	1908	Juni 1925 – sep. 1927			Kom fra Roshaven i Halse. Søster av Myrtle K., Florence K. og Norman R.
Kleiven	Gunda	1894	1920 – 1921	Spolerske	1920: 100 pr.mnd	Født i Vigmostad. Butikkdame for Petter Hovden på Sjølingstad i mange år.

Kristiansen	Hans Ziegler	1915	Aug. 1929 – 1940 ov.	Vever	1930: 0,30 pr.t 1935: Acord	Født i Stokken. Sønn av Maria Kristiansen. Gift med Halbjørg Hjorteland.
Kristiansen	Maria	1889	Des. 1922 – 1940 og 1942 ov.	Nupperske	1930: 93 pr.mnd 1935: 100 pr.mnd	Født i Grindheim. Enke. Mor til Hans K. 1930: Betalte kr. 10 i husleie til SU.
Kristiansen	Torkel Ziegler	1917	Okt. 1931 – aug. 1942	Våtappretur-arbeider	1935: 0,55 pr.t	Født i Stokken. Sønn av Maria Kristiansen.
Lastad	Ellen	1874	1900 – 1921 og 1923 – 1927	Veverske	1920: Acord	Født i Lyngdal.
Leland	Aslaug	1916	Feb. 1940 – 1942			Kom fra Nord-Audnedal.
Leland	Guri (Gurine)	1887	Des. 1922 – sep. 1933		1930: 107 pr.mnd	Født i Grindheim. Bodde i Våningen.
Lian	Alfhild Fasselend		Sep. 1934 – 1936	Veverske		
Lian	Borghild	1917	Sep. 1935 – 1936 og aug. 1938 - 1942	Veverske		Kom fra Lian i Sør-Audnedal. Gift med Willy Holte.
Lian	Lilli	1915	Nov. – des. 1939, jan. – juni, aug. og des. 1940	Tvinnereske		Kom fra Lian i Sør-Audnedal.
Lian	Solveig	1910	Mars 1929 – sep. 1930	Spinnereske	1930: 0,51/0,62 pr.t	Kom fra Sør-Audnedal.
Liland	Ester	1918	Feb. 1933 – 1939 og 1941 – 1942	Ullsorterer	1935: 0,35 pr.t 3,3 øre pr.kg for fillesortering	Kom fra Eikeland i Sør-Audnedal. Datter av Johan Liland. Gift med Arne Rosseland i 1942.
Liland	Johan	1890	Nov. 1927 – jan. 1942	Plysser, sorterer	1930: 0,65 pr.t + 3 øre pr.kg 1935: 0,65 pr.t	Født i Feda. Bodde på, og drev, gårdsbruk på Øvre Eikeland i Sør-Audnedal. Far til Ester og Torleif.
Liland	Torleif	1920	Nov. 1939 – mai 1940 og aug. 1943 ov.			Kom fra Eikeland i Sør-Audnedal. Sønn av Johan Liland. Gift med Nelly Nikolaisen, Møgland.
Listad	Marie	1897	1916 – mars 1923	Veverske	1920: Acord	Født i Konsmo.
Lohne	Borghild	1917	Sep. 1939 – okt. 1940	Karderske		Kom fra Romedal. Far gårdbruker og mor veverske Tora Lohne.
Lohne	Solveig	1913	Sep. 1927 – feb. 1928	Veverske		Kom fra Romedal. Far gårdbruker og mor veverske Tora Lohne.
Lohne	Tora	1887	1905-1914 og sep. 1927 – 1949 ov.	Veverske	1930: Acord 1935: Acord	Født på Hidra. Bertha Hjortelands søster. Gift med gårdbruker på Romedal. Mor til Borghild og Solveig. 1935: Gj.s.lønn på acord: 146 pr.mnd.
Madsen	Gudrun	1920	Nov. 1935 – juli 1940 ov.	Spolerske Rennerske	1935: 0,30 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Datter av Ole Madsen. Gift Sletten ca 1946-47.
Madsen	Nils	1918	Nov. 1933 – jan. 1936, aug. 1937 og nov. – des. 1938		1935: 0,35 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Ole Madsen.
Madsen	Ole	1893	1916 – 1917, mai – juni 1921 og aug. 1922	Arbeider Kjører	1916: Kr. 100 pr. mnd	Kom fra Sjølingstad. Sønn av gårdbruker. Gift med Emma Bergstøl fra Vigmostad. Far til Nils og Gudrun. Bror av Trygve M.

Madsen	Trygve	1900	Jan. – aug. 1916, sep. 1919–1940 ov.	Tørrappr.- arbeider	1930: 0,79 pr.t Overt. 1 pr.t 1935: 0,83 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av gårdbruker. Far til Tor Madsen. Ole Madsens bror.
Martinsen	Alice	1907	Okt. 1928 – okt. 1932	Rennerske	1930: 80 pr.mnd	Kom fra Vestre Skogsfjord i Halse.
Møgland	Rakel	1892	Okt. 1920 – feb. 1922	Veverske	1920: Acord	Kom fra Møgland i Holum. Datter av gårdbruker Nils Møgland. Gift med Tørres Toft fra Mandal i 1922.
Nerhus	Anna	1914	1930 – okt. 1932, mai – des. 1933, 1935 – juni 1945	Rennerske	1930: 2,60 pr.dag 1935: 0,50 pr.t	Født i Kvinnherad. Datter av Sam. Nerhus. Gift Lie.
Nerhus	Sam. (Samson)	1886	Juni – juli 1919 og 1920 – 1949 ov.	Spinneri- mester	1920: 351 pr.mnd + 1 pr.1000 utdrag 1930: 253 pr.mnd 1935: 300 pr.m.	Født i Rosendal, Hardanger. Gift med Severine. Far til Anna.
Nerhus	Severine	1885	Nov. 1931, jan. og okt. 1932	Veverske		Født i Høylandet. Gift med Sam. Nerhus. Mor til Anna.
Nilsen	Erling	1910	Okt. 1925 – des. 1936 og juli 1937	Vever	1930: Acord 1935: Acord	Født i Samnager. Sønn av Håkon Nilsen. 1935: Gj.s.lønn på acord: 113 pr.mnd.
Nilsen	Evald	1918	Sep. 1932 – juni 1933 og juni 1935 – juni 1941	Renner Vever	1935: Acord	Født i Sør-Audnedal. Sønn av Håkon Nilsen. Hadde opphold i arbeidet for å gå på skole.
Nilsen	Harald	1907	Okt. 1921 – des. 1922, jan. 1924 – mars 1925 og okt. – des. 1926	Appreturar- arbeider		Født i Samnager. Sønn av Håkon Nilsen.
Nilsen	Håkon	1876	Nov. 1911 – 1949 ov.	Appretur- mester	1920: 141 pr.mnd + 158 i dyrtidst. 1930: 307 pr.mnd 1935: 307 pr.mnd	Født i Samnager øst for Bergen. Utdannet i Borås, Sverige. Far til Evald, Harald og Erling.
Nilsen	Reidar	1912	Sep. 1927 – juni 1942	Vever Div. avd.	1930: Acord 1930: Acord	Kom fra Sjølingstad. Sverre Nilsens bror. Overtok treskofabrikken etter sin far Andreas Nilsen i 1942. Kom senere tilbake til SU.
Nilsen	Sverre	1905	Juni 1920 – des. 1921 og nov. – des. 1922	Appreturarb eider	1920: 4,50 pr.mnd	Kom fra Sjølingstad. Reidar Nilsens bror.
Norum	Gulovna	1917	Nov. 1935 – des. 1936, juli 1937, okt. 1938 – 1943	Veverske Twinnerske	1935: 0,45 pr.t. Skift 0,51 pr.t	Kom fra Sør-Audnedal. Gift Udø i 1941.
Olsen	Gunhild	1913	Sep. 1928 – april 1930			
Ommundsen	Agnes	1912	Aug. 1931 – des. 1937 og 1939 – 1941 (2-6 mnd pr. år)	Kontorist Ekspedisjon	1935: Kontor: 0,77 pr.t Eksp.: 0,62 pr.t	Datter av disponent A. Hoven. Drev butikken på Sj. fra 1935. Gift med disponent Th. Ommundsen.
Ommundsen	Thorleif	1908	Des. 1931 – juni 1932	Vever		Gift med datter av A. Hoven, Agnes. Disponent ved trikotasjefabrikken "Ryvingen" i Mandal.

Opsal	Tomine	1859	1906 – 1929	Tvinnereske Renderske	1920: 65 pr.mnd +20 dyrtidst.	Kom fra Nord-Audnedal.
Pedersen	Berta	1888	Sep. 1932 – 1940 ov.	Renderske	1935: 0,50 pr.t	Kom fra Bakke.
Pedersen	Inger	1909	Aug. 1927 – okt. 1932		1930: 93 pr.mnd	
Pedersen	Maggi Drange	1912	Nov. 1930 – okt. 1932 og okt – des. 1939		1930: 0,33 pr.t	Kom fra Herad. Datter av enke Tobine Pedersen.
Pedersen	Nancy Drange	1914	Okt. 1932 – juni 1938	Nupperske	1935: 0,45 pr.t	Kom fra Herad. Datter av enke Tobine Pedersen.
Pedersen	Peder	1901	Okt. 1916 – des. 1926	Karder	1920: 1,10 pr.t	Sønn av gårdbruker fra Hogganvik i Halse. Bosatt på Sjølingstad.
Pedersen	Tobine	1887	Juli 1929 – okt. 1932, nov. – des. 1933 og jan. 1936 – okt. 1940		1930: 75 pr.mnd 1935: 0,45 pr.t	Født i Herad. Enke. Mor til Maggi og Nancy Pedersen.
Ramsdal	Magnus	1911	Nov. 1928 – mai 1941	Vever	1930: Acord. 37 % istedenfor 33 % 1935: Acord	Sønn av gårdbruker fra Ramsdalen i Sør-Audnedal. 1935: Gj.s.lønn på acord: 107 pr.mnd
Rasmussen	Martine	1850	1900 – april 1926	Veverske Karderske	1920: 75 pr.mnd	Kom fra Fasseland. Bodde hos Søren og Alette Torjussen på Sjølingstad.
Reistad	Haldy	1905	Aug. 1920 – mai 1921 og sep. 1933 – des. 1936	Spolerske	1920: 80 pr.mnd 1935: 0,38 pr.t	Født i Samnanger. Datter av Håkon Nilsen. Ble gift Reistad mellom 1921 og 1933.
Romedal	Alf	1909	Sep. 1926 – des. 1936	Vever	1930: Acord 1935: Acord	Bosatt på Romedal. Sønn av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen. Bror av Harry Romedal og Solveig, Godtfred, Birgit, Gudrun og Margit Gabrielsen. Var i militæret i juni-juli 1930
Romedal	Ellevine Rolfsen	1870	1919 – 1934	Veverske	1920: Acord 1930: Acord	Bodde hos sin bror på Blørstad i 1900. Bodde i Våningen på 1920-30-tallet. Bosatt på Romedal senere.
Romedal	Harry	1916	Mai 1935 – april 1940 og 1947 ov.	Vever	1935: Acord	Bosatt på Romedal. Sønn av gårdbrukere Ånen og Ane Gabrielsen. Bror av Alf Romedal og Solveig, Birgit, Godtfred, Gudrun og Margit Gabrielsen.
Romedal	Sverre	1905	Sep. 1927 – april 1930, sep. 1932 – 1933 og april – okt. 1934	Vever	1930: Acord	Kom fra Romedal.
Rosfjord	Emilie "Milla"	1880	1900 – 1949 ov.	Veverske, sortererske	1920: Acord 1930: Acord 1935: Acord	Født i Lyngdal. Bodde i Våningen. 1935: Gj.s.lønn på acord: 96 pr.mnd
Roshaven	Margit	1902	Juni 1924 – juni 1928	Veverske		Kom fra Roshaven i Halse.
Roshaven	Norman Karlsen	1912	Mars 1928 – 1949 ov.	Vever	1930: Acord 1935: Acord	Kom fra Roshaven i Halse. Bror av Florence, Myrtle og Synnøve. Gift med Solveig Gabrielsen Romedal. 1935: Gj.s.lønn på acord: 102 pr.mnd.

Roshaven	Tora	1891	Nov. 1928 – sep. 1931	Veverske	1930: Acord	Bodde i Roshaven i Halse. Hadde vært ansatt ved Sj. Trebundskofabrik
Rølland	Birger	1895	Des. 1938 – 1949 ov.	Fargerimester		Kom fra Rølland i Halse og Harkmark. Kom til SU fra Svandal Uldvarefabrik. Gift med Gudrun Gabrielsen.
Rørvik	Johannes		Okt. 1928 – aug. 1929			
Sjølingstad	Bjarne Olsen	1915	Nov. – des. 1933			Kom fra Sjølingstad. Sønn av gårdbruker T. Olsen. Bror av Einar, Margit, Tomally.
Sjølingstad	Einar Olsen	1909	Okt. 1923 – des. 1929 og juni 1930 – aug. 1939	Vever	1935: Acord	Kom fra Sjølingstad. Sønn av gårdbruker Torkel Olsen. Bror av Bjarne, Margit og Tomally. Gift med Astrid Bjørtvedt i 1937.
Sjølingstad	Margit Olsen	1899	Jan. – okt 1930		1930: 0,48/0,59 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av gårdbruker Torkel Olsen. Søster av Einar, Bjarne og Tomally.
Sjølingstad	Tomally Olsen	1904	April 1919 – jan. 1921, des. 1925, nov. – des. 1924 og juni 1926 – mai 1933	Arbeiderske Ekspeditrise	1920: 70 pr.m. + 30 i dyrtidst. 1930: 85 pr.m.	Kom fra Sjølingstad. Datter av gårdbruker Torkel Olsen. Søster av Einar, Bjarne og Margit. Ansatt i ekspedisjonen i 1926, lønn kr. 100 pr.mnd.
Skjebstad	Edel	1892	1913 – sep. 1921	Ekspeditrise	1920: 152 pr.mnd	Født i Halse. Født Sivertsen. Datter av Martin Syvertsen.
Skjeggestad	Alfred		Sep. – okt. 1934			Kom fra Sør-Audnedal.
Skogsfjord	Leif	1921	Nov. 1939			Kom fra Skogsfjord i Halse. Bosatt der.
Skyllingstad	Arne	1905	Sep. 1922 og aug. 1923 – mai 1933	Karder	1930: 0,60 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av lærer W. O. Skyllingstad. Bror av Erling, Helga og Marna.
Skyllingstad	Erling	1912	Sep. 1928 – 1949 ov.	Vever	1930: Acord 1935: Acord	Kom fra Sjølingstad. Sønn av lærer W. O. Skyllingstad. Bror av Arne, Helga og Marna.
Skyllingstad	Helga	1907	Jan. 1923 – okt. 1930		1930: 0,48/0,59 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Datter av lærer W. O. Skyllingstad. Søster av Arne, Erling og Marna.
Skyllingstad	Marna	1910	Sep. 1926 – juli 1929	Vever		Kom fra Sjølingstad. Datter av lærer W. O. Skyllingstad. Søster av Arne, Erling og Helga.
Skaar	Anders	1894	1917 – 1949 ov.	Fyrbøter Smed Appr.arb.	1930: 177 pr.mnd 1935: 178 pr.m.	Født i Øyslebø. Gift med Ella Skaar.
Skaar	Arthur	1915	Des. 1929 – des. 1938 og jan. 1940 ov.	Vever	1930: 2,50 pr.dag 1935: Acord	Kom fra Sjølingstad, sønn av gårdbruker. Gift med Ingeborg (f. Listøl) fra Sirdal i 1944.
Skaar	Ella Bjørtvedt	1898	1916 – 1922, 1927 – 1929 og 1932 - 1936	Arbeiderske	1920: 0,90 pr.t 1935: 0,63 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Bodde i Våningen i 1920. Gift med Anders Skaar.
Sletten	Tomine		Jan. – des. 1938			
Sletten	Tonning	1912	Des. 1930 – 1940 ov.	Spinner Appr.arb. Spinner	1930: 0,44/0,54 pr.t 1935: 0,78 pr.t + 3 pr. 1000 utdrag	Kom fra Tredal i Sør- Audnedal. Sønn av gårdbruker Tomas Sletten.

Stiland	Benedikte		Des. 1924 – feb. 1925			
Stiland	Petrine	1876	1920 – april 1921. juni 1924 – 1925 og 1927 – 1937	Ullsorterer. Div. Arb.	1920: 70 pr.m. + 20 i dyrtidst. 1930: 80 pr.m. 1935: 73,6 pr.mnd	Født i Sør-Audnedal. Drev i tillegg gårdsbruk på Sjølingstad.
Stiland	Sverre	1902	1919 – mars 1929 og des. 1931 – april 1940	Spinner	1920: 4,5 pr.dag 1935: 0,63 pr.t	Født i Sør-Audnedal.
Støle	Alf	1914	Des. 1931 – aug. 1940	Vever	1935: Acord	Kom fra Ytre Støle i Sør-Audnedal. Bror av Gudrun og Olaf.
Støle	Arthur	1915	Jan. – des. 1939			
Støle	Gudrun	1908	Juli 1923 – april 1929 og juli 1933 – des. 1940	Nupperske Spolerske	1935: 0,42 pr.t	Kom fra Ytre Støle i Sør-Audnedal. Alf og Olafs søster. Bosatt på Sjølingstad. Gift Simonsen en gang etter 1940.
Støle	Olaf	1909	Sep. 1924 – aug. 1939	Tørrappretur-arbeider	1930: 3,70 og 3,60 pr.dag 1935: 0,65 pr.t	Kom fra Ytre Støle i Sør-Audnedal. Bror av Gudrun og Alf.
Støle	Tora	1897	April 1934 – des. 1936	Veverske	1935: Acord	Kom fra Støle, midtre. Gift med Teodor Nicolaisen fra Møgland.
Støle	Trygve	1913	Okt. 1935 – des. 1936	Ullvasker	1935: 0,45 pr.t	Kom fra Vestre Støle i Sør-Audnedal.
Syvertsen	Martin	1857	1919 – 1921	Appretur-arbeider	1920: 1,20 pr.t	Født i Halse. Far til Edel Skjebstad som fikk jobb på kontoret.
Sørensen	Kristian	1909	Jan. 1924 – 1939, mai 1941	Appretur-arbeider Spinner	1930: 0,47/0,58 pr.t 1935: 0,74 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Petter Sørensen. Sigurds tvillingbror, bror av Margit og Toralf.
Sørensen	Margit	1907	Sep. 1922 – 1949 ov.	Veverske	1930: 0,48/0,59 pr.t 1935: Acord	Kom fra Sjølingstad. Datter av Petter Sørensen. Søster av Toralf, Sigurd og Kristian. 1935: Gj.lønn på acord: 104 pr.mnd.
Sørensen	Petter	1878	1896 – okt. 1932	Vever	1920: 1,35 pr.t 1930: 0,89 pr.t Overt. 1,20 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Alette og Søren Torjussen. Far til Margit, Kristian, Sigurd og Toralf.
Sørensen	Sigurd	1909	Jan. 1924 – des. 1941	Spinner	1930: 0,52/0,63 pr.t 1935: 0,74 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Petter Sørensen. Kristians tvillingbror, bror av Margit og Toralf.
Sørensen	Toralf	1914	Sep 1930 – des 1947	Ruer	1930: 0,32 pr.t 1935: 0,55 pr.t	Kom fra Sjølingstad. Sønn av Petter Sørensen. Bror til Sigurd, Kristian og Margit.
Tellefsen	T.		Nov. 1927 – des. 1929	1927-1929: Desinatør		Kom fra Kristiansand.
Theodorsen	Theodora	1899	1916 – 1920 og jan 1922 – sep. 1925	Spinnerske Renderske	1920: 110 pr.m + 50 dyrtidst.	Kom fra Sjølingstad. Datter av gårdbruker Theodor Reinertsen.
Theodorsen	Tobine	1902	1919 – des. 1925	Arbeiderske	1920: Acord	Kom fra Sør-Audnedal.
Torkildsen	Andrea	1889	Nov. 1927 – 1949 ov.	Tvinderske	1930: 3 pr.dag 1935: 0,45 pr.t	Kom fra Sjølingstad.
Torland	Alfred	1889	Jan. 1920 – 1949 ov.	Veveri-mester	1920:90 pr.uke 1930:64,5 pr.u.	Sønn av gårdbruker fra Torland i Sør-Audnedal. Gift med Magda Vallehei.

Torland	Magda (Magdalena)	1922	Des. 1940 – mars 1941	Spolerske		Kom fra Torland. Datter av Ragna Torland.
Torland	Ragna	1894	1914-1920	Veverske	1920: Acord	Kom fra Lyngdal. Gift med gårdbruker på Torland. Mor til Magda.
Tryland	Aslaug	1920	Okt. 1934 og okt. 1935 – des. 1936	Hespler		Kom fra Sjølingstad. Datter av Ole Tryland.
Tryland	Ole	1877	1918, des. 1921 – feb. 1922 og mai – juni 1924			Kom fra Tryland i Nord- Audnedal. Far til Ragnhild Tryland
Tryland	Ragnhild	1918	Sep. 1932 – juni 1933			Kom fra Sjølingstad. Datter av Ole Tryland.
Trædal	Oscar	1912	Sep. – okt. 1927			Kom fra Sør-Audnedal.
Undeland	Marie	1876	1900 – juni 1940	Nupperske	1920: 100 pr.mnd + 80 dyrtidst. 1930: 125 pr.mnd 1935: 125 pr.mnd	Født i Kvås. Bodde i Våningen. Fikk i 1930 medalje for lang og tro tjeneste.
Vallehei	Margit	1900	1920		1920: 60 pr.mnd + 30 dyrtidst.	Kom fra Vallehei i Sør- Audnedal. Datter av gårdbruker.
Vigvold	Agnes	1892	Mars – sep. 1923			Kom fra Vigvold i Randesund, gift med Stian Vaadne. Drev kafé på Sletta.
Vaadne	Julie	1903	1919 – aug. 1928	Spolerske	1920: 110 pr.mnd	Kom fra Fuskeland i Holum, Stians søster.
Vaadne	Stian	1896	1916 – 1949 ov.	Fargeriet, ullvask	1920: 1,10 pr.t 1930: 0,79 pr.t	Kom fra Fuskeland i Holum, Julies bror. Gift med Agnes Vigvoll.
Vårli	Ruth	1908	Okt. 1935 – april 1937 og aug. – des. 1938	Twinnerske	1935: 0,35 pr.t + 10 % for natt	Kom fra Sjølingstad. Datter av Theodora Hogganvik.
Ziegler	Halbjørg Hjorteland	1921	Aug. 1935, jan. – des. 1936 og nov. 1939 – jan. 1944	Kontordame fra 1939		Født i Lyngdal. Datter av Bertha Hjorteland. Gift med Hans K. Ziegler.

Oversikten er utarbeidet på grunnlag av en rekke kilder. I Digitalarkivet har jeg brukt Folketellingen fra 1900. I SUs arkiv har lønningslister fra 1920 til 1949 blitt gjennomgått. Store deler av arbeidsstokken var der oppført med fødselsår. Listene gav også informasjon om de ansattes arbeidstid i bedriften. Jeg har i tillegg funnet informasjon om flere av de ansatte i *Protokoll over ansatte mellom 14 og 18 år*, i fabrikk skolens protokoller og i bedriftens forhandlingsprotokoller fra 1893 til 1950. Foruten arkivstudier har SUs bedriftshistorier vært viktige kilder. Skaar (1994) og Fjeldsgaard (1919 og 1944) har blitt brukt. Raustøl (2004) utarbeidet også en oversikt over fabrikkens ansatte i perioden 1984 til 1920, og i den fant jeg flere av de ansatte. Bygdebøker har dessuten vært viktige kilder. Bygdebøkene for Sør-Audnedal (Vigeland 1970b), Spangereid (Klev 1999), Holum (Slettan 1977), Vigmostad (Bergstøl 1957), Konsmo (Bergstøl 1964), Lyngdal (Lian 1984) og Kvås (Lian 1989) er gjennomgått, og informasjon om flere av de ansatte stammer herfra. I tillegg har jeg brukt Norges Bebyggelses herredsbind for Vest-Agder (Fiskaa og Falck Myckland 1957) og boka om Ole Torjussen Hovens slekt (Hoven 1954).

Figur 4.5. Kjønnssammensetning 1920-1940.

År	Januar:	Juni:	Desember:	Ant. på listen:	Ant. gj. året:
	Kvinner - menn	Kvinner - menn	Kvinner - menn	Kvinner - menn	Kvinner - menn
1920	34-20	36-19	35-19	43-22	28-16
1921	37-21	34-19	33-21	42-24	30-17
1922	33-20	31-21	35-22	40-25	34-18
1923	32-20	34-19	32-21	41-22	27-18
1924	31-23	32-24	37-23	38-25	31-23
1925	36-24	36-23	36-24	39-27	34-22
1926	33-25	34-23	34-26	37-27	30-24
1927	32-25	31-25	39-31	44-33	24-25
1928	36-30	35-30	39-35	44-36	30-29
1929	34-37	34-33	35-35	41-39	29-33
1930	32-32	27-28	27-33	35-35	27-26
1931	28-35	27-34	31-39	33-41	26-31
1932	29-35	30-36	22-39	40-44	23-33
1933	28-37	29-36	33-41	38-47	24-32
1934	28-35	28-37	27-35	37-42	19-42
1935	28-35	31-41	41-43	42-44	25-33
1936	43-43	44-43	43-41	45-43	37-41
1937	29-34	29-31	28-30	35-40	26-28
1938	24-28	26-27	31-35	36-37	25-26
1939	23-31	26-29	39-33	41-40	24-24
1940	30-31	33-28	28-27	40-38	22-25

Kilder: Lønningslister 1920-1940. Figur 4.4. Ansatte ved SU 1920-1940.